

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Nisan 1988 • Sayı: 281 • 1000 TL.

4 Şubat Kararları

İdemen Er
Ercan Eren
Mükerrem Hiç
Ahmet Ali Karaca
Ernest Mandel

İFMC

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI
CEMİYETİ YAKIN ORGANİDİR

KAYNAK TEKNOLOJİSİNDE

EN BÜYÜK!..

BÖHLER

BÖHLER KAYNAK ÇUBUKLARI, ELEKTRODLARI SAN. VE TİC. A.Ş.

BÖHLER a.ş. GEDİK Holding kuruluşudur.

Yakacık Cad. No. 130-132 Kartal - İSTANBUL
Tel: 353 26 11 (4 Hat)

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKAN

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAIL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKIN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATIK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENCİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları :

Yıllık 12.000 — TL. (Öğrenci 6.000 — TL.)
6 Aylık 6.000. — TL. (Öğrenci 3.000. — TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 14.000 TL. — 6 aylık 7.000 TL.

Banka Hesap No.

AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı yer:

YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 - 145 32 48

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 500 TL.'lik posta pulu karşılığı
adresimizden sağlayabilirsiniz.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

İçindekiler

1987 YILINDA EKONOMİNİN PERFORMANSI VE 4 ŞUBAT KARARLARI (Mükerrem Hic)	3
VERGİLEMEDE ADALET İLKESİ VE KATMA DEĞER VERGİSİ (İdemen Er)	16
İ. LAKATOS VE İKTİSATTA BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMI TARTIŞMALARI (Ercan Eren)	20
TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN NEDENLERİ (Ahmet Ali Karaca)	30
GELENEKSEL İKTİSAT ELEŞTİRİLERİ (XI) : BÜYÜME TEORİSİNİN «KAPİTAL»İN İŞİĞİNDE ELEŞTİRİLMESİ (Ernest Mandel)	37

13. İktisatçılar Haftası

Yapı Değişikliğinin Neresindeyiz?...

1. GÜN

14 NİSAN 1988
(SABAH)

10.00 Sunuş Ahmet C. ÖZKAN
10.15 Açılış Adnan KAHVECİ
10.45 I. Oturum
Oturum Başk. Akın İLKİN
Panel Asaf Savaş AKAT
Işın ÇELEBİ
Hikmet ÇETİN
Sümer ORAL
12.05 Ara
12.20 Tartışma
13.00 Ara

14 NİSAN 1988
(ÖĞLEDEN SONRA)

14.30 II. Oturum
Oturum Başk. Sevim GÖRGÜN
Panel Şinasi ERTAN
Üzeyir GARIH
Nurullah GEZGİN
Ali KOÇMAN
16.20 Ara
16.35 Tartışma

2. GÜN

15 NİSAN 1988
(SABAH)

10.00 Açılış Erdal İNÖNÜ
10.30 I. Oturum
Oturum Başk. Burhan ŞENATALAR
Panel Murat BELGE
Mehmet DÜLGER
Nilüfer GÖLE
İbrahim ÖZTÜRK
11.50 Ara
12.05 Tartışma
13.00 Ara

15 NİSAN 1988
(ÖĞLEDEN SONRA)

14.30 Açılış İmren AYKUT
15.00 II. Oturum
Oturum Başk. Toktamış ATEŞ
Panel Mustafa BAŞOĞLU
Toker DERELİ
Kenan DURUKAN
Tuğrul KUTADGUBİLİK
16.20 Ara
16.35 Tartışma

3. GÜN

16 NİSAN 1988
(SABAH)

10.00 Açılış Süleyman DEMİREL
10.30 I. Oturum
Oturum Başk. Besim ÜSTÜNEL
Panel Feyyaz BERKER
Taner BERKSOY
Hüsnü KIZILYALLI
Erol MANİSALI
11.50 Ara
12.05 Tartışma
13.00 Ara

16 NİSAN 1988
(ÖĞLEDEN SONRA)

14.30 II. Oturum
Oturum Başk. Halit SOYDAN
Panel Öztin AKGÜÇ
Tuncay ARTUN
Bülent GÜLTEKİN
Mehmet Şükrü TEKBAŞ
16.20 Ara
16.35 Tartışma

1987 Yılında Ekonominin Performansı ve 4 Şubat Kararları

Mükerrem Hiç

I.Ü. İktisat Fakültesi profesörlerinden
Dr. Hiç'in yapıtları arasında Para Teorisi (1975) ile
Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve
Türkiye (3. B., 1979) var.

1988 yılında, Hükümet bugüne kadar izlediği ekonomi politikalarında ciddi değişiklikler yaparak, bir bölümü 4 Şubat 1988'de yürürlüğe konmak suretiyle, çeşitli önlemler getirmiştir. Bu etüdümüzde gerekli zemini teşkil etmesi itibariyle önce 1987 yılında ekonominin performansı gözden geçirilecek, bunu izleyerek 1988'de ve özellikle 4 Şubat 1988'de yürürlüğe konan ekonomi politikası, değişikliklerinin bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

A — 1987 YILINDA EKONOMİNİN PERFORMANSI

1 — 1987'de Büyüme Hızı

GSMH büyüme hızı, 1986 yılındaki % 8'i izleyerek 1987 de de yine % 6,8 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. OECD ülkelerinin büyüme hızının % 2-3 1/4 dolayında olduğu bir dönemde, % 6,8 büyüme hızı başarılı bir performans sayılabilir. Yüksek büyüme hızında yatırımların, konut ve ihracat sektörlerinin itici güçleri önemli rol oynamıştır. Sanayi sektörünün 1987 büyüme hızı % 9,1, imalat sanayiinin % 9,3, enerjinin (elektrik, gaz, su) % 10,9 olmuştur.

1987 de sabit sermaye yatırımları yine artmaya devam ederek GSMH'ya oranı % 21,8'e ulaşmıştır. Fakat, yatırımlarda kamu sektörü, biraz gerilemekle beraber, özel sektöre kıyasla ağırlığını muhafaza etmiş ve bu sektörün payı % 54,6 dolayında gerçekleşmiştir. Kamu yatırımları içinde KİT yatırımlarının payı gerileyerek % 39'a inmiş, mahalli idarelere ait yatırımların payı artarak % 15'e çıkmıştır. Genel ve Katma bütçe yatırımları, fonlar ve İller Bankası, Döner Sermaye ile finanse edilen kamu yatırımlarının büyük ağırlığını da yine alt-yapı alanları teşkil etmiştir. Üretim alanlarına yönelen yatırımların payı az olup, ancak enerji alt-yapı sektörüyle bir arada ele alındığında % 35 dola-

yında kalmıştır. Özel yatırımlar içinde konut ise % 36,5 bir paya sahiptir. İmalat sanayinin toplam yatırımlara oranı % 17,5 gibi nispeten düşük bir düzeyde kalmıştır. Eğitimin payı % 2,7, sağlığın payı % 1,4 olmuştur. Üretken sınıai alanlardan veya eğitim ve sağlık gibi uzun vadeli gelişme alanlarından ziyade, doğrudan üretken sayılmayacak alt-yapı alanlarına yönelen bu yatırımların başlıca finansman kaynaklarını vergiler ve vergi artışları, ihdas edilen çeşitli vergi benzeri fonlar yanında dış borçlar, iç borçlar ve aynı zamanda T.C. Merkez Bankası tarafından başvuru alan emisyon teşkil etmiştir. Böylece yüksek büyüme hızı ve yatırımlar bir taraftan gelişmeyi süratlendirerek işgücü fazlasında cüz'i bir azalma sağlarken diğer yünden enflasyonda ve dış borçların artmasında önemli menfi rol oynamıştır.

DPT tahminlerine göre toplam işgücü fazlasında ve işgücü fazlasının sivil işgücü arzına oranında 1986'dan itibaren azalma görülmektedir. 1985'de 2.978,9 bin (% 16,3) olan toplam işgücü fazlası 1986'da 2.920,3 bin (% 15,8), 1987'de 2.855,3 bin (% 15,2), olmuştur; 1988 için hedef ve tahmin 2.761 bin (% 13,9) dur. Ne var ki, DPT tarafından yapılan işgücü fazlası tahminleri kesin istatistik olmaktan uzaktır. DPT'nin milli gelir ve büyüme hızı artışlarına paralel olarak işgücü fazlasında bazı azalmalar hesapladığı açıktır. Bu azalmanın fiilen vuku bulup bulmadığını kesin olarak tespit etmek ayrıdır. Mesela, DPT şehir nüfusunda kadınların işgücü arzı yaratmasını sadece dar bir çerçeve işgücü fazlasında da yine nisbi bir azalma henüfusunun artışına paralel olarak, işgücü arzında nisbi bir azalma, buna bağlı şekilde işgücü fazlasında da yine nisbi azalma hesaplanması bu varsayımın da tabii bir sonucu olacaktır. Büyüme hızı ve yatırımlardaki artışın işgücü fazlasını azaltma yolundaki müspet etkileri ise tahmin ve hesaplamalarda

kullanılan sermaye-hasıla oranına bağlıdır. Yatırımların işgücü üzerindeki müspet etkisi ise yatırımların azalmasına paralel olarak ilerki yıllarda yine azalabilir.

2 — Ödemeler Dengesi ve Dış Borçlar

1987'de ödemeler dengesi alanında, özellikle ihracat ve ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı ilk görünürde başarılı gelişme çizgisini sürdürmüştür. Nitekim, 1987'de ihracat (f.o.b., transit ihracat dahil) % 36 dolayında bir artışla 10.375 milyon dolar olmuştur. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı ise % 79,9, işlenmiş tarım ürünleri ile petrol ürünleri hariç tutulursa, % 68,3 olmuştur. Buna mukabil, toplam ithalat ta yüksek büyüme hızı ve yatırımlar sonucu petrol fiyatlarındaki düşüklüğe rağmen, 1987'de % 24 dolayında ve yüksek bir artış hızı göstererek, (f.o.b. ve transit ithalat dahil) 13.609 milyon dolara ulaşmıştır. Böylece dış ticaret açığı 3.234 milyon dolar olmuştur. Turizm geliri brüt 1.259 milyon dolar, gider 450 milyon dolar ve net 809 milyon dolar ile 2.025 milyon dolar işçi döviz transferlerinin müspet katkılarıyla cari işlemler açığı 957 milyon dolarda kalmıştır.

Ancak ihracatımızdaki ve dolayısıyla dış ticaret ve cari işlemler açığındaki bu müspet görüntü üç yünden gölgelenmektedir. Birincisi, hayalî ihracat ve toplam ihracat içinde hayalî ihracatın payıdır. Mahkemelerde hayalî ihracatla ilgili bazı davalar sürmektedir; fakat hayalî ihracatı sadece dava konusu olan olaylardan ibaret saymak mümkün değildir. Ayrıca gözlerden kaçan ve idari takip ve dava konusu olmayan hayali ihracat ta vardır. Bu nedenle de gerçekte hayalî ihracatın boyutlarını kesin olarak hesaplamamız mümkün değildir. İkinci husus, ihracatımızın ve ihracat artışlarının dolarla ifade edilmesi ve dolarda son yıllarda dünya piyasalarında vuku bulan düşmelerin ihracatımız üzerinde yapacağı yanıltıcı etiklerdir. Gerçek-

ten, doların dünya piyasalarındaki değerinin düşmesi diğer dövizlerle yapılan ihracatımızın gerçekte olduğundan daha yüksek bir artış gösterdiği gibi yanıltıcı bir sonuç doğurabilir. Buna göre, ihracatımızın dolar yanında DM, ECU gibi paralarla ile hesaplanması hususunda yapılan ilk denemeler toplam ihracatımızın gerçekte 1986'dan bu yana artmak yerine gerçekte düştüğüne işaret etmektedir. Aynı hesaplara göre toplam ihracatımız yine de 1980'den bu yana önemli ölçüde gelişmiştir. İhracatımızda 1980'den bu yana kaydedilen müspet gelişmelerde 24 Ocak 1980'den itibaren uygulanan denge döviz kuru politikası ve günlük döviz kuru ayarlamaları başlıca müspet rolü oynamıştır. Buna mukabil, bu günlük döviz kuru ayarlamaları yanında gereksiz yere yüksek oranlarda tutulan malî ve diğer ihracat teşvikleri, ilgili mevzuattaki belirsizlikler ve devamlı değiştirmeler ise hayali ihracatın ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur, diyebiliriz. Nihayet, üçüncü olarak burada bir de dış ticaret hadleri ve bunun ekonomiz üzerindeki yüküne de önemle işaret etmek gerekir. Gerçi son yıllarda DİE, dış ticaret hadleri istatistikleri hazırlamamaktadır ve eski yıllardan beri dış ticaret hadlerinde kullanılan mal ağırlıklarının anlamını yitirdiğini, 1989'dan itibaren 8 dijital mal tasnifine geçildikten sonra dış ticaret hadleri istatistiklerini yeniden hazırlamaya başlayacağını ifade etmektedir. Bu cihetle elimizde kesin dış ticaret hadleri rakamları yoktur. Ne var ki, dış ticaret hadlerinin uzun bir süredir aleyhimize bir seyir gösterdiği kolaylıkla tespit edilebilir. Bu ise ithalatımızın eskiye kıyasla çok daha fazla mal ihraç etmek suretiyle yapıldığına, yani ekonomiz üzerinde ithalat yükünün arttığına ve bu bakımdan dış ülkelere bir kaynak transferi vuku bulduğuna işaret etmektedir.

1987 yılında asıl ciddi tehlike özellikle dış borç hacmindeki artışlar ve yıllık dış

ödemeleri alanında baş göstermiştir. Gerçekten 1983 de 18,4 milyar olan dış borç stoğu, 1983 sonu ile 1987 sonu arasında 8,2 milyar dolar anapara, 8,7 milyar dolar faiz olmak üzere, 17 milyar dolar dolayında geri ödeme yapıldığı halde, süratle büyüyerek 1987 sonunda, resmi hesaba göre 33.1 milyar dolara, içerdeki döviz mevduatı da dahil bir hesaba göre ise 37,2 milyar dolara yükselmiştir. Demek ki, bahis konusu dönem boyunca eski dış borçlar ve faizi yeni dış borç almak suretiyle ödenmiş, artan ve verimli olmayan, döviz getirisi olmayan yatırım artışları bu dış borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. Sadece 1987 de anapara ve faiz olarak 4.8 milyar dolar geri ödeme yapılmıştır. 1988 de ise bu miktar 5 milyar doları aşacaktır. Geri ödemeler 1992 yılına kadar yüksek bir seviye gösterecektir.

Artan ihracat ve döviz arzına rağmen bu yüksek ithalat ve dış borç anapara ve taksit ödemeleri döviz talebini daha da yükselterek döviz fiyatlarında çok süratli artışlara sebep olmuştur. Nitekim, 1987 yılı boyunca, DM.'in TL. değeri % 64,6 İsviçre Frank'ı ve İngiliz sterlinini % 70, Fransız Frank'ı % 60, İtalyan lireti % 54 dolayında artmıştır. Ancak doların TL. fiyatındaki yükselme, bu paranın dünya piyasalarındaki astronomik sayılan değer kaybı sebebiyle % 34,7 dolayında kalmıştır.

Ayrıca yıl sonuna doğru dövizlerin resmi ve serbest piyasa kurları arasında % 15' lere varan farklar meydana çıkmıştır. Döviz fiyatlarındaki bu yükselmeye döviz arz ve talebi arasındaki dengesizlik, içerdeki enflasyon, bu enflasyon dolayısıyla döviz ve altına kaçış ve hatta paramızın konvertibl yapılacağına dair beyanların yarattığı spekülatif döviz alımlarının dahi rolü olmuştur. Döviz fiyatlarındaki bu yükselmelerin sanayi kesiminin ve bu arada firmamızın ithal girdi maliyetleri üzerindeki menfi etkilerini izaha gerek yoktur.

3. Enflasyon, Para, Kredi, Mevduat

1987 yılında dış borçlar ve ödemeler, döviz fiyatları yanında özellikle parasal sektörlerde endişe verici gelişmeler başgöstermiştir. Bu menfi gelişmelerde büyüme hızının ve yatırımların yüksek tutulması yanında ikinci yarıdaki seçim ekonomisi idaresinin de rolü büyüktür. Sonuçta 1987 de enflasyon oranı, düşmek bir tarafa, endişe verici seviyelere ulaşmıştır. Farklı fiyat indeksleri 1987 ve önceki yıllara ait farklı enflasyon yahut fiyat artışı oranları vermektedir. Nitekim, DİE Toptan Eşya fiyatları indeksine göre 1987'de fiyat artışı % 48.9, DİE Tüketici (veya Perakende) Fiyat İndeksine göre % 55.1'dir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Toptan Fiyat İndeksi % 59.2, Tüketici (veya Perakende) Fiyat İndeksi % 67.3'tür; İstanbul Ticaret Odası ise sıra ile % 48.4 ve % 59.7 vermektedir. Genellikle tüketici yahut perakende fiyat artışı, toptan eşya fiyatları artışının üstünde gerçekleşmiştir. Gıda ve tarımsal ürünler ağırlıklı HDTM indeksi, sınai mamul ağırlıklı DİE indeksinden daha yüksek bir fiyat artışı vermektedir. 1987'de enflasyonun artmasında ve kritik noktalara ulaşmasında temel ve başlıca sebepler 931 milyar TL. olarak hedeflenen, fakat 2.157 milyar TL. olarak gerçekleşen 1987 bütçe açığı, emisyon ve para arzındaki artış, 2 trilyon TL. ya varan iç borçlar ile yukarıda bahsi geçen boyutlara varan dış borçlar, bu borçlarla finanse edilen yatırımlar ve devlet harcamaları ile KİT mamulleri fiyatlarına sık yapılan zamlardır.

Nitekim, 1987 başında (26.12.1986) 1.907,7 milyar TL. olan emisyon hacmi 1987 sonunda (bu çalışmanın yazıldığı mevcut en son rakam olarak, 4.12.1986 tarihinde) 2.970,5 milyar TL. olmuştur. Bu, % 55,7 gibi yüksek bir artış ifade etmektedir. Para arzı (dar anlamda, dolaşımdaki banknot ve ufak para artı vadesiz ticari ve vadesiz tasarruf mevduatı olarak) aynı tarihlerde % 40,6 bir

artış gösterecek, 1986 sonunda 4.361,8 milyar TL.sından 1987 sonunda 6.134,5 milyar TL.sına çıkmıştır. Geniş anlamda para arzı ise (yukarıdaki tanım artı vadeli ticari ve tasarruf mevduatı) 1986 sonunda 9.484,6 milyar TL.sından, % 27,4 bir artışla 1987 sonunda 12.082,3 milyar TL.sına ulaşmıştır.

1987'de, yine eski yıllarda olduğu gibi, KİT'lerin verimliliği artırılmaksızın ve KİT mamullerine yapılan zamlar sonucu bunların kârı ise 700 milyar dolayında olmuştur. Bu kâr seviyesi, seçim ekonomisi şartlarında 1986 kâr seviyesinin altındadır. 1987'de ayrıca KİT'lerin özelleştirilmesi hazırlıklarına başlanmıştır.

1987'de yükselen enflasyon, yatırımların verimsiz alanlara yönelmesi yanında gelir dağılımının da giderek bozulmasına yol açmış olmalıdır.

1987'deki enflasyon oranı karşısında banka mevduatı faizleri düşük kaldığı cihetle, 1987 de banka mevduatı artış oranı düşmüş ve tasarruflar yüksek fiyat artışı gösteren döviz ve altına yönelmiştir. Bankalardaki vadesiz 3 aylık ve 6 aylık mevduatın 1 yıllığa kaymasını teminen ve aynı zamanda banka mevduat artışını uyarmak üzere, Temmuz ayında 1 yıllık mevduat faizi serbest bırakılmıştır. Fakat, bankalar derhal aralarında yaptıkları centilmenlik anlaşmasıyla 1 yıllık faiz tavanını % 48 olarak tespit etmişlerdir. Ne var ki, kısa süre sonra bu tavan delinmiş ve yıl sonuna doğru 1 yıllık mevduat faizi % 56'ya yükselmiştir. Hatta, likidite darlığı içinde olan bankaların % 60, üstünde faiz verdiği görülmüştür. Faiz haddindeki bu yükselmeler dahi enflasyon oranına kıyasla yetersiz kaldığı cihetle, 1987 başında vadeli ve vadesiz dahil, 1987 başlarında 10.390,3 milyar TL. olan toplam banka mevduatı stoğu % 30,9 bir artışla yıl sonunda 13.602 milyar TL. sına ulaşmıştır. Bu arada 1 yıllık mevduat faizindeki yükselme dolayısıyla ikinci yarıda bu tür mevduat nispeten yüksek oranla art-

miştir. Ancak, paranın değerindeki düşme muvacehesinde mevduat hacmindeki % 30,9 artışın aslında reel ölçülerle önemli bir gerileme ifade ettiği açıktır. Mevduatın önemli bir gelişme gösterememesine mukabil, kredi stoku bu yıl da yine % 55,1 bir artış göstererek yıl başında 8.691,2 milyar TL. sından yıl sonunda 13.478,2 milyar TL.sına ulaşmıştır. Kredi ile mevduat stoku arasındaki fark T.C. Merkez Bankası reeskont kredileri ile karşılanmış ve emisyon ve para arzı artışının, bütçe açığı yanında bir diğer sebebini teşkil etmiştir.

Mevduattaki artışın % 30,9 olmasına rağmen kredi hacminin % 55,1 oranında yükselmesi firmaların kredi ve finansman ihtiyacı ve talebiyle izah edilebilir. Ancak bu artışa rağmen kredi arzı yine sanayinin ve firmaların ihtiyaçları ve talebinin çok altında kalmıştır. Nitekim, DİE fiyat indeksini kullanırsak kredi stoğunun reel olarak aynı kaldığını, HDTM fiyat indeksini kullanırsak bir miktar gerilediğini kabul etmek gerekir. Kredi talebinin kredi arzının üstünde olması ve mevduat maliyetlerindeki yükselmeler muvacehesinde banka kredisi maliyeti 1987 de çok yüksek düzeylerde gerçekleşmiş ve hatta yıl sonuna doğru bir miktar artmıştır. Nitekim, kısa vadeli banka kredisi toplam maliyeti 1987 yılı sonunda % 85-90'a ulaşmıştır. Bu yüksek finansman maliyetinin sınai üretim ve sınai yatırımlar üzerindeki menfi etkilerinin izahına gerek yoktur. Kısaca, 1987 yılında da, önceki yıllarda da olduğu gibi, finansman darlığı, finansman yükü ve finansman maliyeti özel sanayi sektörü için yerli ve ithal girdi maliyetlerinin artışı yanında en önemli sorunlardan biri olmuştur.

4 — Sermaye Piyasası Hareketleri

Bu durum kamu sektörü yanında özel sektörü sermaye piyasasına başvurmaya sevk etmiş ve 1987 de sermaye piyasası işlemlerinin hacmi önemli ölçüde artmıştır. Nitekim,

1987 yılında özel sektör 59,9 milyar TL. hissé senedi, 394,3 milyar TL. tahvil olmak üzere, toplam 454,2 milyar TL. menkul değer satışı gerçekleştirmiştir. Ayrıca, daha çok yılın ilk yarısında olmak üzere 51,7 milyar TL. finansman bonosu satılmıştır. 1986'da gerçekleştirilen toplam hisse senedi ve tahvil satışı ise (1986'da finansman bonosu ihdas edilmemişti) 109,7 milyar TL.sıdır. Sadece bu rakamlara bakacak olursak, artış önemli oranlara varmaktadır. Buna mukabil, sermaye piyasası işlemlerinde kamu sektörü yine ağırlığını korumuştur. Kamu sektörü devlet tahvili, Hazine bonosu, gelir ortaklığı senetleri toplam satış hacmi 1986'da 2.247,5 milyar TL. iken 1987'de 5.085 milyar TL. olmuş, ayrıca 86,3 milyar TL. tutarında döviz indeksli senet satışı yapılmıştır. Buna göre, 1987 toplam menkul değerler satışı içinde kamu sektörünün payı % 89,6, özel sektörün payı % 8,8, banka bonolarının payı ise % 1,6'dır.

Görülüyor ki, özel sektör menkul değerleri satışında 1987'de kaydedilen artışa rağmen, firmaların sermaye piyasası işlemlerinin hacmi ve toplam içindeki payı henüz çok gerilerdedir ve özel sektör finansman ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. Sermaye hareketlerinde aslan payı kamu sektörüne ve devletin iç borçlarına aittir. Özel sektör sermaye işlemlerininin kamu sektörü karşısında yeterince gelişmemesi bu sektörün finansman darlığı ve finansman maliyeti sorunlarının çözümlenememesinde önemli bir amildir.

1987 yılı boyunca 798 adet şirket kapanmış, 13 şirket sermayesini daraltmıştır. Buna karşı 21.128 adet yeni şirket kurulmuş. 1.115 şirket sermayesini arttırmıştır.

Protesto edilen senetlerin hacmi ise 1986'da 976,5 milyar TL. iken 1987'de % 50 bir artışla 1.464,9 milyar TL. olmuştur.

II — 1988 HEDEFLERİ, 4 ŞUBAT EKONOMİK KARARLARI ve MUHTEMEL ETKİLERİ

A — KİT Zamları, KDV Artışı, Konut Bank

1987 yılındaki menfi gelişmeler, özellikle enflasyonun tırmanışı ile artan ihracata rağmen yüksek ithalat hacmi ve artan dış borç ve faiz ödeme güçlükleri Hükümeti daha 1988'in başından itibaren ciddi ekonomik önlemler almaya zorlamıştır. İlk olarak, referandum ve genel seçimler dolayısıyla 1987'in ikinci yarısında bir süre durdurulan ve bekletilen KİT mamulleri zamları 1987 Aralık ayında yüksek oranlarda yapılmıştır. 1988 yılından itibaren ise ilk olarak KDV'nin kapsamı genişletilmiş ve oranları yükseltilmiştir. Bu arada bir çok temel gıda malları için KDV oranı % 0'dan % 3'e, lüks tüketim malları kategorisi için ise % 12'den % 15'e yükseltilmiştir. Ne var ki, KDV gelirinde bu yoldan sağlanacak artışın bütçe açığı ve enflasyon sorununu tek başına çözemeyeceği, buna mukabil KDV'de bu yükseltmenin düşük ve orta gelirli sosyal gruplara yük getirdiği açıktır.

1988 başında perakende bir kararla Anadolu Bankası ile Emlak Kredi Bankası birleştirilerek Konut Bank yapılmıştır. Ancak, bu birleşme bankacılık sektörü genelindeki batık veya donuk kredi sorununa köklü ve genel bir çözüm getirmede, münferit bir tedbir niteliğinde kaldığı, tek bir kamu bankasını kurtarmayı amaçladığı açıktır. Ayrıca bu birleşmeden dolayı bu kere ihtisas bankacılığı ilkesinin eskiye kıyasla daha büyük ölçüde zedelenmesi sonucu başka mahzurlar ortaya çıkabilecektir.

B — Büyüme Hızı, Yatırımlarda Azaltma ve Enflasyon Oranı Hedefi

1988 yılında enflasyonu % 33'e indirmek ve aynı zamanda ithalat talebini azaltmak

üzere alınan en önemli tedbir 1988 programı için büyüme hızı hedefinin % 5'e çekilmesi, aynı zamanda yatırım hedeflerinin de düşürülmesi olmuştur. Aslında bu karar ile daha önceki yıllarda Hükümet tarafından uygulanan enflasyoncu genişleme politikası değiştirilmiş, bu politikanın hataları kabul edilmiş olmaktadır.

Ancak, bir taraftan enflasyon hedefi % 33 olarak belirtilirken diğer taraftan GSMH deflatörü olarak % 48 oranının kullanılması, % 33 enflasyon hedefinin gerçekçi bir şekilde tespit edilmediğine işaret etmektedir. Kaldı ki, Aralık 1987, Ocak ve Şubat 1988 ayları fiili fiyat artışları % 33 enflasyon hedefinin çok geride kalabileceğini göstermektedir. Bu son üç aylık artış hesaba katılırsa, 1988 yılı Aralık 31'den Aralık 31'e fiyat artışının yine % 60'ları aşması beklenebilir.

C — 4 Şubat Kararları : Parasal ve Dövizle İlgili Önlemler

Diğer taraftan büyüme hızı ile yatırımların düşürülmesi parasal ve dövizle ilgili dengelerin düzeltilmesine, enflasyonu oranının yeterince aşağı çekilmesine ve artan dış borç anapara ve faiz ödemelerinin rahat bir şekilde karşılanmasına yetmeyeceği mülhazasından hareketle, 4 Şubatta ek olarak sert bir parasal tedbirler paketi yürürlüğe konmuştur. Bir Hükümet yetkilisi tarafından «şok tedavisi» olarak vasıflandırılan bu tedbirler paketi sonucunda aslında liberasyondan bir adım geri atılmış, gerek Türk Lirasının konvertibilitesi hedefi ve söylentilerinden gerek döviz indeksli tahvil ihracından vazgeçilmiştir. Ayrıca, T.C. Merkez Bankasının bankalara kıyasla döviz durumu kuvvetlendirilmiş, bankalar, ihracatçı ve ithalatçı üzerinde T.C. Merkez Bankası ve HDTM denetimi arttırılmıştır.

4 Şubat 1988 tarihinde alınan başlıca tedbirler ve bu tedbirlerin gayeleri aşağıda özet olarak incelenmektedir.

Kaynaklar
380
Milyar

Sermaye
250
Milyar

Gevduat
2.4
Trilyon

İşlemler
1.6
Trilyon

Net Kâr
168
Milyar
(Vergilerden sonra)

KIRK YIL BİR GÜCÜ YAŞAMAK...

Akbank bu gücü ulaştığı büyük rakamlarla yaşıyor. Bu rakamlar, Akbank'ın Türk ekonomisine ve Türk bankacılığına katkılarının göstergesi. Bu rakamlar Akbank'ın gururu, 40 yıldır yaşatılan güvenin sonucu.

AKBANK

"Güveninizin Eseri"

*Her tür pamuk ipliği
pamuklu kumaş
toptan satışı ve
ihracatı*

SaSü
TEKSTİL

SANAYİ ve TİCARET LTD. ŞTİ.
Sabahattin Altay

MERKEZ: Aşirefendi Cad. Bornovalı Han Kat.2 No.201 Sirkeci - İstanbul
Tel: 512 11 91 - 528 10 51 - 511 92 21 - 526 69 71
ŞUBE: Hocahan Cad. Akhan Kat.1 No.128 Yeşildirek - İstanbul
Tel: 511 96 99

1. Mevduat Faizlerinin Yükseltilmesi

4 Şubat 1988'de herşeyden önce mevduat faizleri, bu noktada henüz serbest bırakılmamakla beraber, tavan olarak önemli ölçüde yükseltilmiştir. Nitekim, vadesiz mevduat için faiz tavanı brüt % 10 yerine % 36 (net % 32,29), 1 aylık mevduat için brüt % 28 yerine % 40 (net % 35,88), 3 aylık için brüt % 35 yerine % 45 (net % 40,96), 6 aylık için brüt % 38 yerine % 52 (net % 46,64), 1 yıllık için ise brüt % 52-57 yerine % 65 (net % 58,31) olmuştur. Mevduat faizlerine üst sınır getirmek yetkisi T.C. Merkez Bankasına verilmiştir. Gazetelerde yayınlanan haberlere göre, mevduat faizlerinin serbest bırakılıp bırakılmaması Hükümet üst yetkilileri arasında müzakere edilmiş, bankaların faizler serbest bırakılsa dahi aralarında «centilmenlik anlaşması» yaparak yine de faizleri düşük tuttukları endişesinden hareketle şimdilik serbest bırakma yerine yüksek faiz tavanları tespiti politikası tercih edilmiştir. Yakın bir gelecekte faizlerin serbest bırakılması konusu yeniden ele alınacaktır.

Görülüyor ki, tüm mevduat türleri için faiz tavanları yükseltilmiştir; fakat ilginç olanı vadesiz mevduat için yapılmış ve faiz oranı brüt % 10'dan % 36 gibi bir sıçramaya tabi tutulmuştur. Faizlerin yükseltilmesindeki gayenin paranın ve tasarrufların altın ve dövize akmasını azaltarak bankalara yönelmesini sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Fakat, faizdeki bu yükseltmelerin bu gayeyi yeterli ölçüde sağlayabileceği çok şüphelidir. Çünkü, 1987 yılında gerçekleşmiş olan fiyat artışları bazı fiyat indekslerine göre ve özellikle tüketici fiyatları (perakende fiyatlar) gözönüne alındığında, 1 yıllık mevduatın net faiz getirisi olan % 58,31'in üstündeydi. Enflasyon konusunda aynı beklenti bir süre muhafaza edecek olan halkın bu durumda negatif mevduat faizi ihtimalinden hareketle paralarını altın ve dövizden yeterince mevduata kaydırmak istemeyecekleri

daha galip bir ihtimaldir. Daha önceki aylarda Hükümetin ekonomi üst yöneticilerinden biri tarafından «altın sertifikası» fikri ortaya atılmış, bu suretle halkın elinde mevcut altın stoklarının bankalara para olarak döndürülebileceği ifade edilmişti. Herhalde «altın sertifikaları»nın halkımız tarafından rağbet görmeyeceği anlaşıldığı cihetle, bunun yerine mevduat faizlerinin yükseltilmesi politikası tercih edilmiş olsa gerektir. Ancak bu tedbir dahi yetersiz kalacağı benzemektedir.

2 — Sıkı Para Politikası : Kredi ve Para Arzı Artışının Azaltılması

4 Şubatta alınan ikinci kategori tedbirlerin amacı T.C. Merkez Bankasının «sıkı para politikası» uygulamasını sağlamaktır. Bunun için bankaların mevduat karşılığı olarak T.C. Merkez Bankasına yatırdıkları oran (yani, «munzam karşılık» oranı) % 17'ye, bankaların kasalarında tutacakları nakit ve nakit benzeri likiditeler (yani, «umumi disponibiliteler») oranı % 27'ye yükseltilmiştir. Böylece Hükümet bankaların kredi hacmindeki, dolayısıyla de para arzındaki artışları yavaşlatmayı, demek ki «gevşek para politikasından «sıkı para politikası»na geçmeyi tasarlamaktadır. Ancak bir an için sıkı para politikasının uygulanabileceğini, mevduat karşılık oranlarının yükseltilmesinin yaratacağı para arzını daraltıcı etkilerin başka alanlardaki politika kararlarıyla (mesela, bütçe açıkları ve bütçe dengesi gibi) tamamen veya kısmen ifna edilmeyeceğini kabul etsek dahi, kamu kesimi (KİT'ler ve malî kesim) ile özel kesim kredi dengelerinin iyi ayarlanması gerekir. Şayet nominal rakamlarla kredi hacminin artış hızının azalmasına ve reel olarak ise kredi stoğunun 1987'ye kıyasla düşürülmesine paralel olarak kamu kesimi kredi ihtiyacı ve talebini yeterince kısmadığımız takdirde, bu kere sıkı para politikasının bütün yükü özel sektör kredilerine biner; bu da özel sektör üretim ve yatırımını çok ciddi öl-

çüde aksatır. Sonuçta yatırımların dengesi bozulur ve bir taraftan toplam sabit yatırımlar seviyesi reel olarak ve GSMH'ya oranla düşerken diğer taraftan toplam sabit yatırımlar içinde özel sektörün payı geriler, kamu sektörünün payı ise yükselir ve yeniden % 60'ları aşabilir. Alınan tedbirlerin ilk günlerde verdiği sonuç böyle bir tehlikenin mevcudiyetine işaret etmektedir. Zira, 1987 sonunda kısa vadeli banka kredileri için toplam (yıllık, bileşik faiz esasına göre) maliyet % 90 dolaylarında iken 4 Şubat kararlarıyla bu maliyet % 115-120'lere yükselmiştir. Sanayiciler için bu kredi oranı ile üretim ve yatırım faaliyetlerini sürdürebilmelerinin güçlüğüne izaha gerek yoktur. O halde, sadece toplam yatırımlar ve toplam yatırımlar içinde özel sektörün payı gerilemekle kalmıyacak, aynı zamanda GSMH içinde sanayi sektörü artış hızı ve payı da gerileyecektir. 1988 finansman maliyetindeki bu artış ve üretim hızının gerilemesi aynı zamanda 1988'de mutlaka bir ölçüde maliyet enflasyonu ile üretimin azalmasından doğan talep enflasyonu yaratacaktır. Daha önceki yıllarda esas itibarıyla «gevşek para politikası uygulanmakla beraber, para ve kredi hacmi daha çok kamu kesimine yönelmekte idi. Bu nedenle de özel sanayi kesimi, artan maliyetler ve fiyatlar karşısında yeterince artmayan kredi imkanları dolayısıyla ciddi bir finansman darlığı sorunu ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Nitekim, özel sektörün kredi talebinin özel sektöre yönelen kredi arzının çok üstünde olması sonucu banka kredisi toplam maliyeti 1987'de % 90 gibi, esasen tahammülü çok güç bir düzeyde bulunuyordu. İşte böyle bir durumda «sıkı para politikası» uygulayarak sonuçta banka kredisi toplam maliyetinin % 115-120'lere tırmandırılmasının özel sanayi sektörü için taşınması imkansız bir yük teşkil edeceği endişesini taşıyoruz.

3 — İthalât, İhracat ve Döviz İşlemleriyle İlgili Önlemler

4 Şubatta alınan üçüncü grup tedbirler dış ödemeler dengesini düzelterek, artan dış borç yıllık anapara ve faiz ödemelerini karşılamaktır. Nitekim ihracatı ve döviz gelirini teşvik için erken döviz getiren ihracatçıya ek ihracat teşviki ve vergi iadesi verilecektir. Dövizini 1 aydan önce getiren ihracatçıya teşvik primi ve vergi iadesi % 20 fazlasıyla verilecektir; 2 ayda getiren % 10 eksiğiyle, 3 ayda getiren % 50 eksiğiyle alacaktır. 3 aydan fazla müddet içinde döviz getiren ihracatçıya prim ve vergi iadesi verilmeyecektir. 6 aydan daha uzun bir zamanda getirene ise bu kere 3 yıl için ihracattan men cezası verilebilecektir. İthalatı kıstak üzere ise ithalat teminat oranları 6 için ve 1 Marttan itibaren geçerli olmak üzere % 15'e yükseltilmiştir; bu oran kademeli olarak düşürülecek ve 1 Mayısta % 7 düzeyine indirilmiş olacaktır. Bu grup tedbirlerle aslında düz ve basit kur ayarlaması yerine dolaylı yollardan ve bürokrasi ve bürokratik denetimler arttırılmak suretiyle döviz maliyeti yükseltilmiş olmaktadır. Ayrıca, döviz darboğazı sorununun 4-5 ay gibi çok kısa bir müddete inhisar edeceği gibi yanlış bir izlenim verilmek istenmektedir. Alınan bu parasal tedbirlerin, büyüme hızı ve yatırım hedeflerinin düşürülmesi tedbirleriyle birlikte ihracat döviz gelirinin artış hızını yükseltmesi, ithalat artışını yavaşlatması mümkündür. Ancak bu kere de ithal girdi ve dolayısıyla de üretim ve yatırım maliyetleri önemli ölçüde yükseltilmiş olmaktadır. Nitekim, esasen döviz kurları da 4 Şubatı izleyen bir, iki günlük tereddüdü izleyerek süratle yükselmeye devam yoluna girmiştir. 1988'in ilk 40. gününde dahi Amerikan Doları % 12,6, diğer önemli Avrupa ülkeleri paraları % 5,8-6,2 oranında bir yükselme kaydetmişlerdir. Bu kur yükselmelerine ithalat teminat oranları ve ihracat teşvik primleri artışlarını ilave edersek döviz maliyetlerinin sanayici için bu

oranlar üstünde artmış olacağı açıktır. Bu da 1988 yılında, aynen 1987'de olduğu gibi, sanayi sektörü için finansman darlığı ve yüksek kredi maliyeti yanında ikinci önemli problemin döviz ve ithal girdi maliyeti olmaya devam edeceğini göstermektedir. Teminat ve teşvikler ayrıca resmi ve serbest borsa döviz fiyatları arasındaki farkı arttırır ve dövizin T.C. Merkez Bankası yerine serbest borsaya (Tahtakale'ye) akması gibi ters bir sonuçta doğurmaktadır. Bunun en bariz delili 1 ay içinde dövizini getiren ihracatçıya ek vergi iadesi ve teşvik primlerinin yükseltilmesidir. Bu tedbirin bir çok ihracatçıyı serbest döviz piyasasına (Tahtakale'ye) sevk etmiş ve serbest piyasadaki döviz talebini arttırmış olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir.

1988 yılında gerek kredi maliyetlerinin yükseltilmesi ve finansman darlığının artmasının gerek döviz ve ithal girdi fiyatlarının yükselmesinin özellikle özel sanayi sektörü yatırımları yanında üretimini de sekteye uğratabileceği ve birçok firmayı zor durumda bırakabileceği anlaşılmaktadır. Bu durum ikinci bir safhada bu kere bankaların batık veya donuk kredi sorununu arttırabilir ve bu sorunun kritik bir düzeye ulaşmasına sebep olabilir.

Ayrıca, bir dördüncü grup tedbir olarak, T.C. Merkez Bankası ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının ithalat, ihracat, döviz işlemleri ve bankalar üzerindeki denetim ve yetkilerinin arttığı, bu yönden serbest piyasa ekonomisi, liberal ekonomi ilkelerinde bir dönüş yapıldığını önemle kaydetmek gerekir. Burada hangi rejimin Türkiye ekonomisi için daha doğru olduğu sorunu üzerinde durulmayacaktır. Önemli olan zigzag yapılmış olmasıdır ki, bu husus da ya dün ya da bugün uygulanan rejimden birinin yanlış olduğunun açık bir delilidir. Çünkü bu noktada değişen günlük şartlara göre değişen iktisadi rejim gibi bir savunmaya sığınmak pek mümkün değildir.

4 — 1988 Yılı Bütçesi

4 Şubat 1988 ekonomik tedbirleri ve 1988 yılı programı yanında incelenmesi gerekli diğer bir tedbirler grubunu 1988 yılı bütçesinde bulmak mümkündür. 1988 bütçesi 24 Şubatta Meclise sunulmuş ve Bütçe ve Plan Komisyonunda müzakerelere başlanmıştır. Nisanda Meclis genel kuruluna sevk edilecek olan 1988 bütçe tasarısı herhalde cüzi tadillerle kabul edilecektir.

1988 bütçe tasarısıyla yeni bazı vergiler ihdas edildiği gibi, KDV'de yaklaşık 2 trilyon TL., Gelir Vergisinde 2 trilyon TL., Kurumlar Vergisinde 600 milyar TL., diğer vergilerde yaklaşık 1,5 trilyon TL. olmak üzere, toplam vergi gelirlerinde 6.057 milyar TL. lik bir artış önerilmekte ve tahmin edilmektedir. Buna göre, vergi gelirleri 1987 konsolide bütçesindeki 9.078 milyar TL.sından, 1988 konsolide bütçesinde, % 67 bir artışla 15.100 milyar TL.sına, toplam gelirlerin ise 10.540 milyar TL.sından, % 81,2 bir artışla 18.375 milyar TL.sına yükselmesi beklenmektedir. 1987 kesin rakamlarına göre ise vergi gelirleri artış oranı % 66,3, toplam gelirler artış oranı % 74,3'dür. Ancak, 1988 yılı bütçe tasarısında da kaydedildiği gibi, reel GSMH artış oranı yahut büyüme hızı, DPT 1988 yılı programı uyarınca % 5, GSMH kapalı fiyat indeksi ise % 48'dir. Buna göre, cari GSMH için planlanan % 53 artış karşısında toplam vergi gelirlerinin, sırf otomasyon ve yoğun ve yaygın denetim yoluyla ve bazı vergilerdeki artışlar dolayısıyla % 66,3 bir artış göstermesi pek güç gözükmektedir. Enflasyon oranının % 48 üstünde gerçekleşmesi halinde ise durum başkadır.

1987 konsolide bütçesinde 12.697 milyar TL. olan toplam harcamaların % 89 bir artışla 1988'de 20.840 milyar TL. olacağı tahmin edilmektedir. Bütçe tahminleri yerine fiili veya kesim 1987 harcamalarına göre artış oranı ise % 64,1'dir. Toplam harcamaları teşkil eden 20.840 milyar TL. içinde transfer harca-

malari ise bütçe rakamlarina göre 1987'ye kıyasla % 107 bir artışla 5.827 milyar TL.sından 10.335 milyar TL.sına çıkacaktır. 1987 fiili transfer harcamalarına kıyasla artış oranı ise % 77,5 olup bu husus 1987 bütçesinde transfer harcamalarının çok düşük tahmin edilmiş olduğunu gösterir. Transfer harcamaları içinde en önemli kalemi iç ve dış borçlar faiz ödemeleri teşkil etmektedir. 1988 bütçesinde bu kalem 5.445 milyar TL.sıdır. Ayrıca KDV vergi iadesi 1.800 milyar TL., KİT sermaye 690 milyar TL., KİT görev zararları 390 milyar TL., ihracatta vergi iadesi 440 milyar TL.dir. Döviz kurlarında, 1987 bütçe tahminleri üstünde yükselmesi halinde ise dış borç faiz ödemeleri yükünün artması mukadderdir.

1988 bütçesinde konsolide 20.840 milyar TL. toplam harcamalar, 18.375 milyar TL. toplam gelirler esasına göre 2.465 milyar TL. açık tahmin edilmektedir. Fakat bütçe harcamalarının daha yüksek düzeyde gerçekleşmesi, dış borç faiz yükü ödemelerinin daha fazla olması, kamu yatırımlarının yeterince kısılmaması ve vergi ve toplam gelirlerin tahminlerin altına düşmesi gibi nedenlerle fiili 1988 bütçe açığı çok daha yüksek rakamlara erişebilir.

Genel görünümüne baktığımızda 1988 bütçesinin bir borç ödeme bütçesi haline geldiğini, bu nedenlerle şiştiğini, harcama ve gelir tahminlerinin fazla gerçekçi ve samimi olmadığı söylemek mümkündür. Bu durumda da 1988 bütçesi enflasyonist etkiler yaratacak ve enflasyon sonucu gelir dağılımı daha da bozulabilecektir. 1988 bütçesinde cari harcamaların yeterince aşağıya çekilmemiş olması ve % 48 fiyat artışı üstünde bir artış planlanması, buna mukabil personel harcamaları artışının % 48 altında tahmin edilmesi bir tarafta israfın diğer tarafta gelir dağılımının bozulmasının göstergeleri olarak kabul edilebilir.

5 — Paket Tedbirler Yerine Süregelen Değişiklikler

Burada son olarak bir de Hükümet tarafından uygulanan ekonomi politikalarındaki bir yöntem farkını belirtmekte yarar vardır. Bir karşılaştırma yapılacak olursa, 24 Ocak 1980 kararları mümkün mertebe bir tedbirler paketi bütünü olarak yürürlüğe konmuştur. Mutlaka zamana bağlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesi gerekli tedbirler ayrı bir konudur : ithalattaki aşırı kısıtlamaların bir takvime bağlı olarak azaltılması gibi. Fakat, 24 Ocak 1980 kararlarını yürürlüğe koyan Hükümet, iktidarı bir başka Hükümetten devralmıştı. Bu sebeple de herhangi bir siyasi sakinca görmeden, tüm tedbirleri bir bütün paket halinde bir arada yürürlüğe koyabilmişti. 4 Şubat 1988 kararlarında ise bu açıdan farklı bir durum vardır. 1983 Kasım seçimlerinden bu yana aynı parti iktidarını sürdürmektedir ve bu nedenle de ekonomi politikalarında köklü değişimler yaparken farklı bir yöntem veya yaklaşım izlenmektedir. Nitekim, 1988 yılında ekonomi politikaları eski yıllarda izlenen politikalara kıyasla köklü şekilde değiştirilmekle beraber bu değişiklikler teker teker veya küçük paketler halinde sunulmaktadır. Nitekim, önce hemen 29 Kasım 1987 genel seçimlerini izleyerek Aralık 1987' de çeşitli KİT mamullerine yüksek oranda zamlar yapılmıştır. Daha sonra 1 Ocak 1988' den itibaren geçerli olmak üzere KDV oranları yükseltilmiş ve KDV'nin kapsamı genişletilmiştir. Bunu izleyerek 1988 yılı programında büyüme ve yatırım artış hedefleri 1987'ye kıyasla düşürülmüştür. Ayrıca 4 Şubatta ise para arzının ile döviz gelir ve giderlerinin denetimiyle ilgili olan tedbirler paketi yürürlüğe konmuştur. 1988 Bütçe tasarısıyla bu kere yeni vergiler ihdas edilmiş, ayrıca yaygın ve yoğun vergi denetimi ilkesi getirilmiştir. Ayrıca, yakında firmaların SSK borçları yakın takibe alınacak, eğitim ve sağlık hizmetleri harcamaları için yeni fonlar ve bir de zorunlu

tasarruf fonu ihdas edilecektir. Diğer taraftan batık veya donuk banka kredileri için de yeni tedbirler hazırlanmaktadır. Müteakip bir safhada banka mevduat faizlerinin serbest bırakılıp bırakılmaması yeniden gündeme gelebilir. Yahut, 4 Şubat kararlarını yarattığı aşırı finansman sorunları karşısında bu tedbirler bir miktar gevşetilebilir.

Görülüyor ki, Hükümet eski politikalarını düzeltmek, ekonomik sorunlara çare getirmek üzere, tek ve kapsamlı bir tedbirler paketini bir arada ve aynı anda sunmak yerine süregelen değişiklikler yapmayı, hata yapması karşısında yeniden ayarlamalara gitmeyi kamuoyu etkileri açısından tercih ediyor olmalıdır.

III — 4 ŞUBAT 1988 ve 24 OCAK 1980 TEDBİRLERİ; BİR KARŞILAŞTIRMA

Bu etüdümüzde son bir konu olarak, ilginç olması bakımından, 24 Ocak 1980 kararlarıyla 4 Şubat 1988 kararlarının muhtevası açısından bir mukayese yapılacak, aradaki farklar ve müşterek noktalar özet halinde belirtilecektir.

A — 24 Ocak 1980 Kararlarının Başlıca Özellikleri

24 Ocak 1980 ekonomik kararları ekonomik rejim ve kalkınma stratejisi açısından eski yıllara kıyasla köklü değişiklikler ifade etmekteydi. 24 Ocak 1980 kararlarının başlıca özelliklerini aşağıdaki noktalarda toplamak mümkündür:

a) Daha önceki dönemde piyasa ekonomisi ilkelerinden vaki aşırı sapmalar (sanayide aşırı fiyat kontrolleri, idari fiyatlar, sabit döviz kuru ve aşırı değerlendirilmiş para politikası, düşük ve negatif mevduat ve kredi faizi gibi) 24 Ocak 1980 kararlarıyla düzeltilme yoluna girmiş, devletin idari fiyatlar tespiti yerine fiyatların piyasada den-

ge esasına göre teşekkülü esas ve hede alınmıştır.

b) Yine 24 Ocak 1980 öncesi karma ekonomi sistemi içinde kamu sektörüne verilen aşırı ağırlık, özel teşebbüsün ve özellikle özel yabancı sermaye akımının aşırı kösteklenmesi politikaları terkedilerek, 24 Ocak 1980'den itibaren özel teşebbüsün ve özel yabancı sermaye akımının yeniden teşviki ilkesine dönmüştür. Ne var ki, sıkı para politikasının yarattığı finansman sorunları bir süre (bir, iki yıl) için özel yatırımların azalması ve toplam sabit yatırımlar içindeki payının düşmesi sonucunu vermiştir.

c) 24 Ocak 1980 kararlarıyla daha önceki dönemlerde uygulanan, dışa kapalı ve iç piyasaya yönelik ve aşırı ölçülerdeki ithal-ikame sanayileşme stratejisinden vazgeçilmiş, özellikle devalüasyon, devalüasyonu izleyen günlük kur ayarlamaları ve denge kuru politikası ile bunun yanında ithalattaki aşırı kısıtlamaların azaltılması yoluyla ihracat sanayinin de geliştirilmesine önem verilmiş, bu tedbirlerle bir taraftan ihracatın hızla artması, diğer taraftan ithalat artış oranının düşmesi, böylece dış ödemeler açıklarının azaltılması hedef alınmıştır. İhracat özellikle Eylül 1980'den itibaren artışına paralel olarak süratle gelişmeye başlamıştır.

d) Ayrıca, 24 Ocak 1980'de sıkı para politikası, bir defaya mahsus KİT zamları, tarımda subvansiyonların, dolayısıyla bütçe açıklarının azaltılması gibi tedbirlerle enflasyonun önlenmesine çalışılmıştır. Nitekim, devalüasyon ve zamların etkisiyle Şubat ile Mayıs 1980 tarihleri arasında şiddetle yükselen fiyatlar, 1980'in ikinci yarısından itibaren düşmeye başlamış ve bu tedrici düşme ve düzelme 1983 dahil, 1984 yılına kadar devam etmiştir. Ne var ki, yüksek faiz, yüksek döviz fiyatı, döviz kuru garantisinin dırılması, daralan kredi hacmi, kredilerin kamu kesimi için fazla azaltılmaması gibi sebeplerle özel sektör bir süre için ciddi bir finansman darlığı-

na girmiştir. Fakat gerek finansman darlığı gerek özel sektöre yönelen talep zamanla açılmış ve durum 1984 yılına kadar giderek düzelmiştir.

e) Burada, 24 Ocak kararları münakaşalarında çok defa karıştırılan bir konuyu daha ele almak gerekir: Ücret artışlarının kontrol altına alınması. Bu tedbir aslında 24 Ocak 1980'de değil, 12 Eylül 1980'den sonra yürürlüğe konmuştur. Enflasyonunun önlenmesi için 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan bütçe açıklarının azaltılması, sıkı para politikası gibi tedbirlerin yanında enflasyonun önlenmesi için ayrıca ücret artışlarının da kontrol edilmesi kesinlikle şart değildi. Bu kontrol neticesinde 1977'le beraber enflasyonun gerisinde kalan nominal ücret artışları ve reel ücret düşmeleri bu kere 1980'den itibaren kanunla düşük tutulmuş olmaktadır. Bu sebeple de 1980 ve müteakip yıllarda maaş-lesef reel ücretler düşmeye devam etmiştir. Bu husus ta 24 Ocak 1980 tedbirlerinin yükünü, gereksiz yere düşük ve orta gelirli sosyal sınıflara bindirmiş ve 24 Ocak 1980 kararlarının bu sosyal gruplar tarafından benimsenmesini önlemiştir. Ücret kontrolleri ve gerek reel ücretlerde gerek maaş ve emekli aylıklarında gerilemeler, demokrasiye dönüldüğü halde, Kasım 1983'den sonra da bugüne kadar devam edegelmiştir.

B — 4 Şubat 1988 Ekonomik Tedbirlerinin Başlıca Özellikleri, Farkları ve Müsterek Noktaları

4 Şubat 1988 tarihinde veya 1988 başındaki ekonomik durum ve düzeltilmesi gerekli alanlar aynı değildir. 1984'den itibaren 1987'ye kadar uygulanan ekonomi politikalarının hataları ile müspet yönlerini başlıca şu noktalarda toplamak mümkündür :

a) Özel teşebbüsün ve özel yabancı sermaye akımının teşviki 1984'den, aslında 24 Ocak 1980 tarihinden bu yana esasen mevcuttu. Bu cihetle, 1988 başında yahut 24 Şu-

bat 1988'de özel teşebbüsün ve özel yabancı sermayenin daha etkin teşviki şeklinde bir konu mevcut değildi.

b) Aşırı devlet müdahaleleri ve piyasa ekonomisi açısından da 24 Ocak 1980 ile 4 Şubat 1980 farklıdır. 24 Ocak 1980 öncesinde piyasa ekonomisi ve piyasa fiyatları ilkelereinden aşırı ve ciddi sapmalar mevcuttu. 24 Ocak 1980 kararlarıyla bu aşırı sapmaların önlenmesine çalışılmıştır. Bu yöndeki uygulamalar 1983'den sonra da devam edegeldiği cihetle, 24 Şubat 1988'de yine bu açıdan ek tedbirler getirilmesi gereği yoktu. Ne var ki, bu mütalâamız 1984-1987 dönemindeki ekonomi politikaları uygulamalarının piyasa ekonomisi çerçevesinde olduğu anlamına da alınmamalıdır. Aksine, bu dönemde, eski dönemlerden de daha fazla olarak, idari fiyatlar dışındaki konularda, meselâ yatırım izinleri, yatırım ve ihracat teşviklerinde ve ihalelerde piyasa ekonomisi kurallarından büyük ölçüde sapmalar ve rekabet ilkesinden uzaklaşmalar müşahade edilmektedir. Fakat bu gibi hususlar bu etüdümüzün kapsamı dışında bırakılmıştır. Nitekim, etüdümüzde karma ekonomi, özel teşebbüs ve özel yabancı sermayenin teşvikinin ve denetiminin optimum dozu sorunu ve 1984-1987 yıllarında uygulanan politikaların bu açıdan bir değerlendirilmesi de yapılmamış, konumuz ve etüdümüz kapsamının dışında bırakılmıştır.

c) 24 Ocak 1980'den bu yana ve bu arada 1984-1987 arasında günlük kur ayarlamaları ve denge kur politikası devam etmiş, enflasyona rağmen günlük kur ayarlamaları politikası ihracatın süratle artmasını ve gelişmesini sağlayabilmiştir. Kur ayarlamaları yanındaki yüksek oranlı ihracat teşviklerinin ve vergi iadesinin hayali ihracata yol açmış olması ayrı bir konudur, Fakat bu kere, 1984'den itibaren ihracat artmasına rağmen yüksek büyüme hızı ve yatırım artışının getirdiği ithalat artışları, yatırımlar

için yüksek oranda dış borçlanma ve dış borç yıllık geri ödemeleri yüzünden döviz dar boğazı, dış ödeme sorunu yeniden baş-göstermiş ve acil tedbir almayı gerektirmiştir. Bu da ithalat teminat oranları ile ihracat teşviklerinin yükseltilmesi yanında büyüme hızı ve yatırımların yavaşlatılması tedbirleriyle düzeltilmek istenmektedir.

24 Ocak 1980 öncesinde ithalat ve döviz işlemleri aşırı ölçüde kısıtlanmıştı. 24 Ocak 1980 tarihinde liberasyon yahut aşırı ithalat kısıtlamalarının azaltılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. İthalatta liberasyon konusunda 1984 ve özellikle 1985 yılında büyük merhaleler katedilmiştir, hatta bu sürat sonucunda ters yönde bazı sorunlar dahi baş-göstermiştir. Diğer taraftan bu süratli gelişmeler aşırı bir iyimserlik havası yaratarak Hükümet yetkilileri tarafından konvertibiliteye geçileceği yolunda ifadelere yol açmıştır. Konvertibiliteye geçiş söylentileri ise bu ke-re döviz fiyatlarının ilerde süratle yükseleceği yolunda beklentilerin doğmasına sebep olmuş, spekülatif döviz alımları döviz dengesini bütünü zor durumda bırakmıştır. 4 Şubat 1988 kararlarıyla bir taraftan konvertibiliteye geçiş söylentilerine son verilirken, diğer taraftan ithalatta ve döviz işlemlerinde bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamalar liberasyon yolunda geri bir adımdır ve 24 Ocak 1980 kararlarıyla ters yöndedir. Ancak, 4 Şubat kararlarıyla geri dönülen liberasyon seviyesi yine de 1984-1987 döneminde bu ko-

nudaki gelişmeler dolayısıyla 24 Ocak 1980 kararlarının getirdiği liberasyon düzeyinin çok üstündedir.

d) 24 Ocak 1980 kararlarının gayelerinden biri olan sıkı para politikası uygulamasından ve enflasyonun tedricen azaltılması ilkesinden 1984'le birlikte vazgeçilmiş ve aksine, parasal genişleme suretiyle büyüme hızının ve yatırımların yükseltilmesi yoluna girilmiştir. Bu hususta 24 Ocak 1980 öncesi enflasyonist şartlar ile 4 Şubat 1988 öncesi şartlar arasında bir benzerlik vardır. Maliyet enflasyonu ve talep enflasyonu karışımları farklı olmakla beraber her iki kararın öncesindeki dönemlerde enflasyonun ciddi boyutlara ulaşmış bulunduğu görülmekteydi ve enflasyonunun önlenmesi için mutlaka ciddi tedbirlerin alınması gerekiyordu. 24 Ocak 1980 kararları bu açıdan 1983 sonuna kadar istikrarlı bir şekilde uygulanmış ve enflasyon oranı tedricen düşürülmüştür. 4 Şubat 1988 tarihinde alınan ilk tedbirler yine 1988 yılında enflasyonun düşmesini önleyecek nitelikte, bir defaya mahsus zamlar, dolaylı vergi ve fon artışları şeklindedir. Daha ilerdeki yıllarda enflasyonunun ne ölçüde düşürüleceği ise sıkı para politikasının ne ölçüde samimiyetle ve ısrarla uygulanacağına bağlıdır. Bu konuda kamu kesimi ile özel kesime düşecek finansman yükü, kredi arzı kısılmasının daha çok hangi kesimi bindirileceği ise, daha önce de işaret edildiği gibi, ayrı ve çok önemli bir endişe kaynağıdır.

Vergilemede Adalet İlkesi ve Katma Değer Vergisi

İdemen ER

Dr. Er İ.Ü. İktisat Fakültesi
eski asistanlarından.

GİRİŞ

Günümüzde, katma değer vergisinin neredeyse ideal bir vergi durumuna girdiği görülmektedir. Oysa, en iyi bir verginin bile, eğer çağdaş vergi idealine aykırı düşüyorsa, değeri kanıtlanmış sayılmaz (1). Bu durum, katma değer vergisinin, vergileme ilkeleri bakımından değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Vergileme ilkelerinin (bunlara vergileme postulaları da denilebilir) geçerliliği, içinde bulunulan yer ve zaman ile sınırlı, bir başka deyişle bu anlamda görece olduğundan (2); her şeyden önce günümüzde bu konuda geçerli olan ilkelerin bilinmesi gerekir. Biz burada daha çok NEUMARK'ın görüşlerinden yararlanacağız. Çünkü bunlar en yeni ve güncel vergileme ilkeleri sistemini oluşturmaktadır denilebilir.

NEUMARK'ın vergileme postulalarının temelinde, «sosyal piyasa ekonomisi» (Soziale Marktwirtschaft) denilen ekonomik ve toplumsal bir dünya görüşü yatar (3). Buna göre rasyonel bir vergi sistemi için öngörülen postulalar dört grup içinde toplanmıştır (4). Bunlar: devlet gelirleri ve bütçesi (maliye); töre ve sosyal politika; ekonomi politikası; vergi hukuku ve vergi tekniği ile ilgili ilkelerdir.

Kuşkusuz bir vergi ya da vergi sistemi üzerinde tam fikir edinebilmek için vergilemenin amaçları arasındaki hiyerarşik sıraya göre, tüm bu ilkelerin dikkate alınması gerekir. Bununla beraber biz burada katma değer vergisinin yalnızca vergi adaletine ilişkin ilkeler bakımından bir değerlendirmesini yapacağız. Nedeni şudur : Bir kere vergilerin, özellikle yükümlüler açısından, subjektif olarak bir değerlendirmesini yapmak için en önemli ölçüt vergi adaletidir. (5) Sonra, şimdiye dek katma değer vergisi konusunda pek çok şey yazılmıştır; ama bilinen kadarıyla bu vergi üzerinde vergi adaleti bakı-

mindan yeterince durulmamıştır. Gerçi bu sonuncusu belirli bir ölçüde de olsa kişisel görüşümüzü yansıtmaktadır. Ancak bu yazının, bu güdüyle yazıldığı da unutulmamalıdır.

Cağdaş vergi adaleti ilkesi :

Adaletin sağlanmasına ilişkin ilkeler NEUMARK'ın sisteminde törel ve sosyo-politik vergilendirme ilkeleri grubu içinde açıklanmıştır (6). Bunlar da kendi aralarında iki gruba ayrılmıştır: Vergi adaletine ilişkin ilkeler ve yeniden dağıtım ilkesi. Adaletli bir vergileme, özellikle kişiler arasında adaletli bir vergi yükü dağılımı için: «genellik», «eşitlik» ve «görecilik» postullarına uyulması gerekecektir:

a) Genellik postulası, «vergi ödeme» iktidarı bakış açısına uymayan her türlü vergi farklılaştırılmasını yasaklar; ya da vergi (ödeme) iktidarına sahip olan ve yasa ile belirlenen yükümlülük doğurucu olaylardan biri ile ilgili olan tüm kişilerin (tüzel) uyruk-luk, sosyal durum, sınıf, din vb. gibi ekonomi dışı nitelikler dikkate alınmaksızın vergi-ye tabi tutulmalarını gerektirir.

b) Eşitlik postulası, vergisel açıdan önemli olan belirtiler bakımından eşit ya da benzer durumda bulunan kişilerin, söz konusu vergi ile ilgili olarak aynı işleme tabi tutulmasını gerektirir.

c) Görecilik postulası, içerik olarak kişisel iktidara (vergi ödeme iktidarına) göre vergileme ilkesi ile özdeşdir. Söz konusu postula bireyler üzerine düşen vergi yükünün, vergi (ödeme) iktidarının göstergeleri-ki bunlar birinci planda gelir ve bunu tamamlamak üzere servettir - için anlamlı olan tüm kişisel unsurların dikkate alınarak, gerçek kişisel iktidarların yansıtılacak şekilde dağıtılmasını ve buna uygun olarak da vergileme dolayısıyla kişilerin ekonomik ve mali güçlerinde ortaya çıkan zararların görece olarak eşit ağırlıkta olmasını gerektirir.

Yeniden dağıtım ilkesi de NEUMARK'a göre vergi adaleti ile ilgili bir postula olarak görülmelidir. Buna göre toplam vergi yükü o şekilde dağılmalıdır ki, (serbest) piyasa mekanizması sonucu oluşan gelir ve servet dağılımındaki farklılıklar belirli bir ölçüde azalsın; böylece bu (son) gelir ve servet dağılımı daha eşit olsun.

Katma Değer Vergisinin Değerlendirilmesi :

Burada katma değer vergisinin çeşitli tipleri üzerinde durmayacağız. Konumuzla ilgili olmadığından açıklamaktan vazgeçtiğimiz kimi yöntembilimsel düşüncelerle, yalnızca gelir tipi katma değer vergisini göz önüne alıyoruz. Ve tek bir vergi oranı uygulandığını varsayıyoruz.

Bu koşullarda katma değer vergisinin genellik postulasına uyduğu kolayca söylenebilir; çünkü anılan vergi kişiler ya da gruplar arasında hiçbir ayırım yapmamaktadır (7).

Eşitlik postulasına geçmeden önce, eşitlik ile özdeşlik kavramları arasındaki bir farka kısaca değinelim. Eşitlik, özdeşlik yanında görece bir kavramdır. Her bakımdan eşit olan iki şey eşit değil özdeşdir. Bu nedenle vergi hukukunda eşitlikten söz ediliyorsa, neye göre bir eşitlik olduğunun belirtilmesi gerekir.

NEUMARK'ın eşitlik postulasındaki «kişilerin belirli bir vergi ile ilgili olarak eşit işlem görmelerinin» koşulu, «vergisel açıdan önemli olan belirtilerin ortaya koyduğu durumlar bakımından bir eşitliktir» (8).

Katma değer vergisi bakımından (9) bu belirtir -ya da başka bir deyişle ölçüt- gelirdir.

Bu düşüncelere göre, katma değer vergisinin eşitlik postulası, açısından yeterli olduğu kolayca ileri sürülebilir. Çünkü bu vergi, eşit düzeydeki gelirleri eşit olarak yüklemektedir (10).

NEUMARK'ın postulları arasında yer

alan iktidar ilkesi geçmişte olduğu gibi bugün de «adaletli bir vergi yükü dağılımı» (Justitia distributiva) sorununun çözümünde dayanan en önemli bilimsel temeli oluşturmaktadır.

Gerçekte kişisel iktidara göre vergileme, «Justitia distributiva»nın gerçekleşmesi için gösterilen çabaların bir sonucudur (11). Gerçekten günümüzde adalet anlayışını en iyi yansıtan ilke iktidar postulasıdır (12).

NEUMARK'ın görecilik (iktidar) postulasında «iktidar»ın tanımı yapılmamıştır, ama hangi koşullar altında vergilemenin buna (iktidar ilkesine) uygun olacağı açıklanmıştır. Bu koşul, «... vergileme dolayısıyla kişilerin ekonomik ve mali güçlerinde ortaya çıkan zararların görece olarak eşit ağırlıkta olmasını» gerektirmektedir. NEUMARK burada «fedakârlık» sözcüğünü kullanmaktan kaçınmıştır. Bu nedenle anılan postulanın fayda kuramı (utilitarische Theorie) ile ilişkisi kolayca görülüyor denilemez; çünkü, «fedakârlık» kavramı bu ilişkiyi «ekonomik ve mali güçlerdeki zarar» deyiminden çok daha iyi açıklamaktadır (13).

NEUMARK'a göre «gelir» vergi ödeme iktidarının biricik göstergesi olmamakla beraber en iyisidir.

Bu bakımdan katma değer vergisi kolaylıkla iktidar postulasına bağlanabilir. Çünkü, katma değer vergisi de kişisel iktidarı harcanılan gelire göre (tüketim harcamalarına göre) ölçmektedir (14).

Ne var ki katma değer vergisinin, kişisel iktidarlara arasındaki farkları dikkate aldığı ileri sürülemez (15). Katma değer vergisi bakımından ancak, vergileme sonucu ortaya çıkan kişiler arasındaki vergi yükü dağılımındaki adaletsizliği bir derece olsun azaltabilmek için, mal ve hizmetlerin kişisel gereksinimleri gidermedeki zorunluluk dereceleri göz önüne alınarak, vergi oranı farklılaştırılabilir (16). Anılan verginin bu niteliğinin, günümüzde vergilemenin dayandığı

en önemli ilke olan iktidar postulası bakımından yeterli olduğu söylenemeyecektir.

NEUMARK'ın yeniden dağıtım ilkesi - klasik-liberal görüşten farklı olarak - verginin, devletin ekonomik ve sosyo-politik amaçları gerektirdiği ölçüde, fiskal fonksiyonunun yanı sıra fiskal olmayan işlevlerinin de olması gerektiği görüşüne dayanmaktadır.

Yeniden dağıtım ilkesi de günümüzde geçerli olan adalet anlayışının bir sonucudur (17).

Ama katma değer vergisinden, iktidar postulasına uyan bir vergi yükü dağılımından öte, serbest piyasa ekonomisinde oluşan gelir ve servet dağılımındaki bozuklukları düzeltici bir işlev beklenemeyeceği açıktır (18). Kaldı ki söz konusu verginin - kişisel iktidarlara tam olarak dikkate alınmadığından - vergiden önceki bölüşüm üzerinde daha da bozucu etkilerinin olacağını söylemek doğru olacaktır.

SONUÇ :

Kuşkusuz bu sonuç, katma değer vergisine yönlitilebilecek eleştirilerin en önemlisidir. Bununla beraber her verginin kendine özgü yararlı yanlarının yanında sakıncalı yanlarının da bulunacağı gerçeği göz önüne alınmalıdır. Ancak, bir vergi sistemi içinde, bu gibi sakıncaların dengelenme olanağı olabilir. Ve söz konusu vergi ilkelerine uygun rasyonel bir vergi politikası ancak bu yol ile gerçekleştirilebilir (19).

Bu bakımdan akla ilk önce gelir vergisi gelmektedir. Çünkü gelir vergisi hem kişisel iktidara kolayca uyum sağlayabilmektedir ve hem de yeniden dağıtım politikasının temel aracı olmak durumundadır.

Gerçekten günümüzde her iki vergi bir arada uygulanmaktadır. Her ikisinin de bağlı olduğu ilke aynıdır (iktidar postulası): Ge-

lır vergisi, gelir elde edildiğinde; katma değer vergisi ise gelir kullanıldığında (harcanıldığında) alınmaktadır. Bu bakımdan birbirlerini tamamlamaktadır (20).

Bu yaklaşıma göre, gelir vergisinin, katma değer vergisinin adaletin sağlanması bakımından gösterdiği yetersizlikleri giderecek derecede «adaletli» bir biçimde şekillendirilmesi gerekecektir.

Aynı amaçla bu sistem, etkili birer servet vergisi ve veraset (ve intikal) vergileri ile de tamamlanmalıdır.

NOTLAR

- (1) F. Karl Mann, **Steuerepolitische Ideale: Vergleichende Studien zur Geschichte der ökonomischen und politischen Ideen und ihres Wirkens in der öffentlichen Meinung 1600-1935**, Verlag von Gustav Fischer, Jena 1937, s. VI.
- (2) Fritz Neumark, **Grundsätze der Besteuerung in Vergangenheit und Gegenwart**, 2. Aufl. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970, s. 34.
- (3) Neumark, ss. 40-41.
- (4) Bkz. Neumark, s. 41 vd.
- (5) Bedii N. Feyzioğlu, «Muamele Vergisi, Gelir Vergisinin Yerini Tutabilir mi?» **Maliye Enstitüsü Konferansları**, Birinci Seri (1955), s. 42.
- (6) Bkz. Neumark, s. 43 vd.
- (7) Jürgen Pahlke, «Die Nettoumsatzsteuer als Zentralsteuer», **Finanzarchiv**, N.F. Bd. XXVI, Heft 2 (1967), s. 224.
- (8) Woldemar Koch, «Eine neue Deutung der Steuergrundsätze», **Finanzarchiv**, N.F. Bd. XXV, Heft 2 (Juli 1966), s. 318.
- (9) Anımsatalım: gelir tipi katma değer vergisinden söz ediyoruz.
- (10) Pahlke, s. 224.
Burada verginin matrahını oluşturan katma değer, üretim etkenlerinin gelirleri cinsinden ele alındığına dikkat edelim.
- (11) Heinz Haller, «Zur Diskussion über das Leis-

tungsfähigkeitsprinzip», **Finanzarchiv**, N.F. Bd. XXXI, Heft 3 (1972/73), s. 476.

- (12) Klaus Tipke, **Steuergerechtigkeit in Theorie und Praxis: Vom politischen Schlagwort zum Rechtsbegriff und zur praktischen Anwendung**, Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 1981, s. 57 ve s. 184.
- (13) Koch, s. 918
- (14) Tipke, s. 60 ve s. 101 ve s. 185.
- (15) Pahlke, s. 224.
- (16) İdemen Er, «Katma Değer Vergisinin Kuramsal Analizi ve Karşılaştırmalı Türkiye Modeli», Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1987, s. 2.
- (17) Pahlke, s. 225, Fussnote 3; Tipke, s. 62.
- (18) Pahlke, s. 224.
- (19) Neumark, ss. 34-35.
- (20) Tipke, s. 35 ve s. 101.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Er, İdemen, «Katma Değer Vergisinin Kuramsal Analizi ve Karşılaştırmalı Türkiye Modeli», Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1987.
- Feyzioğlu, Bedii N. «Muamele Vergisi, Gelir Vergisinin Yerini Tutabilir mi?» **Maliye Enstitüsü Konferansları**. Birinci seri (1955), ss. 41-57.
- Haller, Heinz. «Zur Diskussion über das Leistungsfähigkeitsprinzip», **Finanzarchiv**, N.F. Bd. XXXI, Heft 3 (1972/73), ss. 461-494.
- Koch, Woldemar. «Eine neue Deutung der Steuergrundsätze», **Finanzarchiv**, N.F. Bd. XXV, Heft 2 (Juli 1966), ss. 316-321.
- Mann, F. Karl. **Steuerepolitische Ideale**. Verlag von Gustav Fischer, 1937.
- Neumark, Fritz. **Grundsätze der Besteuerung in Vergangenheit und Gegenwart**. 2. Aufl. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970.
- Pahlke, Jürgen. «Die Nettoumsatzsteuer als Zentralsteuer», **Finanzarchiv**, N.F. Bd. XXVI, Heft 2 (1987), ss. 215-231.
- Tipke, Klaus. **Steuergerechtigkeit in Theorie und Praxis: Vom politischen Schlagwort zum Rechtsbegriff und zur praktischen Anwendung**. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 1981.

I. Lakatos ve İktisatta Bilimsel Araştırma Programı Tartışmaları

Ercan EREN

Geçen sayılarımızda birçok çalışmasına yer
verdiğimiz Dr. Eren Uludağ Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyelerindendir.

İktisatta yöntem tartışmalarında K. Popper ve T. Kuhn'la birlikte en çok sözü edilen bilim felsefecilerinden birisi I. Lakatos'dur. (*) Son yıllarda Lakatos daha çok iktisatçının ilgisini çekmekte ve taraftar bulmaktadır. Bunda, Popper'i, Kuhn'u ve a prioriizmi, uylaşımcılığı ve yanlışlamacılığı kucaklaması yanında, «reel» (iktisat) bilime yakın olması önemlidir.

Lakatos'un yöntem tartışmalarında bir diğer önemi, bilgi büyümesi ve bilimde «ideoloji»nin yeri konusunda ileri sürdüğü görüşlerdir.

Çalışmamız üç bölümden oluşacaktır. İlk önce Lakatos'un metodolojisini kısaca özetleyeceğiz. Daha sonra iktisatta Lakatos'un yerini ve bazı araştırma programlarını inceleyeceğiz.

I. LAKATOS VE BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMI (BAP)

Lakatos'un görüşlerini açıklayan doğrudan bir yapıtı yoktur. Çalışmaları daha çok makaleler düzeyindedir. Ayrıca genç yaşta ölmesi görüşlerini net biçimde açıklamasına olanak vermemiştir. Bu açıdan Lakatos yorumları zaman zaman çelişebilmektedir. Bizi iktisatçı olarak daha çok iktisatta Lakatos'un yeri ilgilendirmektedir. Dolayısıyla ayrıntılı olarak incelememize olanak yoktur. Yalnız iktisatta Lakatos tartışmalarının izlenilmesi için görüşlerini kısaca özetlemek istiyoruz.

Lakatos'un yaklaşımı «Bilimsel Araştırma Programı» (BAP) üzerine temellenir. BAP «aynı bakış açısına sahip teorilerden oluşan tarihi süreci ifade etmektedir. Tanımlamada öne çıkan «aynı bakış açısı» ve «tarihi

(*) İktisatta yöntem açısından Lakatos'un incelenmesi E. Eren (1986:50-58) de yer almaktadır. Çalışmamızın özellikle birinci bölümünde adı geçen yapıttan geniş ölçüde faydalanılmıştır.

süreç» kavramlarıdır. Açalım.

Lakatos özele ilişkin teorilerin tek başına ele alınmalarını reddetmiştir. Bir bilimsel teori kesin biçimde doğrulanamaz veya yanlışlanamaz. Önergeleri yardımcı önermelerle birlikte test ederiz. Sonuç olarak onları doğruladığımız veya yanlışladığımızı bilmek konusunda emin olamayız. O halde tekil teoriler yerine bağlı teoriler (BAP) söz konusudur. Bu bağlamda Lakatos, Kuhn'daki paradigma kavramına çok yaklaşımaktadır. Benzer anlamıyla BAP, «amprik olarak yürütülemez, olması gereken hakkında saf metafizik inançlar topluluğu oluşturan bilimsel araştırma kuralları disiplini»dir. Bu görüşler tam olmasada uylaşımcı felsefecilere (Duhem ve Quine) de yakındır.

Lakatos'da BAP üç ögeden oluşur; sert çekirdek, koruyucu kuşak ve pozitif-negatif anlama aracı (heuristic). Sert çekirdek metafizik ögedir. İnançları oluşturur. Bütün bilimsel araştırma programları sert çekirdek ile karakterize edilir. M. Blaug (1975:407) a göre, sert çekirdek Schumpeter'deki **vision** (görüş) ve Marx'daki **ideoloji** kavramı ile benzer içeriktedir. Aynı zamanda Mises, Robbins gibi iktisatçılarca savunulan **a priori doğruları** (postülları) kucaklamaktadır. Koruyucu kuşak, meydan okumadan sert çekirdeği koruyan hipotezlerdir. Lakatos'da sert çekirdek kolay kolay değişmez. Koruyucu kuşak ise daha esnektir. Değişebilir. Anlama aracı BAP'ın nasıl anlaşılması gerektiğini belirler. Araştırma programının «dışarı» ile temasını sağlar. Bir başka deyişle bilgi büyümesi olarak değerlendirmek için her araştırma programı kendi anlama aracına sahiptir. Anlama aracı pozitif ve negatif anlama aracı olmak üzere ikiye ayrılır. Negatif anlama aracı sert çekirdeğin araştırılmasına izin vermez. Araştırmanın reddedilemez parçasıdır. Pozitif anlama aracı kısmen araştırma programının reddedilebilir varyantlarını geliştirir (1) (Caldwell, 1984:87).

Bilgi büyümesi araştırma programı ile tanımlanır. Bilgi büyümesini **ilerleyici** araştırma programı sağlar. Bu açıdan Lakatos'da «teoriler test edilir, fakat araştırma programları test edilmez, değerlendirilir.»

Lakatos, bir araştırma programını önceki formülasyonun amprik içeriğini büyütüyorsa «teorik olarak ilerlemeci», bunu sağlamıyorsa «yozlaşan» olarak nitelendirmektedir. Yozlaşan program yavaş yavaş dışarıya kapanır. Kendine kapanma sürecinde, teorinin korunması açısından yardımcı hipotezler çok önemlidir. Onun sayesinde dışarıya karşı korunur. İlerleyici program ise dışarıya yeni önermeler, yeni güçlü öndeyilerle tepki gösterir. Böylece daha önce beklenilmeyen bir olayı, yeniliği öndeler. Eğer amprik içerik teyit edilirse amprik olarak ilerlemeci demektir. İlerleyici program amprik içeriğin artması anlamına gelir. Burada bir noktaya özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Lakatos'da ilerleyici-yozlaşan program ayrımı mutlak değil, görelidir. Ayrım veri zaman anı yerine zaman periodunda yapılır. Zaman içinde ilerleyici statüden yozlaşan statüye geçilerek bilimsel nitelik yitirilebilir. Terside olanaklıdır. Terkedilen (yozlaşan) bir araştırma programı tekrar ilerleyici bir nitelik kazanabilir. Böylelikle bilimsel - bilimsel değil ayrımında zaman içindeki evrimi, Lakatos gerekli bir unsur olarak görür.

Lakatos açısından bilimsel gelişme yoz-

-
- (1) N.J. Wulwick (1987:835) araştırma programını ikiye ayırmaktadır.
Buna göre,
1. Sert Çekirdek
a. Ön varsayımlar, Metafiziksel inançlar ve ideolojilerdir.
b. Anlama aracı veya metodolojik kurallar.
bi. Negatif anlama aracı.
bii. Pozitif anlama aracı.
2. Koruyucu Kuşak
a. Aksiyomlar,
b. Teorik modeller,
c. Amprik modeller.

laşan BAP'dan ilerleyici BAP'a geçiştir. Bu süreçte dıştan çok BAP'ın kendi içindeki gelişmelere ağırlık verilmektedir. Önemli olan BAP'ın amprik içeriğinin artıp artmadığıdır. Fakat bu yozlaşan bir araştırma programının ilerleyici programa tercih edilmeyeceği anlamına gelmez. Yozlaşan BAP'ın yerini alan BAP her zaman genel olmayabileceği gibi, eğer yozlaşan BAP'ın amprik içeriği hala ilerleyiciden fazlaysa ilki tercih edilir.

Lakatos'a göre BAP'lar hiç bir zaman birden bire yok olmazlar. Kısırlıklar kendini hissettirdikçe yavaş yavaş kaybolurlar. Bunun için nesillerin değılsede, on yılların geçmesi gerekecektir. Bazen eski ile yeninin sentezi için umutsuzca eğilimlerden sonra karşı yönde hareket görülecektir. Bir diğer deyişle geçmişle bağlantısı olmayan, kesin bir değişme anlamında «bilimsel devrimler» yoktur.

Lakatos'da görülen pozitivism ve tarihin birleştirilmesi (Feyarebend, 1975:1-18). Bu açıdan Popper ve Kuhn'a nazaran «reel-bilim»e daha yakındır. Bu görüş P. Feyarebend (1980:17)'in belirttiği «bilim temelde anarşik teşebbüsdür» anlamında değildir. Fakat diğerleriyle kıyaslandığında Lakatos'da «Kural tanımazlık» söz konusudur; bilim adamlarına ne yapması gerektiği söylenmez. Yapıtları değerlendirilir.

Özetle, Lakatos somut dünyada gözlen diğı üzere bilimde değ er yargılarının varlığını kabul ederken, aynı zamanda Popperdeki amprik içeriğ in arttırılması gerektiği görüşünü desteklemektedir. Bu açıdan kendisini «eleştirel rasyonellek» içinde görmektedir. Kanımızca Popper - Lakatos yakınlaşmasından söz edilecekse bu **toy** yanlışlamacılık değil, **sofistike** yanlışlamacılık bağlamında olanaklıdır. Fakat burada bile Lakatos'da her zaman «anormallikler» normal bilim (eğer araştırma programı ilerleyici ise) içinde değerlendirilebilmektedir. Varılan so-

nuç Lakatos'u uylaşımçı felsefecilere yaklaştırdığı gibi, Feyarebend'in «anarşik bilimi»nede götürebilir. Ayrıca farklı araştırma programlarının ve bir araştırma programından diğerine geçilebileceğ inin kabulü Lakatos'un metodolojisinin «reel» bilimsel etkinliğı daha fazla kucaklamasına olanak sağlamaktadır.

II. İKTİSATTA BİLİMSSEL ARAŞTIRMA PROGRAMLARININ GEÇERLİLİĞ İ ÜZERİNE

Lakatos, metodolojisinin toplumsal bilimlere uygulanabilirliğı konusunda oldukça fazla şüpheye sahiptir (Latsis, 1976:2). Bu yönde Kuhn'la ve özellikle Popper'le kıyaslandığında daha kötümserdir. Buna rağmen Lakatos'un diğerlerine nazaran iktisat «bilim»ini daha çok kucakladığını düşünüyoruz. Fakat yine de tam bir «uygulanabilirlik» yoktur.

Yanlışlama zorlukları ve bilgi büyümesi açısından bakıldığında Lakatos'un görüşleri ve «somut» iktisat bilimi arasında bir yakınlaşma görülmektedir. Doğal bilimlerden farklı olarak iktisatta durağan zamanın sözkonusu olmaması (tarihsel zaman), deney yapma zorlukları (tersinemez zaman), Ceteris'in asla Paribus olmaması nedeniyle her zaman belirtilen yanlışlamanın olanaklı olmadığı görüşleri bir yana, Popper-lakatos anlamında (doğal bilimler içeriğ inde) da yanlışlama sözkonusu değildir. Somut örnekler İngiliz ve Amerikan Cambridge Okulları arasındaki sermaye tartışmaları ile aşağı yukarı Ricardo'dan, hatta daha öncesinden, beri gündemde olan paranın içselliğı-dışsallığı tartışmalarıdır. Tartışmalarda hiçbir görüş diğerini yanlışlamamakta, her zaman kendisi haklı çıkmaktadır. Bu tartışmaların amprik içeriğ in artmasına katkısı olup olmadığında tartışma götürür. Özellikle sermaye tartışmalarının amprik içeriğ in artmasına katkısı yoktur. Bu açı-

dan iktisatta amprik içerik-öndeyiden çok meydana gelme-açıklama ilişkisi geçerlidir (Cohen, 1984:614-628). Fakat bilgi büyümesi yalnız amprik içeriğe indirgenmezse, belirtilen tartışmaların «yeni» fikirlerin, görüşlerin, hipotezlerin ortaya çıkmasına ve kullanılan kavramlara açıklık kazandırdığı söylenebilir. Bu da bilgi büyümesi olarak adlandırılabilir.

İktisatta bilgi büyümesi-amprik içerikle ilgili bir diğer sorun D.W. Hands (1985:1-16) tarafından ileri sürülenlerdir. Hands'a göre Keynesci iktisat veya Genel Denge Analizi (ve diğerleri)ne bakıldığında süreç içinde amprik içeriklerinin daha öncesine göre arttığı ileri sürülemez. (2) Gerçekten özellikle «Genel Denge»den «Genel Dengesizlik» analizine giden süreç içinde amprik içeriğin arttığı savunulamaz. Bu açıdan Lakatos anlamında iktisatta bilgi büyümesinin geçerliliği tartışmalıdır.

Amprik içerik söz konusu olduğunda, yanlışlamanın hemen hemen olanaksız olduğu görüşü Lakatos'u desteklemektedir. Bu konuda somut onlarca örnek, çoğu amprik çalışma ile desteklenen paranın içselliği dışsallığı tartışmalarıdır. Benzer bir alanda, para talebinin istikrarı konusunda R. Cross (1982:320-340)un verdiği örnek sanırım ilginçtir. (3) Cross'a göre «para talebi istikrarlıdır» hipotezi yanlışlanamaz. Ayrıntıya girmeden Cross'da şunların dikkat çektiğini söyleyebiliriz. İstikrar nedir? İstikrarın çeşitli tanımları olabilir. Farklı tanımlar değişik cevaplara neden olur. Açıklayıcı değişkenler nasıl tanımlanmakta ve belirlenmektedir? Yine cevaplar farklı olacaktır. Aradaki fonksiyonel ilişki nedir? Hangi analizle (denge, geçici denge, dengesizlik) çalışılmaktadır? Bu ko-

nudada sayısız seçenekler vardır. Değişkenler nasıl ölçülecek? Aynı şekilde yine birçok ölçüm tekniği vardır. Ele alınan zaman nedir (kısa, orta, uzun)? Para stokunun ölçümü ile ilgili sorunlar vardır. Diğer koşulların değişmemesinden söz edilir. Nelerdir bunlar? vb... Kısaca, tanımlamalara, ölçüm tekniklerine, sonuçta yaklaşıma göre para talebinin istikrarlı olduğu her zaman kanıtlanabilir. Kanımızca terside geçerlidir. Bir diğer deyişle her zaman para talebinin istikrarsız olduğu gösterilebilir, kanıtlanabilir.

Lakatos, iktisat ilişkisinde bir diğer alan farklı araştırma programlarının varlığı ve bir araştırma programından diğerine geçiş sorunudur. Bu konu ani geçişlerin var olmadığı anlamında düşünüldüğünde Kuhn'u da kucaklamaktadır. İktisatta çeşitli okullar varolagelmıştır. Okulları paradigma ve/veya bilimsel araştırma programı olarak düşünmekte kanımızca sakınca yoktur. Okullar arasında yaklaşım, değerler, kullanılan kavramlar ve teknikler arasında fark vardır. Okullar bir arada bulunabilmektedir. «Terkedilen» bir okul tekrar canlanabilmektedir. Neo-Ricardculuk (P. Sraffa ve izleyicileri) gibi. İktisatta gözlenilen bir olgu hem «geçiş»lerin bağımsız olmaması (tarihsel süreç), hem de daha önce başkalarının ifade edilebilirliğiğidir. Yani «yeni» gerçekte «eski» olabilmektedir. İkincisinden başlayalım. Keynes'de öne çıkan efektif talebe adı konulmadan Malthus ve Marx'da söz edilmekte ve büyük önem verilmektedir. G.L.S. Shackle (1968:194,195, 202-203, 264) nın verdiği örneklerle göre çarpan, hatta, hızlandırıcı analizi 1890'larda ortaya atılmıştır. Benzer durum konjonktür analizi, eksik rekabet içinde geçerlidir. Ama fazla ciddiye alınmamıştır. Bir anlamda Kuhn'daki anormal bilim anlayışı desteklenmektedir. Dolayısıyla iktisatta bazen tarihsel söyleneni yeniden ileri sürmek anlamına gelebilmektedir.

Lakatos anlamında geçişi destekleyen

- (2) Hands, bu açıdan Lakatos'u iktisatta savunan M. Blaug (Keynesci araştırma programı) ve E.R. Weintraub (Genel Denge Analizi)u eleştirmektedir.
- (3) Cross, aynı zamanda, P. Duhem ve W.V. Quine ile Lakatos'un görüşleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir.

durumlarda söz konusudur. M. Blaug (1975: 399-433; 1981) «Keynesci devrim»in yozlaşan araştırma programından ilerleyici programa geçiş olduğunu ileri sürmektedir. Keynesci iktisat yalnız yeni olayları kapsamaz. Aynı zamanda yeni öndeyileri, öngörülerini içerir. E.R. Weintraub (1980) da Genel Denge Analizini benzer yaklaşımla değerlendirme eğilimindedir.

Lakatos'un iktisatta yöntem açısından bir diğer önemi varsayımların gerçekliliği tartışmaları üzerinedir. Varsayımların gerçekliliği tartışması M. Friedman (1953) dan bu yana yoğun olarak yapılagelmektedir. Friedman'a göre önemli olan «varsayımların gerçekliliği değil, hipotezlerin öndeyi gücüdür». Bu görüş birkaç iktisatçı (F. Machlup gibi) dışında genellikle eleştirilmiştir. Son on-onbeş yıldır hemen hemen bütün yapıtlarda Friedman'ın görüşü enstrümantalizm içinde (Boland, 1979:503-522; Frazer ve Boland, 1983:129-144; Caldwell, 1930:366-374; 1934) değerlendirilmektedir. Friedman da değerlendirmenin doğru olduğunu kabul etmiştir. Son yıllara tartışmanın yönü Friedman'daki enstrümantalizmin J. Dewey'de savunulan veya K. Popper (1983:114, 135; 1984:111)de eleştirilen anlamda olup olmadığıdır. Tartışmalar bir yana, enstrümantalizmde önemli olan teorinin yanlış veya doğru olması değil öndeyi aracı olmasıdır. Bilimin pratik, uygulama yanına önem verilmektedir. Kanımızca varsayımların gerçekliliğini Lakatos açısından yorumlamak olanaklıdır. Açalım. Lakatos'da sert çekirdek metafizik ögedir. İnançlardır. Test edilemez. Bu açıdan Mises ve Robbins'deki a priorizmi, aksiyomların mutlak doğruluğunu kucaklamaktadır. Daha geniş içerikte aksiyom, postüla ve varsayım arasında ne gibi farklar vardır sorusu sorulmadan hepsi bir potada, sert çekirdek içinde eritilebilir. Doğal olarak burada varsayımları üst düzey genellemeler olarak düşünüyoruz. Bu açıdan bakıldığında,

örneğin Nao-klasik iktisata getirilen rasyo-nelliğin, dengenin somut dünyada olmadığı gibi eleştiriler anlamını kaybetmektedir. E.R. Weintaub (1985:146-149) da Genel Denge Teorisine J. Robinson tarafından getirilen eleştirileri benzer bir noktadan değerlendirmektedir.

III. İKTİSATÇILAR VE ARAŞTIRMA PROGRAMLARI

İktisatçılar tarafından incelenen araştırma programları genellikle Neo-Klasik iktisatta yöneliktir. Bu çalışmalarda dikkat çeken bir durum Lakatos'un değerlendirilmesi konusunda fikir birliği olmamasıdır. Bazılarında araştırma programı daha genel, diğerlerinde daha dar içerikte ele alınmaktadır.

Lakatos'u Popperci açıdan inceleyen M. Blaug (1975:399-433; 1981) araştırma programını daha geniş anlamda düşünmektedir; Neo-Klasik iktisat, Keynesci iktisat gibi. Blaug'a göre Neo-klasik iktisatta sert çekirdek şunlardan oluşur: Rasyonel iktisadi hesaplama, değişmeyen zevkler, karar almanın bağımsızlığı, tam haberalma, tam kesinlik, faktörlerin tam hareketliliği vb.dir. Pozitif anlama aracı: Piyasayı alıcı ve satıcılar veya üreticiler olarak bölmek, açık sonuçlar elde etmek için piyasa yapısını kesinlikle tanımlamak, davranışsal varsayımlarda «ideal tip» tanımlamalar yapmak, ilgili ceteris paribus koşulların sınırlarını belirtmek, vs.-dir. Keynesci araştırma programıyla sert çekirdekte bazı değişimler olmuştur; rasyonel olmama, belirsizlik, istikrarsız beklentilerin olabilirliği söz konusudur. Koruyucu kuşak: Tüketim fonksiyonu, çarpan, otonom harcamalar teorisi, spekülasyon saikiyle para talebi, uzun dönem faiz haddine bağlılıktır. Ulusal gelir hesaplaması, tüketim fonksiyonu ve çarpanın istatistiki tahmini gibi pozitif anlama aracına sahiptir.

Aygaz

Hayata g z ellikler sunar.

Türkiye'nin
en Modern Çift Cam Sistemi

ISlcam®

“Az ödeyin... Çok ısının!”

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat: 4-8 Şişli/İstanbul
Tel: 146 11 30 (6 hat) - 147 48 58

Bu Gözyaşları Kimin?

Bu kez felaket haberlerini ilk önce Can Aksın verecekti. Şimdiye kadar İstanbul Ticaret Odası ya da Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanmış olan tüketici endekslerini, bu kez, bir özel kurum hazırlamaya girişmişti. Bu özel kurum Can Aksın'ın yönettiği Ekonomik Bülten Gazetesi'ydi. Sözkonusu yeni endeksin enflasyon cephesinde getirdi-

ği yeniliklerden bazıları şunlardı:

Her şeyden önce, Ekonomik Bülten'in yeni düzenlediği bu endekste; *fiyat artışları* öteki endeks-
lere göre yaklaşık *iki kat* fazla çıkmıştı.

- Bu endekste "*yeni tüketim kalıpları*" dikkate alınmıştı.

- Ekonomik Bülten'in endek-
sine göre, Şubat ayında tüketici
(perakende) fiyatlar, *yüzde 9.5*

artmıştı. Oysa, DİE rakkamları Şubat ayında yüzde 5.5'lik, İTO ise yüzde 5.7'lik bir artışı sergiliyordu.

- Bütün bu değerlendirmeleri yaparken Ekonomik Bülten, "*Ocak*" ayını temel almıştı... Ve Ocak ayı ortalamalarına göre, Şubat ve Mart aylarındaki toplam fiyat artışı *yüzde 21.4*'ü bulmuş gözüküyordu.

muş gözüküyordu. İTO'ya göre de Mart ayında toptan fiyatlar % 5 perakende fiyatlar % 6.7 artmıştı. Bu toplam fiyatlarda % 44.9 perakende fiyatlarında da % 83.5'lik artış anlamına geliyordu.

GERGİNLİK SON HADDİNDE

Mart ayı, ekonomi çevreleri için, gerçek anlamda "gergin" bir ay olarak geçecekti... Yaşanan Türk parası sıkıntısı, "vergi ayı"nın getirdiği "darlıklarla" bütünleşince, gazete başlıkları canhıraş çığlıklarla dolacaktı. Bir yandan bankalara borcunu ödemeyen iş adamlarının listeleri, çarşaf çarşaf yayınlanıyor, bir yandan da "zamlara devam" borusu ötüyordu...

Başbakan Turgut Özal, "gelir" sağlamak için akaryakıtta "zam" yapmakta sakınca görmemişti... Ama bu, üç ayda akaryakıtta yapılan "üçüncü zam" oluyordu. Oysa, ne Türkiye'de doların değeri artmıştı ne de dünyada petrol pahalılaşmıştı... Ama, yeterli "vergi" toplamakta "aciz" kalan bu toplum; kaynak toplamak için tek çareyi zam yapmakta buluyordu. Son akaryakıt zammından 1988 yılında beklenen hasıla; 4.3 trilyon lira dolayındaydı. Üstelik, bir süre sonra yapılan açıklamalar, zamların da bütçe açığını kapatmaya yeterli olmadığını vurgulayacaktı. Tablo ortadaydı:

• Şubat ayında yapılan büyük zamlarla, bütçeye 130 milyar lira, fonlardan da 145 milyar lira aktarılmıştı. Buna rağmen, Şubat ayında bütçe, 301 milyar açık vermişti. Karamsarlar, ekonominin genel gidişini sergileyen verilere bakan "uzmanlardan" ibaret değildi üstelik. Yapılan kamuoyu yoklamaları "vatandaşın" da karamsarlığa eğilim yaptığını ortaya koyuyordu. Hürriyet Gazetesi'nin Kamar'la ortaklaşa yaptığı kamuoyu yoklaması, vatanda-

PIYASAYA SÜRÜLEN PARA TUTARI

Aylar	Emisyon Tutarı
1987 Ocak	2 trilyon 047 milyar TL.
Şubat	2 trilyon 100 milyar TL.
Mart	2 trilyon 041 milyar TL.
Nisan	2 trilyon 263 milyar TL.
Mayıs	2 trilyon 599 milyar TL.
Haziran	2 trilyon 337 milyar TL.
Temmuz	2 trilyon 955 milyar TL.
Ağustos	2 trilyon 943 milyar TL.
Eylül	3 trilyon 102 milyar TL.
Ekim	3 trilyon 106 milyar TL.
Kasım	3 trilyon 040 milyar TL.
Aralık	3 trilyon 018 milyar TL.
1988 Ocak	2 trilyon 930 milyar TL.
Şubat	2 trilyon 975 milyar TL.
Mart	3 trilyon 175 milyar TL.

sın yüzde 60'ının karamsar olduğunu göstermişti.

"1983 yılına göre daha iyi, daha kötü ya da aynı durumda mısınız?" sorusuna verilen yanıtlar şöyle olmuştu:

• Vatandaşın yüzde 60.7'si 1983'e göre daha kötü durumda olduğunu düşünüyordu.

• Yüzde 53.6'sı "Türkiye'nin de 1983'e göre daha kötü durumda olduğu" görüşündeydi.

• Yüzde 59.5'i Türkiye'nin, yüzde 58.9'u da kendisinin 1992 yılında bugünkünden daha kötü olacağını düşünüyordu.

MİLLETVEKİLİ KÖŞEYİ DÖNÜYOR

Zam haberlerinin peşpeşe geldiği bir sırada, ekonomi sayfalarına yansıyan "başka" bazı "haberler", dar gelirlielerin daha da moralini bozacak nitelikte oldu.

Bu tür haberlerden belki de en ilginç olanı DPT'nin resmî verilerine dayanılarak yayınlanan ve milletvekili maaşları ile çeşitli ücret kategorilerinin karşılıklı durumunu yansıtan haber oluyordu. Sözkonusu haberin özetle ortaya koyduğu:

"Milletvekillerinin, kendi çıkarlarını korumakta, milletin çıkarlarını korumaktan daha başarılı olduğuydu."

Rakamlar açtıktı:

• 1983-87 dönemini kapsayan son dört yıl içinde, milletvekillerinin satınalma gücü reel olarak yüzde 71.8 oranında artmıştı (vergi iadeli olarak). O sırada, kamu ve özel kesim işçilerinin ücreti reel olarak azalmıştı; kamu işçileri'nin ücretlerindeki reel gerileme, yüzde 36.9 iken, özel kesim işçileri'nin ücretlerindeki gerileme yüzde 30.3 olmuştu.

• Vergi iadesinin dahil edilmesi halinde bile maaşı gerileyen bir başka kesim de lise öğretmenleri'ydi. Bu kesimin ücretleri vergi iadeli olarak yüzde 2.4, vergi iadesiz olarak da yüzde 11.5 oranında azalmıştı.

• Maaşı tıpkı milletvekilleri gibi reel olarak artan bir başka grup polis memurları olmuştu. Vergi iadeli olarak hesaplandığında sağladıkları artış miktarı yüzde 71.5'ti.

• Müsteşar maaşları (vergi iadesiyle birlikte) yüzde 67.2, genel müdür maaşı da yüzde 29.7 ora-

DÖRT YILDA MEMURLARIN SATIN ALMA GÜCÜ NASIL DEĞİŞTİ?

	Vergi ladeli	Vergi ladesiz
Milletvekili	71.8	61.8
Polis	71.5	54.5
Müşteşar	67.2	56.3
Genel müdür	29.7	20.5
Asgari ücret	26.7	7.3
İlkokul öğretmeni	13.8	2.1
Emekli işçi	12.2	-2.5
Emekli memur	3.6	-9.1
Memur (ortalama)	2.0	-9.2
Lise öğretmeni	-2.4	-11.5
İşçi (özel kesim)	-20.0	-30.3
İşçi (kamu kesimi)	-30.1	-36.9

nında artmıştı.

Zamlar karşısında, milletvekillerinin durumu iyiydi. İşadamları ise “şikayetçi gibi” gözüktüyorlardı. Onlara sorarsanız artık işadamlarının da kemerinde delik kalmamıştı...

Ne var ki, vergi ayı olan Mart, aynı zamanda genel kurul’ların yapıldığı aydı... Ve şirketler dünyasının birer ikişer ne kadar “kâr” yaptığı açıklanıyordu...

Açıklanan şirket kârlarının ortaya koyduğu tablo ise, ister istemez şu soruyu akla getirecekti: “İşadamlarının göz yaşları sahne mi?”

Yüksek faizlere rağmen, bazı şirketler “yüzde 400 kâr” sağlamıştı. En kötü kâr oranı da yüzde 27’ydi...

İstanbul Borsası’na kayıtlı ve en yüksek kârı sağlayan bazı şirketlerin durumu şöyleydi:

• İzocam, 1986’ya göre 1987 yılında yüzde 416 arttırmıştı kârlarını...

- Döktaş, yüzde 408
- Yasaş, yüzde 360
- Kartonsan, yüzde 320
- Mensucat Santral, yüzde 327
- Pınar Süt ise yüzde 287 ora-

nında artırmıştı kârlarını...

Kısacası, sadece dar gelirli olan açısından “zorlu” gözüken, aslında hareketli olan bu tablo; DİE’nin son olarak yapacağı bir düzeltme ile biraz da nete gelecekti. 1987’de büyüme hızı, birinci ve ikinci tahminlerde açıklandığı gibi yüzde 6.8 değil, yüzde 7.4 olarak açıklanıyordu.

DİE tarafından 12 aylık verilere dayanılarak yapılan GSMH geçici üçüncü tahmininde, büyüme hızı sabit fiyatlarla yüzde 7.4, cari fiyatlarla da yüzde 47.2 olarak artmış gözüktüyordu.

Yine aynı verilere göre:

• Sabit fiyatlarla tarım kesimi yüzde 1.8 oranında,

Sanayi kesimi yüzde 9.7 büyümeye sağlamıştı.

1987’ye ait büyüme rakamlarının daha da büyümesi 1988 hedeflerini de bir bakıma alt üst edecekti.

TASARRUF SAHİBİNİN DURUMU

Mart ayı, tasarruf sahiplerine şunları getirmişti:

• “Altın” a yatırım yapanlar, öteki yatırımcılar içinde belki de en şanslı olanlarıydı.

• Cumhuriyet altını, Mart ayı sonunda aybaşına göre, 100 bin lirada “3 bin lira prim” yapmıştı. 24 ayar külçe ise 100 bin lirada “5 bin 570 lira prim” yapmıştı.

• Mart ayı içinde yatırım fonları kazandırırken, hisse senetleri zarar ediyordu.

Dış ödemeler dengesine gelince...

1988’in ilk ayında ihracat döviz gelirleri, 905.5 milyon doları bulmuştu. İthalat harcamaları ise, 1 milyar 46 milyon doları, ithalat da, ihracat da bir önceki aya göre bir miktar azalmıştı. Aralık 1987’deki ithalat, 1 milyar 777 milyon dolardı, ihracat ise 1 milyar 204 milyon dolar...

Ne var ki, geçen yılın aynı dönemiyle kıyaslandığında, ihracatın önemli bir artış kaydettiği görülmüyordu. Geçen yılın aynı döneminde, 658 milyon dolarlık ihracat yapılmışken, 1988’nin ilk ayında ihracat 905 milyon doları bulmuştu.

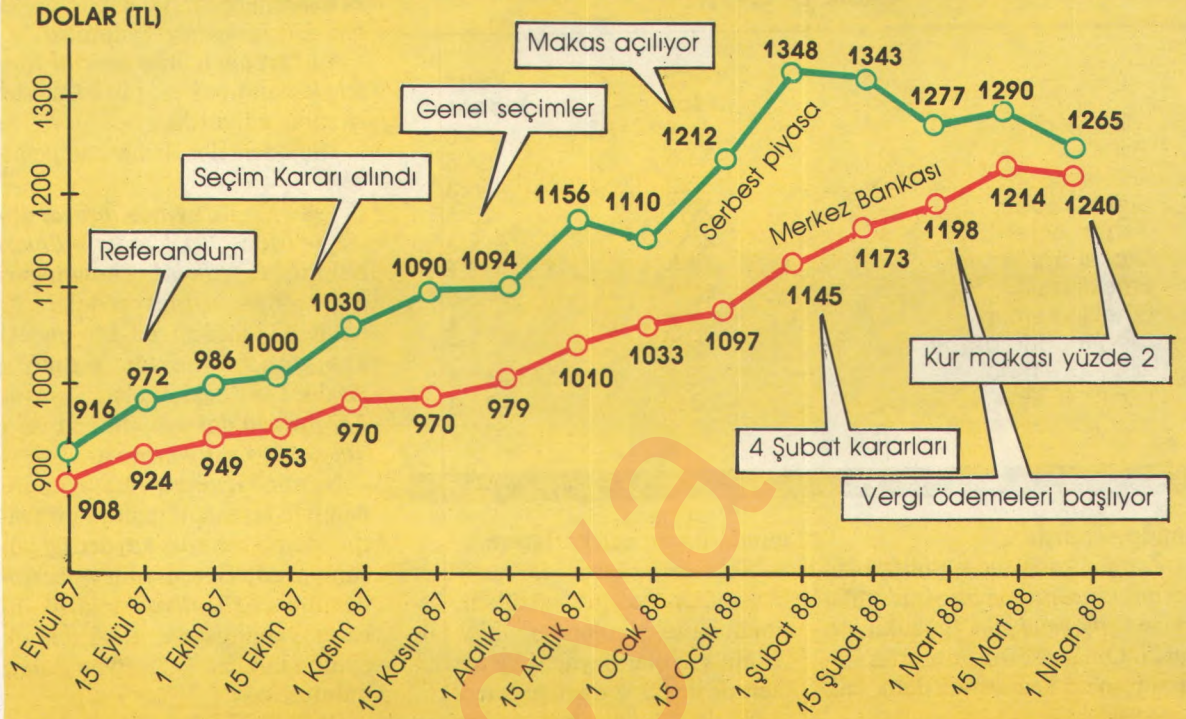
Prof.Dr. Haluk Cillov, Nisan ayı başında Milliyet Gazetesi’nde yazdığı bir yazıda, şöyle diyordu:

“Aslında, ödemeler dengesini bozan en önemli unsurun dış ticaret bilançosu olduğu görülmektedir. Buradaki açık; ihracattaki büyümeye rağmen, ithalattaki artış yüzünden ne yazık ki, aşağı çekilememektedir.”

Dış ticaret dengesini sağlamak için hedef alınan gelişmelerden bir tanesi de “turizm”le ilgili olanıydı. Turizm Bankası Genel Müdürü Serhan Altınordu, Türkiye’nin “Yılda 5 milyar dolar turizm geliri sağlanmasının hedeflendiğini” söyleyecekti. Bu hedefe varmak için yatak kapasitesinin 350-400 bine çıkarılması gerekiyordu.

Prof.Dr. Haluk Cillov ise, turizm gelirlerinde artış sağlanmasını mümkün görmekle birlikte, mevcut altyapı ile 5-6 milyar dolarlık bir gelir hayal edilmesinin doğru olmayacağı kanısındaydı.

DOLARIN 7 AYLIK ÖYKÜSÜ

AVRUPA'DA AKARYAKIT VE GELİR

Ülke	Normal Benzin (TL)		Süper Benzin (TL)		Mazot	Kişi başına milli gelir (Dolar)
	Kurşunlu	Kurşunsuz	Kurşunlu	Kurşunsuz		
Avusturya	—	789	—	869	833	9120
Belçika	861	933	890	948	564	8280
İsviçre	—	—	847	362	876	16370
F.Almanya	—	593	651	695	593	10940
Danimarka	—	383	1.281	1.216	839	11200
İspanya	796	—	861	933	499	4290
Fransa	1.013	—	1.035	1.252	695	9540
Yunanistan	579	—	680	738	695	3550
İtalya	955	—	1.368	666	695	6250
Hollanda	—	941	984	977	564	9290
Yugoslavya	586	—	637	673	506	2070
TÜRKİYE	505	—	535	—	390	1066

Teletaş 40 bin ortaklı oldu

Mart ayı içinde satışa sunulan Teletaş hisseleri, hemen hemen tüm talep sahiplerine tahsis edildi. 20 ve 50 hisse talep edenlerin isteklerinin tümüyle karşılandığı satışta daha yüksek miktarlardaki taleplerin de bir kısmı karşılandı. Dağıtılan 15,4 milyarlık Teletaş hissesinin 1 milyarlık kısmı yurt dışındaki vatandaşlara ayrılırken geri kalan hisseler yurt içinde 41 bin 695 kişi arasında pay edildi. Senetlerin 5,6 milyarlık

kısmı 2286 Teletaş çalışanına 213,2 milyonluk kısmı 587 PTT çalışanına, 275,7 milyonluk kısmı 9 sosyal güvenlik kuruluştaki çalışanına, 9,2 milyarlık kısmı da 38 bin 813 kişiye satıldı. Senetlerin borsaya kote edilip işlemlere girmeye başladıktan sonra da ilgi görüldüğü, artan işlem hacmiyle birlikte fiyatlarının yükseldiği görüldü. Teletaş hisseleri şu anda borsanın ikinci pazarında işlem görmeye başlamış durumda.

Kent Kooperatifleri Birliği kuruldu

Kent kooperatifçiliği hareketinin ülke çapında yaygınlaşmasına katkıda bulunacak politikaları belirleme yönünde çalışmalar yapmak, kentleşme, barınma ve konut sorunlarının çözümüne yönelik politikalar oluşturmak amacıyla, yaklaşık 400 kooperatifi temsil eden 14 kent koope-

ratifi tarafından Kent Kooperatifleri Merkez Birliği adıyla bir birlik kuruldu. Kurucular kurulu üyeleri arasında, ANAP'lı ve SHP'li belediye başkanlarının da bulunduğu kuruluşun başına Kent-Koop Genel Başkanı Murat Karayalçın getirildi.

İlk İsoha '88 Fuarı

Odakule Expo Center'da 9-13 Mart tarihleri arasında düzenlenen İsoha '88 Fuarı büyük ilgi gördü. Afeks'in organize ettiği 1. Uluslararası

Isıtma Soğutma Havalandırma ve Klimatik Ürünleri Ticari Fuarı, Orta Doğu'da bu alanda düzenlenen ilk fuar olma özelliğini taşıyor.

İsoha '88'de firmalar, tesisat, tesis, makine, ekipman, alet, aksesuar, servis, know-how gibi tüm ticari uygulama hizmetlerini sundular. Fuar, üreticilere, tesisat müteahhitlerine, mühendislik bürolarına ve kullanıcılara çok geniş bir enformasyon ağı sunmak ve birbirlerini tanıma fırsatı yaratmak amacıyla düzenlendi.

İKV Genel Kurulu

İktisadi Kalkınma Vakfı 15. Genel kurulu 14 Mart'ta İstanbul Ticaret Odası'nda yapıldı. Toplantıda konuşma yapan Devlet Bakanı Ali Bozer, AET'ye girmek konusunda kararlı olduklarını, somut adımlar atmaya devam edeceklerini söyleyerek, AET'nin Türkiye'nin üyeliği konusundaki tutumunu eleştirdi. Türkiye'nin artık demokrasinin tüm kurallarıyla işlediği bir ülke haline geldiğini işaret eden Bozer, Karma Parlamento Komisyonu'nun kurulmaması için hiçbir neden kalmadığını demokrasi konusunda getirilen eleştirilerin de artık maddi dayanaklardan yoksun olduğunu söyledi. Avrupa'nın ve Türkiye'nin birbirlerine karşılıklı olarak ihtiyaçları olduğuna dikkat çeken Bozer Türkiye'nin başvurularının

EKONOMİ DÜNYASINDAN KISA KISA

☐ Türkiye bu yıl 150 milyon dolarlık altın ithal edecek. Geçen yılki 121.3 milyon dolarlık düzeyine göre altın ithalatında bu yıl yüzde 23.7 oranında artış öngörüldü.

☐ Hazinesinin borçları Ocak ayında 953 milyar lira çoğalarak 31 Ocak 1988 itibarıyla 7 trilyon 436.5 milyar liraya yükseldi.

☐ İsviçre'den Türkiye'ye sermaye akışını ve teknoloji transferini arttırmayı amaçlayan Türkiye-İsviçre Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Koruması Anlaşması 3 Mart'ta Ankara'da imzalandı.

☐ Fransız Telekomünikasyon Günleri Semineri Ankara'da yapıldı. Seminere 20 büyük Fransız firması katıldı.

☐ Ataköy Otelcilik A.Ş. 2 milyar lira olan sermayesini 20 milyara çıkardı. Bayraktar ailesinin kontrolünde bulunan şirket, arttırdığı 18 milyar liranın tamamını ortaklarından karşıladı.

☐ Türkiye Gübre Sanayi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Uluslararası Gübre Sempozyumu 88" İstanbul'da yapıldı.

□ **Merkez Bankası** Federal Almanya'da 300 milyon marklık tahvil satışı gerçekleştirdi.

□ **Menkul Kıymetler Yatırım Fonlarının** sayısı, yeni kurulan 5 fonla birlikte 13'e ulaştı. Yapı Kredi Bankası'nın kurduğu 5 yeni yatırım fonunun adları şöyle: Sektör Fon, Hisse Fon, Kamu Fon, Karma Fon ve Likit Fon.

□ **Savunma Teknolojisi** konusunda yatırım yapacak "Savteksan Savunma Teknolojisi Sanayi A.Ş." adlı yeni bir şirket kuruldu. 150 milyon lira sermaye ile kurulan şirket, İlkesan Yatırım ve Geliştirme A.Ş.'nin kontrolünde bulunuyor.

□ **Hazine ve Dış Ticaret Müsteşar yardımcılarında** Kadir Güney, Merkez Bankası Başkan Yardımcılığı'na atandı. Bankanın diğer Başkan yardımcılarını Bediz Demiray ve Nuri Haseski ile birlikte Başkan yardımcılarının sayısı üçe çıkmış oldu.

□ **Bakanlar Kurulu'nun** KİT'lerle ilgili 233 sayılı Yasa Hükmünde Kararname'de yaptığı değişikliklerle KİT'lerin yurtdışında faaliyet göstermelerine, şube açmalarına ve satış organizasyonları oluşturabilmelerine olanak sağlandı.

□ **Avrupa Konseyi** İskan Fonu'ndan toplam

yokuşa sürülmesi karşısında, Türkiye'nin de artık AET kapısını çalmaktan vazgeçerek başka yollar arayabileceği tehdidinde bulundu. Genel Kurul'da söz alan diğer konuşmacılardan, Yönetim Kurulu Başkanı Jak Kamhi, TOBB Başkanı Ali Coşkun ve İTO Başkanı Niyazi Adıgüzel de Türkiye'nin

önümüzdeki birkaç yıl içinde AET'ye tam üye olacağını, fakat tam entegrasyonun 2000 yılına kadar sürebileceğini ifade ettiler. Toplantı'da ayrıca, çalışmalarından dolayı Emile Noel'e onur üyeliği verilerek küçük bir tören yapıldı. Tüsiad'ın da İKV'ye yaptığı üyelik başvurusu kabul edildi.

aylıklarından yüzde 2 zorunlu kesinti yapılırken, işverenlerden de yüzde 3 zorunlu katkı sağlanacak. Böylece, ücretlerin yüzde 5'i oranındaki zorunlu tasarrufların Ziraat Bankası'nda toplanması ve ilgili kişilere, emekliliklerinde toplu olarak verilmesi düşünülüyor. Özellikle işverenler tarafından tepkiyle karşılanan yasa da ayrıca her işverenin çalıştırdığı işçi başına Konut Edindirme Fonu'na ödeme yapması öngörülüyor. 1988 yılı için işçi başına ödenecek fon miktarı ortalama 17 bin 500 lira olarak hesaplandı.

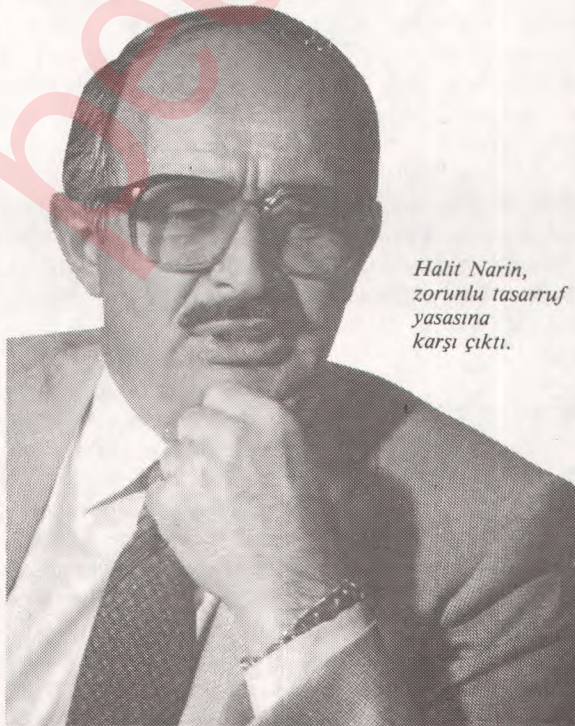
Zorunlu tasarruf yasası kabul edildi

Çalışanların aylık ve ücretlerinden yüzde 2 zorunlu tasarruf yapılmasını öngören, çalışanların tasarruflarının teşvikine ilişkin yasa tasarısı TBMM Genel Kuru-

lunca kabul edildi. Yasanın Nisan ayında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi bekleniyor. Yasaya göre, memur işçi ve Bağ-Kur'luların ücret veya

Dış borçların milli gelire oranı yükseliyor

Dış borçların 1983 yılında GSMH'ya oranı yüzde 36 düzeyindeyken, 1987 yılı sonunda bu oranın yüzde 58,8'e yükseldiği açıklandı. Bu borçlar içine askerî krediler de katıldığında aynı oran, yüzde 62,8'e kadar çıkıyor. Merkez Bankası'nın hazırlattığı, "Türkiye, Ekonomik Gelişmeler, Politikalar ve Beklentiler" başlıklı rapora göre Türkiye'nin 1987 sonunda toplam 38,3 milyar dolar olan

Halit Narin, zorunlu tasarruf yasasına karşı çıktı.

Dış borç ve ödemelerin kompozisyonu (%)

	1983	1984	1985	1986	1987
Toplam dış borç / GSMH	35.9	42.2	47.3	53.4	58.8
Kısa vadeli borçlar / toplam borç	12.4	15.0	18.8	22.1	22.7
Toplam borç / ihracat gelirleri	311.3	287.7	307.1	411.8	369.2
Borç faizi ödemeleri / ihracat gelirleri	24.4	21.5	21.2	28.1	22.7
Borç servisleri / ihracat gelirleri	45.8	39.6	46.8	61.4	53.8

dış borçlarına askerî krediler de eklendiğinde, borç miktarı, 40,8 milyara ulaşıyor. Bu da, yaklaşık 65 milyar dolar olarak açıklanması beklenen GSMH'nin yüzde 62,8'ine kadar tırmanıyor. 1983 yılında dış borç sercisi ihracat gelirlerinin yüzde 45,8'ini kapsarken aynı oranın bu yıl sonunda yüzde 57,9 olması öngörülüyor.

Economist Intelligence Unit'te görevli İktisatçı Mina Toksöz, Türkiye'nin borçlarını düzenli olarak ödeyebilmesi için bu yıl, toplam 4-5 milyar dolar civarın-

da yeni borç alınması gerektiğini savunarak bu borçların daha henüz kesin olarak ayarlanmamış 1 milyar dolarlık kısmının bulunduğunu söyledi.

Bunların yanında, IMF'nin Türkiye konusunda hazırladığı raporu ilişkin çalışmalar sırasında ABD yönetiminin Türkiye'nin "iyi bir müttefik olarak yükümlülüklerini fedakâr bir biçimde yerine getirdiğine" dikkat çekerek Uluslararası Para Fonu'ndan Türkiye'ye karşı daha yumuşak davranmasını istediği öğrenildi.

te düştüğünü, ancak sanayicilerin de üzerlerine düşeni yapmaları gerektiğini söyledi. Abaç, Türkiye'de kredi maliyetlerinin yüksekliğini 7 ana neden içinde toplayarak bunların birinin ya da birkaçının değil hepsinin çözülmesi gerektiğini ifade etti. Abaç'ın "Ardışık Sorma" yöntemiyle belirlediği nedenler şu başlıklar altında toplanıyor:

1) Yetersiz tasarruf hacmi ve sermaye birikimi.

2) Mali piyasanın az gelişmişliği ve finans sektörüne banka sisteminin egemen olması Firmaların "Dolaysız finansman" yollarından kaçınmaları.

3) Enflasyonun tasarruf sahiplerinin yüksek faiz istemine neden olması. Ve bunun yanında yatırım yapmak için kredi ihtiyacına yol açması.

4) Hızlı büyüme hedefi ve yüksek kamu borçlanması

5) Uygulanmakta olan para kredi politikalarının etkisi: Genişletici para politikaları, munzam karşılık oranlarının para

9 milyar 850 milyon yen tutarında kredi sağlandı. Krediye ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulu'nda imzalandı.

☐ DESİYAB'ın işçi, halka açık ve çok ortaklı şirketlere açtığı kısa vadeli kredilerde faiz oranı yüzde 75'e, orta vadeli işletme kredilerinde yüzde 70'e ve orta vadeli yatırım kredilerinde yüzde 52'ye yükseltildi.

☐ Sümerbank, örgü ve konfeksiyon alanında ürün veya hizmet üretmek amacıyla kendi işini kurmak veya kurulu işini genişletmek isteyen girişimciye destek sağlama projesi çerçevesinde 12 girişimciye çok yönlü destek sağladı.

☐ Gümrüğe terk edilen, terkedilmiş sayılan ve elkonulan eşyaların tasfiyesine ilişkin tüzüğe geçici bir madde eklenecek, gümrüklerde elkonulan arabalara af çıkartıldı.

☐ Garanti Bankası A.Ş.'nin ihracatın ön finansmanı için temin ettiği 1 yıl vadeli 30 milyon dolarlık kredi anlaşması Garanti Bankası ile Bankers Trust yetkilileri arasında İstanbul'da imzalandı.

☐ Birlik Dış Ticaret A.Ş. Chicco ürünlerini üretmeye başladı.

☐ Türkiye Deri Sanayicileri Derneği ve İstanbul Kazlıçeşme Organize

İSO Meclisi

Mart ayında yapılan İSO Meclisi'nde ağırlıklı olarak para kredi konuları tartışıldı. İşadamlarının, Hükümet Politikaları hakkındaki hoşnutsuzluklarını yüksek sesle dile getirdikleri gözlemlenen Meclis'te eleştiri toplayan konular, kredi maliyetleri, vergiler ve fon kesintile-

ri oldu. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Müdürü Selçuk Abaç, Toplantıda sunduğu bildiride Türkiye'de kredi maliyetlerindeki yüksekliği eleştirerek, çözüm için konunun üzerine ciddi olarak gidilmesi gerektiğini, burada en büyük görevin hüküme-

İhracatta Tekfen

Bunun birçok nedeni var. En önemlisi, kurulduğu 1981 yılından bu yana, Tekfen Dış Ticaret, dürüstlük ve açıklığa dayalı çalışma ilkelerine her zaman bağlı kaldı. İşte, Tekfen Dış Ticaret'i 1987'de 380 milyon dolarlık ihracat rekoruna ulaştıran temel ilkeler:

Yaygınlık... İlk günden beri, Tekfen Dış Ticaret ülkemizin ürünlerine ihracat olanağı doğabilecek her ülkeye ulaşmayı amaç edindi. Bugün 5 kıtada, 49 ülkeye uzanıyor...

Uzmanlık... Tekfen Dış Ticaret'in 248 İhracat Uzmanı, her dış pazarın özelliklerini o ülkenin pazarlama uzmanları

Gece gündüz çalışma... Tekfen Dış Ticaret 11 ülkedeki bürolarıyla, ilişki kurduğu pazarları aralıksız izler. Dünyadaki gelişmeleri anında değerlendirebilmek ve ihracat bağlantılarını bir an önce kurabilmek için, bu bürolar haftanın yedi günü, 24 saat çalışır.

Her ürüne... Pazar! Tekfen Dış Ticaret'in tüm tarım ve sanayi bölgelerimizde hizmet veren 6 yurt içi bürosu vardır. Yurt dışı büroları kanalıyla da kumaştan orman ürünlerine, elektrik kablolarından portakala, ilaçtan demir-çeliğe her çeşit ürüne pazar bulur; tanıtım, depolama ve teşhir olanakları sağlar. Ve bu özelliklerle

birinci...Niçin?

Finansal sorunlara çözüm... Tekfen Dış Ticaret müşterilerinin finansal sorunlarına da çözümler getirmeye çalışır. Onların, ihracat kredi ve teşviklerinden en uygun koşullarda yararlanmalarını sağlayarak dış pazarlarda rekabet güçlerini artırır. İhraç ettiği malların parasını üreticiye bekletmeden öder. İşte bu ilkelerle, Tekfen Dış Ticaret

ihracat hacmini altı yılda 4 milyon dolar-
dan 380 milyon dolara yükseltti.

Tekfen Dış Ticaret'in inancı odur ki; bu ihracat rekoru üreticisinden nakliyatçı-
sına, bankacısından işadamına, dünya pazarlarına açılma azmini Tekfen'le paylaşan, Tekfen'le işbirliği yapan herkesin ortak çabasının bir sonu-
cudur.

TEKFEN DİŞ TİCARET

Genel Merkez: Tekfen Dış Ticaret AŞ Tekfen Sitesi 80600 Etiler-İstanbul Tel: (1) 163 80 00 (8 hat) Fax: (1) 165 87 50 Tlx: 26303 holt tr, 28159 tnfk tr Yurt İçi Bürolar: Ankara Tel: (4) 167 82 56/57 Tlx: 42316 ten tr İzmir Tel: (51) 21 59 77, 21 05 13 Tlx: 53476 tdt tr Bursa Tel: (24) 22 06 50, 22 58 65 Tlx: 32092 tdtf tr Adana Tel: (711) 38 410, 41 863, 41 864 Tlx: 62572 saeb tr Kayseri Tel: (351) 13 125, 19 481 Tlx: 49625 femb tr Mersin Tel: (741) 26 061 Tlx: 67701 tkdt tr Yurt Dışı Bürolar: Bağdat-Irak, Riyad-Suudi Arabistan, Cezayir-Cezayir,

Deri Sanayicileri Derneği Başkanı Turgut Koşar, her iki derneğin 2 Mart 1988 tarihinde toplanan olağan genel kurulunda yeniden Yönetim Kurulu Başkanlıklarına seçildi.

□ **PTT**, 10 yıl süreli anlaşma gereğince "Altın Rehber" olarak tanımlanan telefon rehberlerinin hazırlanması, yayımlanması ve dağıtımını görevini ITT BİLKA Bilgi ve Kaynak Ticaret A.Ş.'ye verdi.

□ **Ankara Mürted** yakınlarında kurulan F-16 üretim tesislerinde yapımı tamamlanan ilk "Savaşan Şahin" Türk Hava Kuvvetleri'ne teslim edildi.

□ **KİT**'lerin özelleştirilmesi konusunda ABD'li Lazard Freres firmasıyla yıllık 875 bin dolar karşılığı danışmanlık anlaşması yapıldı.

□ **DSİ Genel Müdürlüğü**'ne Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü Proje Daire Başkanı Ferruh Anık atandı.

□ **Kültür ve Turizm** Bakanı Tınaz Titiz, turistik tesislerin yıldızlama işlemleri yetki ve sorumluluğunun Turizm Geliştirme ve Eğitim Vakfı (TUGEV)'e verileceğini açıkladı.

□ **Bağfaş**, sermayesini 50 milyara çıkardı.

politikası aracı olarak kullanılması ve vergi gelirlerinin yüksekliği.

6) Banka sisteminin etkin bir şekilde işleyemesinin maliyetinin bankaların verdiği kredilere yansması.

7) Kredilerden alınan fon ve vergilerin yüksekliği.

Abaç'ın sunduğu bildiriden sonra kürsüye gelen İSO Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Memduh Hocaoglu da para kredi konularında

bugün karşı karşıya bulunan problemlerin ana sorumlusunun yine kamu olduğunu ileri sürerek, 4 Şubat kararlarıyla kamu kesimindeki savurganlığın faturasının özel sektöre çıkarıldığını ifade etti. Hocaoglu, Yönetim Kurulu adına yaptığı konuşmada, devletin, bugün, kullanılabılır paranın yüzde 90'ını kullandığına değinerek kamu kesiminin para piyasasından elini çekmesi ve devletin ön-

ce kendini terbiye etmesi gerektiğini söyledi.

Daha sonra kürsüye gelen işadama Üzeyir Garih ise, asıl sorunun vergilerde olduğuna dikkat çekerek bugün kredi kullanmayan sanayici ve tüccarın kredi kullanana göre daha zararlı olduğunu ince hesaplarla karatahtada anlatmaya çalıştı. Ancak sanayicilerin, bu hesaplara pek de ikna olmadıklarını görürnce isteyenlere konuyu dışarıda ayrıntılı olarak

anlatılabileceğini söyleyerek kürsüden indi. Son olarak söz alan Sakıp Sabancı da Garih'in konuşmasından çok etkilendiğini fakat hesabı aklının pek almadığını söyleyerek "Ana ve Dana Ücretler" hakkında ki konuşmasına başladı. Sabancı yaptığı konuşmada, hükümetin fon uygulamalarını eleştirerek sayısı ve oranı belli olmayan bir sürü fonun ilerde büyük karışıklıklar yaratacağından söz etti. Zorunlu tasarruf yasasının da işverenin sırtına yüklenen bir başka "dana" olduğunu ifade eden Sabancı, bunun yalnız çok işçi çalıştıran ve üzerine gelen yükü başkasına aktarmayan sanayicinin aleyhine olmayacağını, ekonominin tümü için kayıp yaratacağını söyledi.

Sermaye piyasasında çalışacak bağımsız denetleme kuruluşları açıklandı

Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) konuya ilişkin tebliğine göre, bağımsız denetleme kuruluşu iznini daha sonra alarak SPK'ya başvuracak kuruluşlar Resmi Gazete'de yayımlanan listeye eklenecek. Doğrudan doğruya SPK'ya başvurarak sermaye piyasasında denetleme izni alan kuruluşlar ise ikinci bir liste ile ilan edilecek.

— Arthur Anderson Denetim A.Ş.

— Artı Denetim Hizmetleri A.Ş.

— Ben-Den Banka ve Mali Kuruluşlar Bağımsız Denetim Hizmetleri A.Ş.

— Değer Mali Danışmanlık ve Organizasyon A.Ş.

— Deloitte Haskins and Sells Denetim ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş.

— Denet Mali Danışmanlık A.Ş.

— Price Waterhouse Murakabe Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetleri A.Ş.

— Yetkin Muhasebe Denetim ve Müşavirlik A.Ş.

□ **TARİŞBANK**'ın 75. Genel Kurulu 31 Mart'ta yapıldı.

□ **Sovyetler**'de, uluslararası 40 firmanın katıldığı reklam sergisi gerçekleştirildi.

□ **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, "en iyi hediye kitaptır" kampanyası başlattı.

□ **Türkiye**'de bulunan dört leasing şirketine ek olarak Volkan Finansal Kiralama A.Ş. adı altında yeni bir şirket kuruldu.

□ **Güney Afrika Hükümeti**, Türkiye'ye düşük gümrük tarifesini uygulamasından 29 Nisan itibarıyla vazgeçtiğini açıkladı.

□ **Gaziantep**'in Kilis ilçesinde kurulu, tasfiye halindeki, Güneydoğu Sanayi ve Ticaret A.Ş., TKKO İdaresi tarafından satışa çıkarıldı.

□ **Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü**, İskenderun ve Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın modernizasyonuna ilişkin master planı için uluslararası ihaleye hazırlanıyor.

□ **İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher**, 6 Nisan'da Türkiye'ye geliyor.

□ **Demirören Ham Yağ Sanayii**'nin 25 Mart 1988'den itibaren iflasına karar verildi.

Sağlık yatırımlarına teşvik

Özel sektörün sağlık alanında yatırım yapmasını teşvik amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Bülent Akarcalı tarafından TOBB Başkanı Ali Coşkun'a bir öneri paketi gönderildi. Akarcalı, sağlık alanında her şeyi devletten bekleyen anlayışın değiştirilmesi gerektiğini savunarak bu yatırımların teşviki için bir kanun çıkarılmasının, konunun hızla çözümü bakımından akla gelen ilk yol olduğunu söyledi. Akarcalı'nın

gönderdiği pakette, kamu arazilerinin özel sektöre tahsisi, altyapı yatırımlarının devlet tarafından üstlenilmesi, vergi indirimi, bir sağlık bankası kurulması ve fiyat serbestisi gibi teşvikler yer aldı. Tedbirler paketine hekimler tarafından tepki gösterilirken, Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi Genel Sekreteri Dr. Uğur Cilasun, bu yolla sadece "mutlu azınlık hastaneleri" yaratılabileceğini söyledi.

Meksika Borç Planı Tutmadı

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın desteği ile ortaya atılan Meksika'nın son borç ödeme planı da başarısızlıkla sonuçlandı. Geçen yıl sonunda önerilen ve uluslararası bankalar tarafından soğuk karşılanmakla birlikte ABD Merkez Bankası tarafından destek görerek yürürlüğe giren plana göre Meksika'nın 105 milyar dolara varan borçlarından yaklaşık 20 milyarı tasfiye edilebilecekti. "Meksika Planı" olarak 3. dünyanın "borç tarihi" sayfalarına geçen plan uyarınca, Meksika hükümeti, ABD Merkez Bankası'ndan 2 milyar dolar karşılığı aldığı 20 yıl vadeli 10 milyar dolar değerindeki nominal değeri sıfır olan tahvillerle uluslararası piyasadan borçlarını satın alacaktı. Böylece uluslararası piyasada ikinci el pazarda Meksika borçları için uygulanan fiyatları temel alarak, yani 1 dolarlık borcunu 50-60 sentten satın alarak 10 milyarlık ABD hazine bonusu karşılığında 20 milyar dolarlık borcunu tasfiye edebilecekti. Bu da Meksika için yılda yakla-

Meksika'nın borcunu tasfiyesi için yılda 300 milyonluk tasarruf gerekiyor.

Dış borçlar enflasyonu körükledikçe toplumsal huzursuzluk artıyor.

şık 300 milyon dolarlık bir tasarruf anlamını taşıyordu. ABD'li yetkililerin "zekice" olarak nitelendikleri ve destekledikleri, diğer Latin Amerika ülkelerinin ise sonucunu merakla bekledikleri bu borç planıyla Meksika uluslararası piyasaya girdi. Ancak özellikle ABD'li ticari bankaların ABD Merkez Bankası yetkilileri kadar zeki ve uzak görüşlü olma-

maları nedeniyle olsa gerek, 20 yıl vadeli tahvillere pek itibar etmedikleri görüldü. Uzmanların "tam bir düş kırıklığı" olarak nitelendikleri uygulamanın sonunda Meksika'nın borçlarında yalnızca 1.1 milyar dolarlık azalma kaydedilebildi. ABD Merkez Bankası Başkan Yardımcısı Manuel Johnson ise aynı sonucu biraz daha iyimser değerlendirerek

bunun büyük bir başarı olduğunu, planın öngördükleri tüm hedeflere ulaştığını söyledi. Planın koordinasyonunu üstlenen ABD'li Morgan Guaranty Trust Bank yetkilileri ise borcun umulduğu kadar ertelenemediğini kabul ederek sonuca Johnson kadar iyimser bakmadılar ama önemli tecrübeler kazandıklarını, ayrıca teknik aksaklıkların yeniden göz-

Meksika Başkanı Niguel de la Madrid'i yeni çözümünü de çözümsüz.

den geçirilmesi durumunda alacaklı bankaların plana daha sıcak bakmalarının sağlanabileceğini ifade ederek gelecekte ne kadar umutlu olduklarını herkese gösterdiler.

Peki nasıl oldu da, 1970'lere kadar ekonomik yapısıyla örnek olarak gösterilen, enflasyondan ve borçtan pek nasibini almamış, dünyanın 4 büyük petrol üreticisi durumunda olan bu ülke, 1980'lerin sonunda petrol zenginliğini dünyanın en büyük borç felaketlerinden biri haline getirebildi.

1920'lerde Meksika devriminden lider parti olarak çıkan PRI önderliğinde, Meksika ekonomisinin yeniden yapılanması için çalışmalara başlandı. Ülkedeki feodal yapı kırılarak tarım kesiminde çalışanların oranı 1940'ta yüzde 70'e yakinken 1980'de yüzde 30'un altına indi. 40 yıllık dönemde tarım kesiminde ürün artışı yüzde 500'ün üzerinde gerçekleşirken, kişi başına verimlilik de yüzde 80'in üzerinde arttı. Aynı dönemde ülke nüfusu yüzde 300'lük bir artış gösterirken, 1950-70 arası dönem enflas-

yonla tanışılmadan geçirildi. 1978'de enflasyon oranı yalnızca yüzde 18'di. 1930'larda başlayan başta petrol olmak üzere ülkenin tüm endüstrilerinin ulusallaştırılması halk tarafından büyük coşkuyla karşılanırken, PRI'nin gücü de perçinleniyordu. Tek parti yönetimi altında ufak tefek olaylarla geçirilen uzun "istikrar" yılları, kaçınılmaz olarak günden güne yerleşen ve büyüyen bürokrasiyle anlaşma halinde bulunan ayrıcalıklı sınıfları yaratmakta gecikmedi. Böylece, kuzey komşusunun da hiçbir zaman esirgelediği yardımlarıyla Meksika bugünlerinin kapısını açacak olan 70'li yıllara geldi. Enflasyon 1970'ten başlayarak yavaş yavaş yükselmeye başladı, ancak 1978'e kadar yüzde 200'ü de aşmadı. Ülkenin dış açığı 1970'ten 1976'ya üç kat artarak 3 milyar dolara yükseldi. Aynı yıllarda yaşanan petrol darlığı ve artan fiyatlara güvenen kamu sektörü ve özel sektör hayallerindeki büyük projeleri gerçekleştirmek üzere dış borç aramaya başladılar. Ve tabii, o yıllarda ceplerindeki dolarlar taşımaya başladığı için "yiğitlere kamçı" satmaya hazır uluslararası kreditorlerle burun buruna geldiler. Meksika, petrol kaynaklarıyla iyi bir "risk" alanıydı. Ancak önceden de tahmin edilebileceği gibi petrol krizi sonsuza dek sürmedi. Ve yine tahmin edilebileceği gibi, alınan borç verimli yatırım alanlarında kullanılmadı. Birkaç yıl içinde ortaya çıkartılan tablo ABD'nin bile tahmin edemeyeceği kadar başarılıydı. Meksika, 1982 yılına 60, 1988 yılına ise 105 milyar dolar dış borçla girmeyi başarmıştı. Morgan Guaranty Bank'ın yaptığı bir araştırmaya göre, 1976-85 yılları arasında ülkeden kaçırılan sermaye 55 milyar dolara yaklaşıyordu. Petrol fiyatlarının düşmesi ve ülkenin bulduğu dış borçla-

rı eski borç taksitlerini ve faizlerini ödemekte kullanılmasının yanında ülkeden kaçırılan para borç içinde yüzen birçok 3. dünya ülkesi gibi Meksika'yı da net sermaye ihracatçısı haline getirmişti. Ancak bu işte bir terslik vardı; ülkeden dışarıya para gitkiçe ülkenin borcu azalmıyor, artıyordu. 1982 yılına gelindiğinde ülke borç ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyecek durumda olduğunu ilan etti.

Bu sefer düşünme sırası bankacılar daydı. "Kaçınılmaz" olarak ABD, Meksika'ya "yardım" elini uzattı. IMF Başkanı Jacques de Larosiere ve ABD Merkez Bankası Başkanı Paul Volcker önemli özel bankaları ve kamu bankalarını Meksika ekonomisini iflastan kurtarmak için işbirliğine çağırıldılar. Tabii ABD de kesesinin ağzını biraz açarak yardımda bulunmaya hazırды. Yalnız yardımsever bankacıların küçük bir şartı vardı; Meksika içinde bulunduğu güç durumdan bir an önce kurtulabilmek için IMF'nin yazdığı küçük bir reçeteyi harfiyen uygulamalıydı. 1982'nin çiçeği burnunda devlet Başkanı Miguel De la Madrid'de kendisini karakara düşünme zahmetinden kurtaracak bu öneriyi biraz da "seve seve" kabul etti. Böylece Meksika'da da kemerler sıkılmaya, yatırımlar durdurulmaya, ihracat teşvik edilmeye başlandı, korumacı politikalar ve ithal ikameleri terkedildi. 1986'ya gelindiğinde ülke ihracatı yüzde 20 dolayında arttırılmış, buna karşılık milli gelir 1981'den 1985'e kadar 70 milyar dolar azalarak 16 milyara düşmüştü. Enflasyon yüzde yüzlerin üzerine çıkmıştı ama işsizlik rakamları yanında bu tablo yine iyimser kalıyordu. 1982'den beri süren durgunluk sırasında her gün ortalama 1000 kişi işini kaybetmişti.

Ülkenin en önemli endüstri şe-

hirlerinden biri olan Monterrey'de hükümetin bir çelik fabrikasını kapatmasıyla çelik işçileri ve mühendisler, taksi şoförlüğü ve garsonluk gibi işler bulabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Ülkenin her yıl yaklaşık 900 bin kişiye yeni iş alanı açması gerekirken, varolan işletmeler tek tek kapanmaya başladı. Pesonun piyasadaki hacminin genişlemesi bütçe açıklarının şişmesine ve dramatik sermaye kaçışlarına yol açarken, Eylül 1985'te başkent Mexico City'i yerle bir eden deprem her şeyin tuzu biberi oldu. Depremden sonra kemerler daha da fazla sıkılmaya başlandı. De la Madrid, gazdan metro biletlerine kadar her alanda sübvansiyonları kaldırdı, vergi kanunları değiştirildi, kamu yatırımları durduruldu ve yabancı bankalardan yaklaşık 8 milyar dolar ek yardım

alınırken, günlük 2 milyon dolar borç ödenmesini öngören yeni bir ödeme programına başladı. Ve 1986 Dünya Kupası, Başkan De la Madrid yaptığı açış konuşmasında stadda bulunan 100 bin kişi tarafından ısrarla yuhalandı. Görkemli bir futbol ambalajı insanların duvarlara "gol değil, yiyecek istiyoruz" diye yazmalarına engel olamamıştı. Meksika, yine bu dönemde 1982'den sonra ikinci kez iflas sinyali vermeye başladı. Petrol fiyatları yine düşüyordu. Yardım için yeniden biraraya gelen bankacılar bu kez toplam 12 milyar dolar ve borçların ertelenmesini öngören yeni bir anlaşmayı uzun görüşmelerden sonra yıl sonunda imzalayabildiler. Ancak bu döviz rezervinde Meksika pesosunun sürekli olarak olağanüstü boyutlarda değer kaybetmesini engelleyemedi.

Financial Times'ın Geleceği

İngiltere'nin önde gelen iş dünyası gazetesi olan Financial Times'in 100. yıldönümü kutlamaları için verilen akşam yemeğine Mr. Rupert Murdoch'un katılmaması fazla bir şey farket-tirmedi. Çünkü 700 davetlinin hemen hepsi acımasız basın imparatoru Murdoch'un varlığını hissettiler. Avustralyalı basın devi Murdoch, gazetenin ana firması olan Pearson'un yüzde 20.6'sına sahip. Gazete yönetimi konusunda verilen mücadele de henüz su yüzüne çıkmamış olmakla birlikte çoktan başladı.

Bugüne kadar Murdoch, çıkarma ekibini gazeteye göndermedi. Pearson'da tek karar sahibi olabilmesi için toplaması gereken hisselerle 2.8 milyar dolar ödemek zorunda. Ayrıca The Times'ın da sahibi olması nedeniyle bu satın alma Murdoch'u İngiliz tekel ko-

misyonunun karşısına da çıkara-bilir. Bu nedenle büyük bir savaş girileceğine, yüzünde bir tebesümle, gemisini Pearson'un limanına yanaştırıp, yardımcı olup olmayacağını sordu.

Sonuçta Murdoch, Financial Times (FT)'in Avrupalı işadamları için olduğu kadar Amerikalı iş adamları için de vazgeçilmez kılabileceğini savunuyor. News Corporation adlı şirketin ABD'de iki gazetesi var. New York Post ve Boston Herald, Murdoch'un portföyünde bulunuyor. Bu nedenle Murdoch şirketinin, küçük bir editoryal karşılığında FT'nin ABD baskısı ve dağıtımını yapmasını öneriyor. Bunun günde 200 binlik bir satış anlamına geleceğini iddia ediyor ve bu da FT'nin bu günkü ABD satışını on katı.

Murdoch olsa da olmasada FT

yöneticileri Wall Street Journal ile kendi ülkesinde başa baş bir mücadeleye girmenin oldukça heyecan verici olduğunu düşünüyorlar. FT'nin Amerikan versiyonunu çıkarmanın 2 milyar dolara patlayacağını ve bu yatırımı karşılamak için gerekli satış ve reklam gelirinin sağlanamayacağını düşünmeleri bu işi engelliyor. 1970'li yıllarda World Business Weekly adlı bir haftalık dergi girişimlerinin başarısızlığa uğramış olması da onları umutsuzluğa sevk ediyor.

Murdoch'un FT'ye ilişkin planları ki, FT Economist'in de yüzde 50'sine sahip, resmî görüşlü FT yöneticilerinin stratejileri ile bağdaşmıyor. Onlar farklı bir plan peşinde koşuyorlar. Bu planın aşamaları da şöyle:

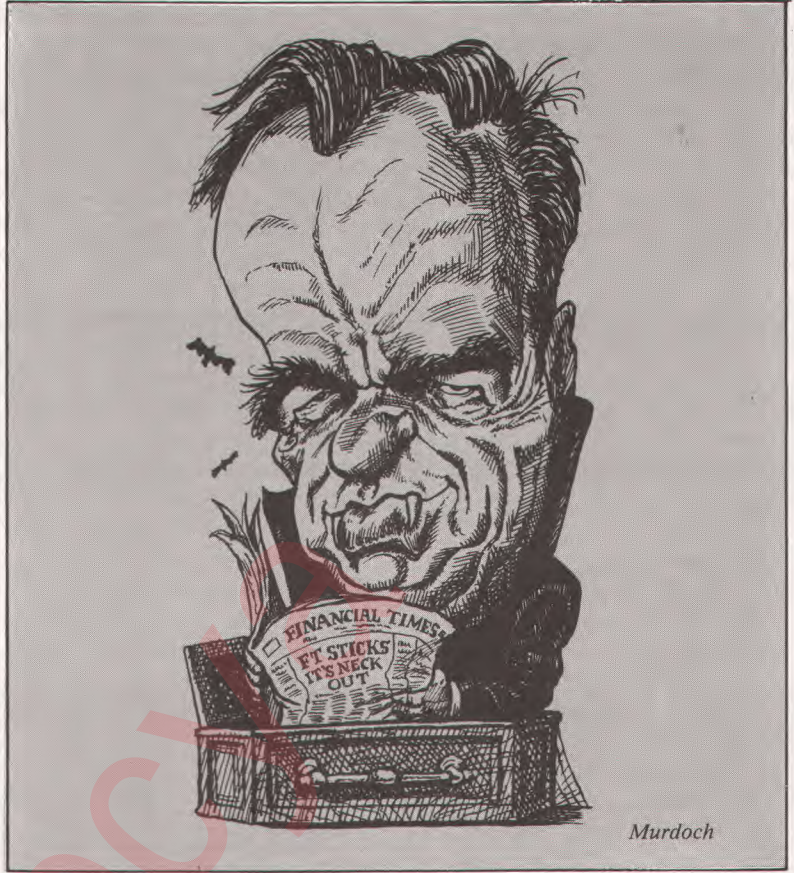
ABD'de Wall Street Journal'in muadili bir yayını İngiltere için de oluşturmak.

FT'nin uluslararası bir baskısını yapıp Avrupa da birinci gazete durumu getirmek ve Wall Street Journal'in Avrupa egemenliğini kırmak.

Bu uluslararası baskıyı biriki makyajla New York ve Tokyo'da da aynı günde yayınlamak: Bu da Asya da baskıya geçmek anlamına geliyor.

İngilizce FT'nin yurtdışında da özel bir anlamı olduğunu kabul etmek ve bunu yerel dillerde yayımlanan yerel yayın organlarıyla desteklemek.

Bu girişimlerin gerçekleşmesi için gerekli teknolojik altyapı son zamanlarda gerçekleşmiş bulunuyor. Bu, şirketin Yönetim Kurulu (YK) Başkanı Mr. Frank Barolow ve Genel Müdürü Mr. David Palmer'in son yıllardaki başlıca uğraşydı. İronik bir biçimde Murdoch'un Fleet Caddesi'ndeki işçi-işveren ilişkilerine getirdiği değişiklikten FT yöneticileri yararlandılar. FT'nin günlük içeriğinin artık bilgisayarlara yüklen-

mesi, gazetede yeralan haberleri, röportajları ve istatistikî bilgileri dünyanın her yerindeki yerel gazetelere geçmeyi kolaylaştırdı.

Bunun sonucunda da bir dizi ortak yatırım gündeme geldi. FT, Kanadalı bir yayıncı olan Conrad Black ile Kanada'daki Financial Post adlı haftalık dergiyi ilk günlük ekonomi gazetesi haline getirme konusunda anlaştı. FT, Post'un yüzde 25'ine de sahip. Pearson, Fransa'da da Les Echos'yu satın almaya karar verdi. Avustralya da ise Australian Financial Review'dan hisse almak konusunda girişimleri hâlâ sürüyor. Ayrıca Japonya'daki muadili Asahi Shimbun'la da yaptığı anlaşma uyarınca onlar için haftalık bir ek hazırlamayı da kabul etti. Yeni ortaklar bulmak için arayışını da sürdürüyor.

Tüm bunlar gazetenin 100. kuruluş yıldönümü kutlamalarının daha görkemli geçmesine yol açtı. 1982 yılıyla karşılaştırıldığında 1987'nin ikinci yarısında tiraj üç misli artarak 307 bine, reklam gelirleri de 1986'ya göre iki misli artarak 85 milyon pounda yükseldi.

Tüm bunlara karşın FT'nin harcama eğilimi uluslararası pazarlarda çok da deneyimi olmayan bir yönetici kademesinin yeteneklerinin de sınanması anlamına geliyor.

Bu arada Kaptan Murdoch'un da gemisini yanaşmaya hazır tutup beklediği gözleniyor. Her ne kadar Pearson'daki ortaklığını yüzde 25'in ötesine götürmeye niyetli olmadığı söylense de Kaptan Murdoch'un çok sık fikir değiştirdiği biliniyor.

ÇBS

Gerçek boyacıların
onayladığı kalite

Gerçek kaliteyi
onaylıyan belge
bir arada

ÇBS Akrolit Dış Cephe Boyası

Dış cepheleri zırh gibi saran,
korurken güzelleştiren
güzelleştirirken koruyan
cephe boyası.

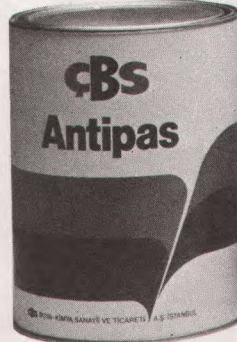
ÇBS Plastik Dispersiyon Boyası

Türkiye’de kireç boya
devrini kapatan, plastik boya
denince akla gelen ilk boya...
Kolay sürülen, çabuk kuruyan,
renkleriyle sürüldüğü
yüzeylere hayat veren boya.

ÇBS Piramit Astar Boya

Son kat boyaların gerçek
kalitesini ortaya çıkaran,
yüzeyleri koruyan,
dirençlerini artıran harika
astar boya.

ÇBS Antipas

Özellikle demir yüzeylerin
paslanmasını önleyen,
son kat boyanın koruyuculuk
özelliklerini artıran sentetik
astar boya.

ÇBS
“güçlü boya”

peçya

S.J. Latsis (1976:1-14) BAP'a yanlıslamacılık, a priorizm ve uyulaşımcılığın avantajlarının üçünü birden tek bir metodolojik çerçevede barındırması açısından yaklaşmaktadır. Blaug kadar genel anlamda BAP'ı düşünmemektedir. Verdiği örnekte Neo-Klasik iktisatta **Firma Teorisi** için BAP'ın içeriğini belirtmeyi denemektedir. Sert çekirdek şunlardan oluşuyor :

1. Karar vericiler ekonomik durumun özellikleri hakkında doğru bilgiye sahiptirler.

2. Karar vericiler ellerindeki araçlar ve durumun veri bilgisinde eniyi mevcut seçenekleri tercih ederler.

3.1. ve 2'den, durumun mantığına göre hareket ederler.

4. İktisadi birimler istikrarlı ve koordineli davranış gösterirler.

Pozitif anlama aracı :

1. Statik modeller yapmak,

2. Psikolojik ve genelde iktisadi olmayan içeriği minimize etmek ve eğer olanaklı ise bütünüyle elimine etmek,

3. Denge için davranışsal varsayımlar yapmak,

4. Hesaplama sürecinin uygulanması için uygun olanaklı modeller kurmak,

5. Model denge üretmezse, uygun çözümlü verinceye kadar davranışsal varsayımları değiştirmek,

6. Gerçekci durumsal varsayımlarla dengeyi rafine etmeye teşebbüs etmektir.

Neo-Klasik iktisat açısından Lakatos'u inceleyen bir diğer iktisatçı A.W. Coats (1976: 43-63) dır. Coats daha önceki yapıtlarında (Örneğin 1969:289-295) Kuhn'a oldukça yakındır. Ele alınan araştırma programı **Talep Analizidir**. Sert çekirdek :

1. Temel iktisadi teori zorunlu olarak soyut, statik ve biçimde geneldir.

2. Temel varsayımlar basit, yeknasak ve değişmezdir. Varsayımlar ne «gerçek» ne de yanlışlamaya duyarlıdır.

3. Tüketici faydasını maksimum kılmayı

amaçlar.

4. Sınırlı gelire sahiptir.

5. Sınırsız istemleri vardır. Fakat azalan marjinal fayda yasası geçerlidir.

6. Mal ve hizmetlerin fiyatları hakkında tam (veya mükemmel) bilgiye sahiptir.

7. Alışveriş kullanımları için rasyonel hesaplama yapılır.

8. Bireylerin kararları diğer bireylerden bağımsızdır.

Pozitif anlama aracı :

a. Statik modeller yapmak,

b. postülaların sayısını minimuma indirmek,

c. genel teorileri geliştirmek,

d. fiyatlar veya değişim değerlerinde yoğunlaşmak,

e. varsayımlar ve gerçekler arasındaki farklılıkları gidermek için teoriyi yeniden yorumlamaktır.

E.R. Weintraub (1985:146-149) **Neo-Walras** araştırma programı açısından Lakatos'u incelemektedir. Sert çekirdek :

1. İktisadi ajanlar (üretici ve tüketiciler) sonuçlar üzerinde tercihlere sahiptir.

2. Ajanlar veri bütçe, üretim teknikleri olanakları gibi sınırlara bağlı ve bireysel olarak optimumu gerçekleştirirler.

3. Ajan seçişini birbirine bağlı piyasalarda belirtir.

4. Gözlenebilir sonuçlar koordine edilir ve denge durumlarına bağlı olarak tartışılır.

Koruyucu kuşak: Beşeri sermaye teorisi, rasyonel beklentiler mikro teorisi, optimum tarifeler teorisi.

Pozitif anlama aracı : a) İktisadi ajanları optimize eden teoriler, b) denge durumlarında değişimler hakkında öndeyiler yapan teorilerdir. Negatif anlama aracı : 1) İrrasyonel davranış üzerine temellenen, 2) dengenin anlamsız olduğuna dair teoriler yapmamaktır. Ve 3) Sert çekirdek önermelerini test etmemektir.

R. Maddock (1984:291-309) **Rasyonel**

Beklentiler Araştırma Programını, programın ortaya çıkışı ve gelişimi açısından değerlendirmektedir. Maddock'a göre Lakatoscu açıdan program olgun değildir.

G. Fulton (1984:187-205) özellikle S.J. Latsis ve J.V. Remenyi'den hareketle iktisatçıların Lakatos yorumunu eleştirmektedir. Ona göre sert çekirdek genel değildir, genel olan önvarsayım (presupposition) larıdır. Önvarsayımlardan kalkılarak çeşitli araştırma programları geliştirilir. Araştırma programları ön varsayımlarla birbirine bağlıdır. Buna göre Neo-Klasik iktisatın ön varsayımları şunlardır :

1. Merkezi iktisadi sorun alması kullarımlar arasında nadir kaynakların tahsisidir.

2. İktisadi teoriler tümünden gelimci modeller üzerine gelişen soyut, genel teorilerdir.

3. İktisat teorisi tüketici, firma, işçi gibi bireysel varlıklar üzerine inşa edilir. Bireyler birbirlerinden bağımsız hareket ederler.

4. Bireyler tam bilgiye sahiptirler.

5. Her birey rasyonel hareket eder.

6. Her birey maksimuma varma ajanıdır. Tüketici fayda, firma kar maksimizasyonu veya maliyet minimizasyonunu amaçlar.

7. İktisat teorisi denge durumları ve hareketleriyle ilgilendiği anlamda statiktir.

8. İktisat teorisi pozitif bilim geleneği içindedir; teoriler gerçeklere karşı test edilmeli; teoriler amaçlarla ilgili değildir.

9. Olanaklı olduğu ölçüde teoriler matematiksel dilde ifade edilmeli ve hatta elden geldiğince mükemmel düzeyde matematiksel biçimde gösterilmelidir.

Fulton, teknik koşulları içerecek biçimde **üretim fonksiyonunun** sert çekirdeğini aşağıdaki gibi göstermektedir.

1. Her firmanın üretim fonksiyonuna sahip olduğu varsayılmaktadır.

2. Azalan getiriler ilkesi geçerlidir.

3. Üretim sürecinde girdiler birbiriyle ikame edilebilir iki kategoriye bölünür.

Pozitif anlama aracı :

a. Kurulan modeller kar maksimizasyonu veya maliyet minimizasyonu üzerinedir.

b. Piyasa varsayımı yapılır. En ortak varsayım tam rekabettir.

c. Mikro veya bireysel düzey modeller ile derneşik düzeyde modeller yapılmaktadır.

d. Eksik rekabet piyasaları, zaman, heterojen sermaye gibi daha gerçekçi çarpışıklıklara girişmek yolu ile teorileri rafine etmektedir.

J.V. Remenyi (Fulton, 1984:190-191) ye göre Neo-Klasik iktisatın sert çekirdeği şunlardan oluşur :

1. Tüketiciler ve üreticiler ne istediklerini bilen, mantıklı, rasyonel karar vericiler olarak varsayılır.

2. İktisadi faaliyet kendi çıkarını gözetme düşüncesinde motive edilir.

3. Daha fazla daha azdan daha iyidir.

4. İktisadi refah, serbest rekabet tarafından maksimum kılınır.

5. Refah ve iktisadi refah sinonimdir. Fakat ikincisi ilkinin tercihi edilir.

6. Birimde ve bütünde ilgili iktisadi araştırma ve analiz için denge tanımlanabilir.

7. Her şey fırsat maliyetine sahiptir.

8. Soyut, indirgenmiş biçim modeller ve varsayımların basitleştirilmesi iktisadi analizin geçerli araçlarıdır.

N.J. Wulwick (1987:834-857) Phillips eğrisi çerçevesinde Neo-Klasik, sentez, Walrasçı ve Post-Keynesçi araştırma programlarını incelemektedir.

Neo-klâsik sentezde sert çekirdek :

1. Karar vericiler sınırlamalara duyarlı olarak optimize olurlar.

2. Karar vericilere sinyaller sağlayan fiyat mekanizması modern kapitalizmde mükemmel çalışmaz.

3. Sonuç olarak, kapitalist ekonomide optimal olmayan işsizlik veya enflasyon durumu sık sık meydana gelir.

4. Rasyonel ve ileriye görebilir demokratik hükümet, tam istihdamda ekonominin istikrara ulaşması için makroekonomik politikalar uygular.

Pozitif anlama aracı :

a. Genel teoriye biçim vermek için Keynesci efektif talep teorisiyle Walrasçı fiyat teorisi arasında bağlantı kurulur.

b. Tam istihdam olmadan nasıl birbirine bağlı piyasa gelir dolaşım akımının dengeyi gerçekleştirildiği açıklanmaktadır.

c. Talep idaresi politikalarına yol göstermek için analitik olarak idare edilebilir para ekonomisi modelleri kurulmaktadır.

d. Başarılı maliye ve para politikalarının uygulanmasının Walrasçı tam istihdam edilen kaynakların dağılımı ilkelerini geçerli kıldığını gösterilmektedir.

Negatif anlama aracı :

1. Klasik analiz araçlarını atmamak,

2. fakat makroekonomik sonuçları öndelemek için derneştirilmemiş modeller kullanmamaktır.

Koruyucu kuşak :

a. Mikroekonomi: arz ve talep yasaları, marjinal üretkenlik analizi,

b. Keynesci iktisat: Tüketici-gelir denklemi, yatırımın marjinal etkinliği, harcama çarpanı, gelir-harcama modeli, likidite tercihi, IS-LM modelidir.

Savunucuları A. Hansen, J.R. Hicks, L. Klein, F. Modigliani, D. Patinkin, P. Samuelson, R. Solow ve J. Tobin'dir.

Walrasçı Araştırma Programında sert çekirdek :

1. Ekonominin ajanları bireysel hanehalkı ve firmalardır.

2. Ekonominin ajanları rasyonel, kendi çıkarlarını gözeterek ve sınırlamalara duyarlı olarak optimize olurlar.

3. Ajanlar fiyat mekanizmasının tam haber almayı taşıdığı birbirine bağlı tam rekabetçi piyasalarda seçimlerini yaparlar.

4. Rekabetçi sürecin sonu, kaynakların optimal dağılımı ile genel dengenin gerçekleşmesidir.

5. Hükümet politikaları piyasa sisteminin etkin işlemlerini teşvik eden fiyat sinyallerini sağlar.

Pozitif anlama aracı :

a. İktisadi ajanların optimize optimize olduğu teoriler yapmak,

b. Rekabetçi dengenin var olması için gerekli koşulları sağlamak,

c. Dengenin istikrarı için gerekli koşulları üretmektir.

Negatif anlama aracı :

1. İrrasyonel davranışın herhangi bir rol oynadığı teoriler yapmamak,

2. Genel denge sonuçları sağlamayan teoriler yapmamak,

3. Hükümet müdahalesinin etkin olmadığını göstermektir.

Koruyucu kuşak : Marjinal üretkenlik teorisi, arz ve talep yasası, gayrisafi ikame aksiyomu, Walras yasası, miktar teorisi, yeni klasik iktisattır.

Savunucuları J.R. Hicks, P. Samuelson, L. Metzler, K. Arrow, G. Debreu, F. Hahn, ve T. Negishi'dir.

Post-Keynesci iktisatta sert çekirdek :

1. İktisadi sistem toplumsal kurumlar setinden oluşur.

2. Büyük şirketler hakim iktisadi ajanlardır.

3. Uzun dönemde ekonomi sınırlamalar olmaksızın büyür.

4. Gelir bölüşümü çok önemlidir.

5. Ajanlar belirsiz geleceğin ışığında karar verirler.

6. Doğalda, kararlar parasaldır.

7. Parasal ekonomi işsizliği ve istikrarsızlığı üretir.

8. Demokratik hükümet mikro ve makro çareleri göstermelidir.

Pozitif anlama aracı :

- a. Dengesizlik sürecini analiz etmek,
- b. Nasıl «işsizliğin geliştiği çünkü halkın (para) istediğini» açıklamak,
- c. Fiyatlandırma, bölüşüm ve büyümede yoğunlaşmak,

- d. Oligopol teorisi geliştirmek,
 - e. Kurumsal davranışları betimlemek,
 - f. Müdahaleci politikaları savunmaktır.
- Negatif anlama aracı :

1. Ortodoks, denge teorisini reddetmek,
2. Neo-Klasik sentezi kabul etmemektir.

Koruyucu kuşak: Tüketici sosyolojisi, efektif talep teorisi, sabit katsayı üretim modeli, megacorp model, mark-up fiyatlandırma, makroekonomik gelir bölüşümü teorisi, finansal istikrarsızlık hipotezi, Harrodcu büyüme teorisidir.

Savunucuları S. Weintraub, H. Minsky, P. Davidson, A.S. Eichner, G.L.S. Shackle, J. Robinson, N. Kaldor, P. Garegnani'dir.

SONUÇ

İktisatta Lakatos'un metodolojisi sınırlı geçerliliği sahiptir. Fakat diğerlerine göre (reel) bilimsel etkinliğe daha yakındır. (Reel) bilimi kucaklamakta hemen dikkati çekenler farklı araştırma programlarının varlığı ve bir arada bulunabilirliği, ani geçişlerin yokluğu ve yozlaşan araştırma programının tekrar yükselbilmesidir. Ayrıca iktisatta «ilerleyici» araştırma programının doğal bilimlerde anlamında amprik içeriği artırıp arttırmadığı, yeni öndeyilere olanak sağladığı tartışmalı olmakla birlikte yeni yaklaşımlara, yorumlara olanak sağlamaktadır. Ayrıca belkide Lakatos'un niyetinden farklı olarak toplumsal bilim nedeniyle ortaya çıkan sorunlarla birleşerek, iktisatta yanılsama çok zordur.

Lakatos'da bizim açımızdan en çok dikkat çeken noktalardan bir tanesi pozitivizmle birlikte bilimden atılan metafiziğin tekrar saygı görmesidir. Kanımızca bilimde inançlar, değer yargıları (ideoloji) önemlidir. Bir anlamda bilim düşündüğünü «güzel» kelimelerle ifade edebilme sanatıdır. Bunun iktisattada oldukça geçerli olduğunu düşünüyoruz. İktisatta zaman zaman görüşbirliği eğilimi «Kuhncu anlamda normal bilim» gözlenmektedir. Ama hiç bir zaman bir paradigmanın (BAP'ın) kesin hakimiyetinden söz edilemez. Doğrular yaklaşıma göre değişebilmektedir.

İktisatta Neo-Klasik iktisat, Neo-klasik sentez, Avusturya okulu, (Post) Keynesci iktisat, Marxist iktisat, Kurumsalcı okul gibi BAP'lardan veya paradigmalardan söz edilebilir. Bunlardan Neo-Klasik sentez (Keynesci iktisat + Genel Denge Teorisi) Kuhncu anlamda normal bilim olarak kabul edilebilir. Fakat normal bilim döneminde bile işaret edilen paradigmlar daha önce var olduğu gibi, bilimsel bunalım döneminde (1970'lerden buyana artan metodoloji ve neyin «doğru» olduğu tartışmalarını kastediyoruz.) yaşamaya devam etmektedir. Kısacası tek bir hakim paradigmanın geçerliliğini kabul etmek zordur. «Yeni» paradigmlar ortaya çıktığı gibi çeşitli paradigmlar bir arada var olabilmektedir. Bu bir anlamda BAP veya paradigma içi ve paradigmların birbirini etkilemesinde «bilgi büyümesi» koşullarını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Balug M, «Kuhn versus Lakatos or Paradigms versus Research Programmes in the History of Economics», *History of Political Economy*, 7, 1975, s. 399-433
- Methodology of Economics*, Cambridge University Press, 2. basım 1981.
- Baland L.A., «The Critique of Friedman's Critics» *Journal of Economic Literature*, 17, 1979, s. 503-522.
- Caldwell B.J., «A Critique of Friedman's Methodolo-

- gical Instrumentalism» **Southern Economic Journal**, 47 (2), 1980, s. 366-374
- Beyond Pozitivism: Economic Methodoloji in the Twentieth Century**, G. Allen and Unwin, 1984 (1982).
- Coats A.W., «Is There a 'Structure of Scientific Revolutions' in the Economics», **Kyklos**, 1969, s. 289-295 «Economics and Psychology: The Death and Recurrection of a Research Programme», ed. S.J. Latsis, **Method and Appraisal in Economics** içinde, Cambridge University Press, 1976, s. 43-63
- Cohen A.J., «The Methodological Resolution of the Cambridge Controversies», **Journal of Post Keynesian Economics**, vi (1), 1984, s. 614-628
- Cross R., «The Duhem-Quine Thesis, Lakatos and Appraisal of Theories in Macroeconomics» **Economic Journal**, 92, 1982, s. 320-340
- Eren E., **İktisatta Yöntem**, UÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (Teksir), 1986
- Feyerebend P., «Imre Lakatos» **British Journal for Philosophy of Science**, 26, 1975, s. 1-18
- Against Method**-Verso, 1980 (1975)
- Frazer J.W. **Against Method**-Verso, 1980 (1975)
- ve Boland L., «An - Essay on the Foundations of Friedman's Methodology, **American Economic Review**» 1983, s. 129-144
- Fiedman M., **Essay in ositive Economics**-University of Chicago Press, 1953
- Fulton G., «Research Programs in Economics **History of Political Economy**, 16 (2) 1984, 187-25
- Hands D.W., «Second Thoughts on Lakatos **History of Political Economy**, 17 (1), 1985, s. 1-16
- Latsis S.J., «A Research Programme in Economics» ed. S.J. Latsis, **Method and Appraisal in Economics**, içinde Cambridge University Press, 1976, s. 1-41
- Maddock, «Rational Expectations Macrotheory: A Lakatosian Case in Program Adjustment», **History of Political Economy**, 16, 1984, s. 291-309
- Ropper K., **Realism and the Aim of Science**, Totawa: Rowman and Littlefield, 1983 **Conjectures and Refutations**, Routledge and Kegan Paul, 1984 (1963)
- Shackle G.L.S. **The Years of High Theory**-Cambridge University Press, 1968
- Weintraub E.R., **Microfoundations «The Compatibility of Microeconomics and Macroeconomics**, Cambridge University Press, 1980 (1979)
- «J. Robinson's Critique of Equilibrium: An Appraisal» **American Economic Review Papers and Proceedings**, 75 (2), 1985, s. 146-149.
- Wulwick N.J., «The Phillips Curve: Which? Whose? To do What? How?» **Southern Economic Journal**, 53 (4), 1987, s. 834-857

Türkiye'de Eflâsyonun Nedenleri

Ahmet Ali KARACA

Dr. Karaca, İnönü Üniversitesi İktisadî ve
İdarî Bilimler Fakültesi'nde ders veriyor.

Türkiye'deki Enflasyonu izah edebilmek için dünya ekonomisinde bilhassa batılı sanayileşmiş ülke ekonomilerinde ve Türk ekonomisindeki gelişmeleri kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır. Ancak bu şekilde enflasyonun yapısal veya parasal olduğu hakkında yorum yapmak mümkündür.

Batı Ekonomilerindeki Gelişmeler

1986 yılı itibariyle batı ekonomilerinin konkonktürel canlılığı 4. yılını doldurmuştur. Buna rağmen petrol, ham ve temel maddeler fiyatları ile faiz oranlarındaki düşüşler yanında ABD dolarının değer kaybı beklenen büyüme hızını getirmemiş ve 1985'in altında kalmıştır. ABD'nin büyük bütçe ve dış ticaret açıkları 1986 ve 1987 de de, diğer endüstri ülkelerinin itirazlarına rağmen önemini korumuş, bu açıkların dış fonlarla finanse edilmiş olması ABD'yi dünyanın en borçlu ülkesi durumuna getirmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 1985'te 950 milyar dolardan 1986'da 1 trilyon 38 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticarete korumacılık devam etmiş ve dünya ticaretinde reel büyüme hızı 1985 (% 3,75) düzeyinde kalmıştır. Bütün bunlar gelişme yolundaki ülkeleri (sanayi ürünü ihracatçısı dışındaki) olumsuz yönde etkilemiş ve dünya ekonomisinin büyüme hızı 1985 yılının altına düşmüştür.

Dünya piyasalarında F. Alman Markı ve Japon Yen'inin önemli değer artışları, ABD Doları'nın zayıflaması, ülkeler arasındaki cari işlemler dengesizliklerini giderememiş ve bu 1986 ve 1987 de de artarak devam etmiştir. Nitekim ABD'nin cari işlemler açığı 1985'te 124 milyar Dolar'dan 1986'da 144, 1987 de 155 milyar Dolar'a yükselmiştir. F. Alman'ya ve Japon'ya'nın dış ticaret hadleri olumlu gelişmiş ve cari işlemler fazlası daha da büyümüş, Japonya'nın 1986'da 86 milyar 1987'de 38 milyar dolara yükselmiş, F. Alman'ya'nın ise aynı dönemde 38 milyar dolardan

45 milyar dolara ulaşmıştır. Buna karşılık ABD'nin dış ticaret açığı Dolar'ın değer kaybına rağmen büyümüştür. Bunda ithal malları fiyatının artmaması ve ABD'deki iç talebin canlılığı büyük rol oynamıştır. Bu gelişmelerin yanında az gelişmiş ülkelerin dış ticaret hadleri olumsuz gelişmiş ve 1986 yılında % 16 lık bir gerileme göstermiştir. Petrol ihracatçısı olmayan gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açığı 28 milyar Dolar olup, 1985 yılında 6 milyar Dolar cari işlemler fazlası veren petrol ihracatçısı ülkeler 1986 yılında 30 Milyar Dolar açık vermiştir.

Batı ülkeleri için 1986 ve 1987 yılının en çarpıcı yanı enflasyon hızının 1964 yılından sonraki en düşük düzeye inmesi (1985'te % 4,5, 1986'da % 2,7, 1987'de ise % 3,9) olmuştur. Bu şekilde enflasyonsuz büyüme hedefine ulaşılmıştır. Diğer bir gelişme de bankacılık sektöründe kendisini göstermiş olup; bankacılık faaliyetleri artmış, uluslararası sermaye piyasası genişlemiştir. Bu sektörde 1985 yılına göre % 34 oranında bir finansman kaynağı artışı sağlanmıştır.

Fiyat istikrarının sağlanmasında 1980 yılından buyana uygulanan daraltıcı ekonomi politikaların sonuca ulaşması, işsizlik oranındaki yükseklik nedeniyle ücretlerin artışındaki yavaşlama, petrol, ham ve temel madde fiyatlarındaki gerileme ve ABD Doları'nın değer kaybı büyük rol oynamıştır.

Uluslararası para piyasalarında ABD Doları Yen karşısında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, F. Alman Markı karşısında ise son 6 yıldan bu tarafa en düşük düzeye inmiştir. % 21 dolayında olan bu değer kaybına rağmen ABD'nin bütçe açığı büyümeye devam etmiş ve ekonomisi yeterli canlanmayı gösterememiştir. Bunun için batılı ülkelerde para politikaları bir miktar gevşetilmiş, ABD reeskont oranını önemli ölçüde indirmiş olmasına rağmen, F. Almanya ve Japonya ise faiz oranlarını belirli oranlarda düşürmüşlerdir. Sonuçta bu üç ülke arasındaki fiyat oran-

ları farkının daralması Doların değer kaybını daha da artırmıştır. 1987 ekim ayında başlayan çalkantı 1987 yılında doların dünya borsalarındaki değer kaybını sürdürmüştür.

Türk Ekonomisinin Genel Durumu

Eldeki veriler, 1986 yılında Türk ekonomisinde reel milli gelir artışının hızlandığını ve 1987 yılında da devam ettiğini, buna karşılık bilhassa ihracattaki, gerilemenin etkisiyle cari işlemler dengesinde olumsuz gelişmeler kaydedildiğini, enflasyonun ise 1985 yılına göre belirli oranda yavaşlamış olmakla beraber 1987 yılında önemli ölçüde arttığını göstermektedir.

1986 yılında dünya ham petrol fiyatlarındaki gerilemenin Türk ekonomisini önemli ölçüde etkilediği ve önceden belirlenen program hedeflerinden bazı sapmalara yol açtığı görülmektedir. Kamu yatırımları hızlandırılarak iç talebin canlandırılması, tarım kesimindeki gelişmelerin de katkısı ile büyüme hızını son on yılın en yüksek düzeyine ulaştırırken, ihracat Ortadoğu pazarındaki daralma ve sanayileşmiş ülkelerde sürdürülen korumacılık yanında teşviklerin tedricen azaltılması sonucu gerilemiş, petrol faturasının hafiflemesine rağmen yatırım mallarındaki artış nedeniyle ithalattaki daralma sınırlı ve bu gelişme 1987 yılında da devam etmiştir. Turizm gelirleri ve işçi döviz girişi- lerinin azalması sonucu cari işlemler açığı büyümüştür.

Yurtiçi akaryakıt fiyatlarının artmamış olması ve Doların dünya borsalarındaki seyri paralelinde Türk Lirası'nın Amerikan Dolarına karşı değer kaybının ılımlı olması 1986 yılında enflasyonun yavaşlatılmasında etken olurken, piyasaların canlı seyri ile kamu finansman açıklarının ve giderlerinin yüksekliği 1987 yılında fiyat artışlarının yavaşlatılmasını engellemiştir.

1986 yılında tedavüldeki banknotlar ve dar kapsamlı para arzındaki artışların ön-

ceki yıla göre hızlandığı, banka kredilerinin aynı oranda genişlediği, konsolide mevduat, Merkez Bankası kredileri ve geniş kapsamlı para arzının ise 1985'tekilerden yavaş arttığı izlenmiştir. Diğer parasal gelişmeler arasında vadeli mevduat faizleri yükseltilmiş, kredi faizleri az miktarda indirilmiş ve sermaye piyasasının oldukça canlı geçtiği gözlenmiştir.

1987 yılı verilerine göre devlet İstatistik Enstitüsünce hazırlanan Türkiye tüketici fiyatları indeksindeki artış oranı % 59,6 olmuştur. Buda 1987 yılında Türk ekonomisinde enflasyonist baskının geçen yıla göre hızlandığını göstermektedir. Ayrıca kamu finansman açıklarının arttığı, faiz oranlarının bir miktar yükseldiği, para arzının genişlediği ve vergi gelirlerinin istenilen oranda artmadığı 1987 yılında gözlenmiştir.

Türkiye'de Enflasyon

1970 yılından bu yana Türkiye'de bir enflasyon dönemi yaşanmakta ve 24 ocak 1980 yılında yürürlüğe konulan «yeni ekonomik programa» rağmen henüz kontrol altına tam manasıyla alınamamıştır. Bu programın mantığında fiyat mekanizması yatmakta olup fiyat mekanizmasının işlemesi ekonomik istikrarın sağlanmasında ana prensip oluşturmaktadır.

Türkiye'de enflasyonu gösteren fiyat endekslerini DİE, İTO ve Hazine hesap etmekte olup verilen rakkamlar birbirlerinden farklıdır. Aşağıdaki tabloda DİE nin fiyatları alınmıştır.

Yıllar	1983	1984	1985	1986	1987
toptan eşya fiyatları	30,5	50,3	43,2	29,8	53,6
Tüketici fiyatları	31,4	48,4	45,0	53,1	59,6
Kaynak : DİE					

Bazı yıllarda aşağı çekilen enflasyon da dünya ekonomisindeki gelişmeler ve fiyat

düşüşleri etkili olmuş dolayısıyla dış ticaret hadleri lehte gelişmiştir. Yeni ekonomik programa rağmen enflasyonla mücadele başarılı olamamış ve bunun maliyet artışlarından, talep artışlarından veya ithal edilen enflasyon dan mı kaynaklandığı üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyonu izah eden görüşleri yapısal ve parasal olarak ikiye ayırmak mümkündür.

a) Enflasyonun Yapısal İzahı :

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon, mal ve hizmetlerin arz esnekliğinin düşük olmasından dolayı genellikle üretimdeki darboğazlardan kaynaklanır. Kapasite kullanma oranının düşük olması, üretim araçlarının etkin olmayışı meselâ iş gücünün yetersiz tecrübe, bilgi ve becerisi, eski teknoloji organizasyon eksikliği, müteşebbüs zihniyetinin çağın gerisinde olması üretim maliyetlerini artıracığından enflasyonist etkisi fiat mekanizmasıyla kaçınılmaz olacaktır. Endüstri ülkeleri dinamik süreç içersinde bilgi birikimlerini etkin biçimde kullanmakta ve maliyet düşürücü tedbirler almaktadır.

Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler statik yapıdan dinamik yapıya geçememiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş kolay olmamakta, geleneklerini beraber getirmekte dolayısıyla kendini yenileme, modern anlayış, sanayici düşünce yapısı gecikmekte ve modern sanayici olmada bocalamalar gözükmemektedir. Ayrıca sanayici psikolojik bakımdan ortama hazır değildir. Tekelleşme süreci aile şirketleri ve korumacılıkta buna eklenince fiyatların düşmesi mümkün olmamaktadır.

Türkiye'de yapısal enflasyon olayını izah edebilmek için, üretim, kapasite kullanımı, ithalat, ihracat ve fiat arasında ki ilişkileri, İş Bankası piyasa bültenlerinden derlenilen veriler ışığında aşağıda olduğu gibi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kara Ulaşım Araçları

Bu sektörde, otomobil hariç 1984-1986 yılları arasında hem üretim, hem de kapasite kullanma oranı düşmüştür. Kamyonlarda % 44'den % 30'a Kamyonette % 32'den % 29'a ve otobüste % 65'den % 47'ye kapasite kullanma oranı gerilemiştir. İhracat'ta önemli bir değişiklik olmamış ve fiyat artışları 85/86, 86/87'de sırasıyla, kamyonlarda % 42,3, % 49,9, kamyonette % 36,5 ve % 60,0, otobüste % 67,3 ve 52,5 otomobilde % 32,8 ve % 42,3 dolayında gerçekleşmiştir. Devlet ve belediye ihraçatçıları bu sektörün iç talebini önemli ölçüde belirlemektedir. % 70'le 90 arasında yerli parça kullanıldığı bildirilmektedir. Genelde iç piyasanın canlı geçtiği, bedelsiz ithalatın yüksek olması modellerin eksikliği nedeniyle re ve ihracatta teşvik uygulamaları, ihracatta vergi iadesine rağmen istenilen düzeyde ihracat yapılamamaktadır. Otobüs hariç dış piyasada kalite yetersizliği, fiyatların yüksek olması modellerin eksikliği nedeniyle rekabet şansı azdır. Üretimler talebe göre ayarlanmakta ve stoklar azdır. İthalatta fon uygulanmasından dolayı ithal malları pahalı gelmekte ve iç tüketim genelde yerli üretimle karşılanmaktadır. Fiyatların maliyetlere bağlı olarak arttığı ifade edilmekte ise de gözlemlerimize göre, ithal edilen parçalar dışında diğer girdilerde maliyet artışları fiyat artışları kadar olmamıştır, kaldı ki büyük ölçekli firmaların azalan masrafla çalışmasında ve neticede fiyatların düşürülmesinde etkili olması beklenmektedir.

Dayanıklı Tüketim Malları :

Bu sektörde genelde piyasa doymuş ve durgundur. Elektronik eşyada fiyatlar maliyet artışları nedeniyle artmıştır. Kapasite kullanım oranı düşüktür. Fiyat artışları % 25 ilâ % 35 arasında değişik mallarda gözlenmiştir. İhracatta vergi iadesine rağmen ihracat buzdolabında 1984 yılında 80544 iken

1985'de 14022'ye düşmüştür. Vido'da 86-87 fiyat artışları % 43,3 ile % 67,3 değişik markalarda gözlenmiştir. TV'de 86/87 fiyat artışları % 60 dolayında olmuştur. İhracat gerilemiş ve Piyasa doymuştur. Fırın ve diğer dayanıklı tüketim mallarında kapasite kullanım oranı düşük ve piyasa durgun, ancak canlanan inşaat sektöründen dolayı piyasada canlanma beklenmektedir. Bu sektörde üretim genelde iç piyasa için yapılmaktadır. Vadeli satışlar artmış vadeler uzamış, aylık vade farkı % 6-7 dolayında uygulanmaktadır ve stoklar son derece azdır. Pahalı, kalitesiz ve modellerin eksikliği dış piyasalarda rekabet şansını asgariye indirmiştir. İhracat fiyat ilişkisinde ihracata vergi iadesi uygulandığı dönemlerde ihracat artmış iç fiyatlar yükselmiştir.

İnşaat Malzemeleri :

Alüminyum Profil'de kapasite kullanım oranı % 50-55 ve fiyat artışları % 50 dolayında, çimentoda ise kapasite kullanımı % 75 fiyatlar % 50 artmış, 1982-1986 arası ihracatla ilgili fiyat artışları gözlenmekte, 1986'da iç talep inşaat sektöründeki canlılık dolayısıyla artmış ve fiyatlar yükselmiştir. Maliyet artışları nedeniyle dış piyasada rekabet azalmış ve ihracat gerilemiştir.

İnşaat demirinde kapasite yeterli, iç tüketim ve ihracat artmış, fiyat artışları devlet işletmelerinden dolayı ılıman geçmiş ve % 25 dolayında gerçekleşmiştir. Karo, fayans ve seramikte üretim iç talebi karşılamakta, piyasa canlı, ihracat teşvikin azaltılması ile ilgili olarak düşmekte, fiyat artışları % 70 leredir. Cam da üretim yeterli ve ihracat iyi düzeyde, fiyat artışları % 35 civarındadır.

Dokuma Maddeleri :

Akrilik elyaf ve iplikte kapasite kullanma oranı 1985'de % 84 ve 1986'da % 90 dolayında olup fiyatlar 85/86'da % 57,7 iken 86/87'de % 59,9 dolayında olmuştur. Stok-

lar yetersiz, satışlar vadeli ve piyasa canlı olup İVİ uygulamasıyla ihracat artmaktadır. Dış giyimde kapasite kullanma % 55, ihracat yüksek ve bunu teşvik belirlemekte, fiyat artışları 1985'de % 40 dolayındadır.

Polyester elyaf ve iplikte fiyatı ithalat ve ihracat belirlemektedir ve maliyete bağlı olarak fiyatlar yükselmektedir, 85/86'de iplikte % 56,9 elyafta % 68,1 fiyat artışı olmuştur, kapasite düşüktür. Örmeye ve hazır giyimde kapasite kullanma oranı 1985'de % 75,80, 1986-87'de % 85-90 olup yerli talep düşüktür. İhracat 1982'den itibaren artmış, 1985'den itibaren aynı düzeyde kalmış ve fiyatlar % 33 dolayında seyretmiştir. Büyük ölçekli, modern üretim yanında küçük işletmelerde faaliyettedir ve rentabilite yüksektir.

Gıda Maddeleri ve Tarım Ürünleri :

Bu sektördeki fiyatları serbest piyasa değil hükümet politikaları tayin etmektedir. Bu destekleme ve taban fiyatları yanında subvansiyonlarla ilgilidir. Bu fiyatları belirlemekte devlet politikası yanında, hava şartları, mevsimlik ürün farklılıkları fiyatı etkileyici rol oynamaktadır. Serbest piyasada üretim, iç talep ve ihracat ile girdilerdeki maliyet artışları fiyatı belirlemektedir.

1984, 85, 86, 87 İş Bankası piyasa bültenlerinden derlenen bilgiler; Yapı malzemeleri, taşıt araçları, dayanıklı tüketim malları giyim eşyası, gıda ve tarım ürünlerinden seçilen malların piyasa arz ve talebi, kapasite kullanma oranı, ihracatı, ithalatı ve fiyat artışları gözlenmiştir.

Sonuç olarak Türk parasının değer kaybından dolayı ithal girdilerindeki fiyat artışları, taşıt araçlarında ve dayanıklı tüketim mallarında etkili olmuştur. İhracat artışları İVİ uygulamalarından dolayı 1986'ya kadar yapı malzemelerinde ve üretim ürünlerinde taban ve destekleme alım fiyatlarının yüksek tutulmasında üretimin mevsimlik ve hava şartlarına bağlı olarak talebi karşılayama-

manın tarım ürünleri fiyatını yükseltmiştir. Bütün bu sektörlerde genelde (bazı ürünler hariç) kapasite kullanma oranı % 50-60 civarında, stoklar düşük, giyim ve tarım hariç iç piyasa için üretim yapılmaktadır. Kalite yetersizliği ve fiyatların yüksek olması, mal çeşitliliğinin azlığı dış piyasalarda rekabet şansını azaltmaktadır.

Fiyat artışları maliyet artışlarından kaynaklanmakta ve dışa bağımlı sanayi kollarında daha da fazla olmaktadır. Üretim, Tüketim, ihracat dengesizliği ve uzun vadeli satışlar % 6 ve 7'ye varan aylık vade farkı uygulaması fiyat artışlarında büyük rol oynamaktadır.

Parasal Görüş :

Miktar teorisini esas alan bu görüşe göre para arzındaki artışlar fiyat artışlarının temel nedenidir. Para arzı artışların kısa vadede talepleri kamçılar ve arz esnekliğinin bilhassa gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşük olmasından dolayı fiyatlar genel seviyesi yükselmektedir.

Türkiye örneğinde, bilhassa 24 Ocak 1980'lerde alınan kararlarla para politikasına önem verildiği ve bu politika ile enflasyonun aşağı çekileceği ana prensip olarak kabul edilmiştir. Para politikasının mantığında yatan serbest piyasa ekonomisi (müdahalesiz) kurulamadığı için enflasyon aşağıya çekilememiştir.

Batı Almanya örneğinde devlet müdahalesi az ve piyasada arz talep mekanizması ile fiyat belirlenmektedir. Buna göre para arzı, büyüme hızı, enflasyon ve % 1'lik para kaybı ölçüsünde yapılmaktadır. Halbuki Türkiye'de bankalar ve şirketler kurtarılmakta ve bu kurtarmada kaynaklar Merkez Bankası tarafından sağlanmaktadır. Emisyon hacmindeki ve bütçe açıklarındaki artışlar enflasyonun kaynağı olmuştur. Merkez Bankası verilerine göre bütçe gelirleri 1985 yılında % 60,7 ve 1986'da % 53,4 artarken, bütçe

giderleri 1985'de % 43,3 ve 1986'da % 56,7 olarak Gayri Safi Milli Hasıla'nın % 20,8'ne ulaşmıştır (bütçe geliri ise % 18,1 olmuştur). Bütçe açıklarının kapanamamış olması ve bu açıkların Merkez Bankası kaynaklarından finans edilmesi emisyon hacmini artırmış ve enflasyonist etkisini sürdürmüştür. 1986 yılında para politikası uygulamasında önemli kararlar alınmış, kamu ve özel kesim portföy yapısına doğrudan müdahale edilmesi şeklinde olan bu politika ile bankaların toplam rezervlerini kontrol altına almak mümkün olmuş ancak kaydi para yaratmada firmalar adeta yarış etmekte ve 18 ay'a kadar vadeli satışlar % 7 ilâ % 10 aylık vade farkı uygulamasına geçmiştir. Vadeli çekler ve senetlerle yapılan bu satışlar kaydi para yaratmakta büyük rol oynamıştır.

Faizlerin tesbitinde reel faiz uygulamasına geçilmiş buna göre faiz, arz-talep mekanizması ile enflasyon oranının üzerinde hesaplanması esas alınmış ve mevduat hacminde önemli artışlar gözlenmiştir. Amaç, kaynakların banka sistemine aktarılması ve spekülasyonun önlenmesi, tasarrufların artırılması, tüketime kısılması ve firmaların kaynaklarının etkin biçimde verimliliği artırıcı yönde kullanmaya terk etmek ve enflasyonu düşürmektir.

Reel kredi ve faiz oranları % 25-30 dolayında olduğu gözlenmiş ve bu da firmalara büyük yük getirmiş, fiyatlara yansıtılarak enflasyonu körüklemiştir.

Reel faiz uygulamasına rağmen (faiz oranlarının mevduatı etkileyeceği düşüncesi ile) mevduatlarda gerileme gözlenmiş, dayanıklı tüketim mallarına olan talep artış göstermiş ve bu enflasyonu artırmıştır.

Merkez Bankası kamu finansman aracı olmuş 1985'de % 47,7 olan Merkez Bankası kredileri 1986'da % 40,6 artmış ve bunun % 75'i kamu kesiminde kullanılmıştır. Bunu 1985'de % 85,4 ve 1986'da % 63,6'sı hazineye verilen kısa vadeli avans kredisi oluş-

turmuştur.

Merkez Bankası'nın bankalarla firmalara verdiği orta vadeli krediler 1985'de % 38,3, 1986'da % 54,7 artmıştır. Bunun % 73,4'ü imalat sanayiine, % 9,6'sı turizme tahsis edilmiştir.

Bankacılık'ta verimliliğin artırılması esas alınmış ve yabancı banka sayısı artmış, krediler inşaat, iç ve dış ticarete artmıştır. Sermaye piyasası ile ilgili olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuş, bu sayede ihraç edilen tahvil ve hisse senedi gelir ortaklığı, hazine bonoları satışları artmış, buna ilâveten bu hususta bazı formaliteler kaldırılmıştır. Kamu kesiminin sermaye piyasasında önemli ağırlığı devam etmekte ve dış borç ödemelerinin büyük miktarda olması kamu finansman dengesini ve özel kesim yatırım fonlarının bulunmasını zorlaştırmıştır.

Bütün gayretlere ve bazı adımların atılmış olmasına rağmen, serbest piyasa düzeni kurulamamış, devlet üretimin yarısını, yatırımlarında yaridan fazlasını elinde bulundurmaktadır. Bazı alışkanlıklardan dolayı bürokratik engeller ortadan kaldırılamamış, hizmetlerin ifasında kararlar gecikmeli uygulamaya konulduğu için pahalı olmakta ve etkinliğini yavaşlatmaktadır. Endüstri toplumu sürecine yeni başlama, feodal yapının gereği düşünce yapısı, para kullanımını ve etkinliğini zorlaştırmaktadır. Bütün bu olgular para politikası ile enflasyonun önlenmesinde barikat oluşturmuştur.

SONUÇ :

Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde enflasyonu yalnız parasal görüşle izah etmek mümkün değildir. Üretim yapısının bozuk olması, tarım kesiminde küçük işletmeler, piyasaya değil ihtiyaca dönük üretim yapılması, taşıma ve alt yapı hizmetlerinin yetersizliği, malların piyasaya çabuk akımını

zorlaştırmakta, dolayısıyla arz-talep dengesizliğine sebep olmaktadır. Soğuk hava deposu, standardizasyon eksikliği ve kalite düşüklüğü mal piyasa dengesini bozmaktadır.

Endüstri ve hizmetler sektöründe yönetim ve hizmet anlayışı hizmetlerin gecikmeli, plânların kısa vadeli yapılmasına yol açmaktadır. İthalatın zorlaştırılması, prodüktivite düşüklüğü pahalı kapital, eksik **marketing** mekanizması, tekelciliğin artması ve serbest piyasa ekonomisinin tam olarak uygulanmaması maliyetleri ve böylece fiyatları artırıcı unsurlar olarak görülmüştür.

24 Ocak kararlarından sonra, sıkı para politikası uygulaması ile, enflasyon bazı yıllarda aşağıya çekilmiş ancak üretim ve tüketim dengesinin kurulamaması nedeniyle tam başarılı olunamamıştır. Önemli yatırım ve hizmetlerin yapılmasında devletin, finansman açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından karşılaması enflasyonun aşağı çekilmesini zorlaştırmıştır. Enflasyonla savaşta, sıkı para politikası uygu-

lanmasındaki başarı üretimin yapısı ile ilgilidir. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisine dayalı tam rekabet sisteminde başarılı olur. İthalat ve ihracatla ödemeler dengesinin paranın değeri üzerindeki etkiside ayrıca enflasyonu belirlemektedir.

KAYNAKLAR

- Baader, H. Heinz : Staat, Wirtschaft, Gesellschaft, Hamburg, Berlin 1968
Lipfert, Hemut : Einführung in die Währungspolitik, 5. Auf. 1971
Lipsey, Richard G. : Einführung in die positive Ökonomie, Köln 1971
Pritsch, Ulrich : Wirtschaft auf einen Blick, Köln 1981
Morgil, Orhan : Parasal gelişmeler, Yeni Forum dergisi sayı 186 1. haziran 1987
T.C. Merkez Bankası yıllık rapor 1986
İktisadi rapor 1986
DİE Yıllığı (Çeşitli yıllar)
İş Bülteni : Türkiye İş Bankası araştırmalar Müdür-lüğü yayınları 1983-1987 üç aylık
Piyasa Bülteni : Türkiye İş Bankası yayınları 1983-1987 aylık

Geleneksel İktisat Eleştirileri (XI): Büyüme Teorisinin «Kapital»in Işığında Eleştirilmesi

Ernest MANDEL

Geçen sayılarımızda birçok katkısına yer
verdiğimiz Dr. Mandel, Bruxelles'deki Hür
Üniversite'de doçentlik yapıyor. Yazar, aynı zamanda
KRİTİK dergisinin yazı kurulu üyesi.

Walter Euchner ve Alfred Schmidt tarafından
derlenen Kritik der Politischen Ökonomie heute.

100 Jahre «Kapital»: Referate und
Diskussionen vom Frankfurter Colloquium 1967

(1968) adlı kitapta yer alan yazı, «Kritik der
Wachstumstheorie im Geiste des 'Kapitals'»
özgün başlığını taşıyor.

Çağdaş büyüme teorisinde iktisadî büyüme, esas olarak iki ögenin fonksiyonudur: tasarruf oranının ve sermaye kat sayısının (1). Bir ülke ulusal gelirinin % 12'sini tasarruf ediyor, sermaye/hâsıla oranı da 4 : 1 — yani gelirin bir milyar TL yükselmesi için dört milyar TL yatırım yapılması gerekiyor — ise ulusal gelirin büyüme haddi yılda % 3 olacaktır.

Bu yazıda az gelişmiş ülkelerin iktisadî büyümesinin ortaya çıkardığı bütün özel sorunlardan soyutlamak ve yürürlükte olan görüşleri yalnız sanayileşmiş kapitalist ülkelerle ilişkili olarak incelemek istiyoruz.

1.

Derneşik net tasarruflar = derneşik yatırımlar denklemini kuran Keynesci gelir teorisi, iki dünya savaşı arasında Büyük Britanya'daki uzun süreli durgunluk ve 1929-1932 yıllarındaki büyük iktisadî bunalım ortamında doğmuştu. Bu teorinin kapitalist ekonomiyi daha güçlü bir biçimde etkilemek ve iktisadî dalgalanmaları görece sınırlamak açısından işlevsel karakterini yadsımaya hiç niyetimiz yok. Ama bize öyle geliyor ki bu teorinin ortaya çıkardığı sorunlar, çözmeye çalıştıklarından aslında daha çoktur.

Bir kere, toplumsal net tasarruf ile yatırımların bu şekilde özdeşleşmesi, değişik toplumsal sınıfların tasarruflarının hedefleri arasındaki anlamlı farkı boşlamaktadır. Reel gelir büyüdükçe ücret ve maaşla çalışanların da carî tasarruf faaliyetine gittikçe artan ölçüde katıldıkları kuşkusuzdur. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken olgu, kelimenin Marxçı anlamında proletaryanın — yani geliri ister yüksek ister düşük olsun «kendi hesa-

(1) W. Arthur Lewis, «Theory of Economic Growth», George Allen and Unwin, London 1963, s. 201-202; Wassily Leontief: «Essays in Economics», Oxford University Press, New York 1966, s. 202 vd.

bına» iktisadî faaliyette bulunmaya yetecek servete sahip olmadığı için emek gücünü satmak zorunda olan toplumsal sınıfın — mı, yoksa küçük ve büyük burjuvazinin mi üzerinde durulduğuna bağlı olarak bu tasarrufun bütünüyle farklı işlevler yerine getirdiğidir.

Örneklerin birincisinde tasarruf, sosyal sigortanın «kurumsal» denilen tasarruflarında en açık şekilde belirdiği gibi geriye bırakılmış tüketimden başka bir şey değildir. Böylesi, ne üretim araçları edinimine ne de servet oluşumuna yol açar; ve bu tür tasarruf proletaryanın ancak önemsiz bir bölümünde mülk konut edinilmesiyle sonuçlanırsa da bu konutları sanayileşmiş ülkeler çerçevesi içinde yeni değer doğuran sermaye olarak değil de dayanıklı tüketim malları olarak görmek bütünüyle yerinde olur.

Yalnız ya şimdiden sermaye sahibi olan ya da sermayenin ilkel birikim süreci içinde bulunan toplumsal sınıflarda tasarruf faaliyeti, servet, yani carî tüketim içinde bütünüyle — diyelim ki yirmi yıllık bir dönemde — kaybolup gitmeyen yeni sermaye edinimine yol açar.

Bu fark, kapitalist bir ekonominin toplumsal temel koşullarının — üretim araçları, servet ve sermaye sahipleri ile bunlara sahip olmayanlar arasında bölünüşünün — sürekli olarak yeniden üretilmesini kavramamızı sağladığı için dahi anlamlıdır. İstatistikler, bunun günümüzde de fiilen geçerli olduğuna şüphe götürmez bir açıklıkla tanıklık ediyor. Bir tek örnek verelim: Büyük Britanya'da ellili yıllarda nüfusun % 78'i özel net servetin % 10'undan azına, yani kişi başına ortalama 1000 DM'tan daha az bir servete sahipken nüfusun % 2'si aynı servetin % 60'ına sahipti. (2) Prof. Titmuss ise, adına Büyük Britanya denilen bu örnek refah devletindeki servet eşitsizliğinin son o-

tuz yılda azalacağına büyük ölçüde arttığı kanısında olduğunu dile getiriyor (3).

Öte yandan **toplumsal net tasarruflar = net yatırımlar** denklemi, birbirine koşut iki görüngüye, bir yandan enflasyoncu bir süreç hâlinde bankalar eliyle kredi yaratılırken öbür yanda toplumsal artık ürünün toplumsal yeniden üretim süreci açısından gittikçe artan ölçüde kısırlaştırılmasına, hiç bir ışık tutmuyor. Yatırımlar sayesinde ek olarak üretilmiş mal ve hizmetlerin kendilerinin de maddî üretim temelini mi genişlettikleri, nicelikçe ve (ya da) nitelikçe daha yüksek bir emek gücünün ve değişmez sermayenin büyüyerek yeniden üretimine mi yol açtıkları, yoksa söz gelimi spekülasyon konusu nesneler ya da silâhlar gibi yeniden üretim sürecine hiç mi girmedikleri toplum açısından uzun dönemde önem taşıyor olamaz ki! Bu nedenle mutlak tasarruf oranından çok üretken yatırımlar oranını iktisadî büyüme sorunu açısından belirleyici saymak, bize uygun görünüyor.

Nihayet, birçok yazarın ayrıntılarıyla gösterdiği gibi sermaye **stoku** ile üretken yatırımlarca uyarılan iktisadî **büyüme** arasında zorunlu bir ilişki vardır. Sabit sermayenin devir süresi aynı kaldığında, toplumsal sermaye **stokunun** hacmi ne denli büyürse toplam yatırımların bu stokun hacmini büyütmeye değil, yalnızca onun mevcut hacmini muhafaza etmeye ayrılan bölümü de, o denli büyük olur. Bu dolambaçlı yoldan kimi çağdaş iktisatçılar, Marx'ın sermayenin organik bileşiminin büyümesi yasasını yeniden keşfettiler.

Üretilmiş bir birimin yapımı için sabit sermaye giderinin düşmesi eğilimi bu ya-sayla kesinlikle çelişmez — yeter ki o birimin yapımı için gerekli ücret maliyeti daha da hızlı azalsın. Bu istatistiksel bir olgudur

(2) Norman Macrae, «The London Capital Market», Staples Press, London 1955, s. 39.

(3) Richard M. Titmuss, «Income Distribution and Social Change», George Allen and Unwin, London 1962, s. 198.

da. 1880 ile 1922 yılları arasında Amerikan sanayiinin birim üretiminde sabit sermaye giderleri 100'den 275'e çıkmış, aynı dönem içinde üretilmiş birim başına ücret maliyeti 100'den 50'ye düşmüştü. 1922 ile 1950 arasında üretilmiş birim başına sabit sermaye giderleri büyük ölçüde azaldı: Amerika'nın toplam üretiminde (sanayi + tarım) yaklaşık olarak 125'e, sanayide yaklaşık olarak 150'ye. Ama aynı dönemde birim başına ücret maliyeti 25'e, yani 1880'deki düzeyinin yalnızca dörtte birine düştü (4).

2.

Sermaye/hâsıla oranı formülü, yani yeni yaratılan gelir ile bu gelirin yaratılması için artırılan sermaye stoku arasındaki oran Marx'ın iktisadî tahlilinde pek göz önünde bulundurulmamıştır. Bilindiği gibi akademik iktisat bilimi, bu sermaye/hâsıla oranının, hiç değilse batılı, kapitalist ülkelerde, uzun dönemde kararlı olduğunu var sayar (5). Marx'ın şeması içinde bu, değişmez sermaye ve ücret kütleleri büyürken artık değerde alabildiğine çeşitli dalgalanmalar meydana gelebileceği, ancak Marx'ın iktisadî tahlilinin sermayenin organik bileşiminin büyümesi, artık değer haddinin büyümesi, kâr haddinin azalması gibi belli başlı kestirimlerinin bu çerçevede matematiksel açıdan bütünüyle mümkün olmaya devam edebileceği anlamına gelirdi.

Ekonometride sermaye/hâsıla oranının önemi nasıl değerlendirilse değerlendirilsin — özellikle plânlama tekniğinde önemli olduğu tartışma götürmez —, bireysel girişim açısından bakıldığında bu oran fazla anlamlı

değildir. Girişimci, toplam ücret ve kazanç tutarının harcanmış sermayeye (ücret dahil) oranının ne olduğuna aldırmaz; onu ilgilendiren, yalnızca kazancın sermayeye oranı, yani kâr haddidir. Örneğin görece sınırlı kaynaklarla gerçekleştirilen ve emek üretkenliğini büyük ölçüde yükselten bir teknik yenileme sonunda sermaye/hâsıla oranı düşerken aynı zamanda kâr haddi de yükselecek olursa yatırım faaliyeti arttığı gibi Harrod-Domar şemasının ima ettiği üzere sanayi üretiminin ve ulusal gelirin artış oranı da artar (6). Buna karşılık pek âlâ mümkün ve tarihi olarak örneğin iktisadî bunalımlar sırasında fiilen görülmüş olduğu üzere sermaye/hâsıla oranının düşüşüne azalan bir kâr haddi eşlik edecek olursa bu durum, yatırım faaliyetinin artmasına değil, azalmasına, üretim ve ulusal gelirin artış oranının artmasına değil, azalmasına yol açar.

Bir başka deyişle: Kapitalist bir ekonomide makro-iktisadî sonuçlar ancak girişimlerin kâr arayışına uygunsalar gerçekleştirilebilir. Kâr haddi ya da üretim kapasitesinin kullanımı azalırken üretken yatırım faaliyetinin artması, uzun dönemde birbiriyle bağdaşmaz. Kapitalist üretim tarzının içkin karşıt-lıklarından birisi budur ve geç kapitalizm çağında uygulanan para ve kredi sağlama, makro-iktisadî «programlama» gibi Keynes sonrası teknikler de, bu karşıtlık karşısında uzun dönemde âciz kalmaktadır. Federal Almanya ve Büyük Britanya'daki kredi sınırlandırması Batı Avrupa'da görülen bu günkü genelleşmiş iktisadî resesyonun dolaysız nedeni olarak görülebilirse de resesyonun daha derinlerdeki sebebi, elbette tam da kullanılmayan üretim kapasitesinin altmışlı yılların

(4) Wassily Leontief, yukarıda zikredilen yapıt, s. 193-195.

(5) A.K. Cairncross, «Factors in Economic Development», George Allen and Unwin, London 1962, s. 99.

(6) Prof. Alfred Ott, 21 Nisan 1967 günlü «Volkswirtschaft»te Harrod-Domar büyüme teorisinin sonuçlarının Marx'ça öncelenmesine işaret etmişse de parasal derneşik büyüklükler ile Marx'ın değer kütleleri arasındaki farklar üzerinde daha derinlemesine durmamıştır.

başından bu yana kesintisiz artmasında yatıyor. Bu kullanılmayan kapasite, günümüzde Federal Almanya için Bakanlık Müdürü Dr. **Otto Schlecht**'çe toplam kapasitenin % 25'i, hatta inşaat ve taahhüt işlerinde mevcut kapasitenin % 40'ı olarak kestiriliyor (7).

Ama bu, yatırımların gerilemesinden ve bunun yol açtığı iktisadî resesyondan «fazla hızlı artan ücretler»i, yani kâr haddinin düşmesini sorumlu tutan girişimci çevrelerinin haklı olduğu anlamına kesinlikle gelmez. Elbette 1961-1965 dönemindeki yüksek istihdam düzeyi, reel ücretlerde kısmen önemli bir artışı mümkün kılmıştır. Ama daha o dönemde üretim kapasitesinin kullanımının adım adım gerilemiş olduğunu saptadığımızda bundan tek bir sonuç çıkarabiliriz: Reel ücretlerdeki artışa karşın daha o zaman «nihaî tüketiciler»in ödeme yapabilir talebi üretim kapasitesindeki genişlemenin gerisinde kalmıştı. Reel ücretler daha yavaş yükselseydi, hatta hiç yükselmeseydi mevcut üretim kapasitesinin kullanımında daha da büyük bir düşüş olurdu — ve dolayısıyla girişimcilerin yatırım faaliyeti, bir o kadar gevşerdi.

Kapitalist çevrimlerde özgül olan tam da budur: üretken yatırım faaliyetinin kamçılanması için yükselen kâr haddi ile piyasa genişlemesinin aynı zamana rastlamasının gerekli olması. Ama bu çıkışma ancak geçici olabilir, sürekli olamaz. Bu yüzden ki geç kapitalizm çağında yatırım faaliyeti dalgalanma hareketini korur. Bu dalgalanma, bütün Keynes sonrası çevrim karşıtı tekniklere karşın üretim hareketine eskiden olduğu gibi çevrimsel bir karakteri dayatır.

3.

Marxist ve Keynes sonrası bilim adam-

ları girişimcilerin sonuç olarak umulan kârla koşullandırılmış, artırılmış **yatırım faaliyetinin** kapitalist bir sanayi toplumunda iktisadî büyümenin **primum mobile**'si olduğu noktasında birbiriyle aynı fikirde olsalar da şu sorunun haklı olarak sorulması gerekir: niye ve neden artırılan yatırım faaliyeti?

Eksik ve fazla üretim kapasitelerinin dönem dönem nöbetleştikleri bir üretim tarzında, piyasaya egemen olan girişimlerin üretim kapasitesinin azamî artış oranlarını konjonktürün «aşırı ısınması»nı ve kapasite fazlasının artmasını büyük ölçüde engelleyecek biçimde salt ampirik yoldan hesaplayabilmeleri gerekmez miydi? Resesyonlar — ama aynı zamanda «boom» da — o zaman en aza indirilmiş olurdu. Buna ek olarak patron sendikalarınca sanayi dalı çerçevesinde, burjuva devletince de ulusal ekonominin tümü çerçevesinde ekonominin «programlanma»sı, hele bunun AET organlarınca uluslararası düzlemde eş güdümlenmesi söz konusuysa ortaya şu soru çıkar: Nasıl oluyor da geç kapitalizm ekonomisinde yatırım faaliyeti birdenbire artabiliyor? Bunu tek başına ya da esas olarak ekonominin tekelleşmemiş alanlarında küçük ve orta işletmelerin yatırım faaliyetinin klâsik-anarşik karakterini eskiden olduğu gibi korumakta olmasıyla açıklamak zordur. Çünkü kapitalist üretim tarzında bu gibi alanların öneminin gittikçe azalmakta olduğu açıktır.

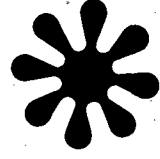
Bilindiği gibi Schumpeter, yatırım faaliyetindeki dönemsel artışları yenileme görüşüyle açıklar (8). Günümüzde birçok iktisatçı da, sınıfl kapitalizmde iktisadî büyümenin «son kertedeki» esas nedenini teknik ilerlemede arayıp bulmakta görüş birliği içindedir (9). En yüksek soyutlama düzeyinde Marx da, bu açıklamayı reddetmezdi. Ama Engels'in

(8) Joseph A. Schumpeter, «The Theory of Economic Development», Oxford University Press, New York 1961, s. 65-74.

(9) A.K. Cairncross, op. cit. s. 77.

(7) «Die Zeit», 11. August 1967.

No

Menkul Kıymetler Borsası'nda
15 yıllık deneyim

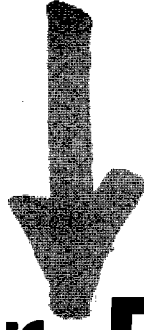
SEMİH

MENKUL DEĞERLER TİCARET A.Ş.
Tasarruflarınıza yön veren kuruluş

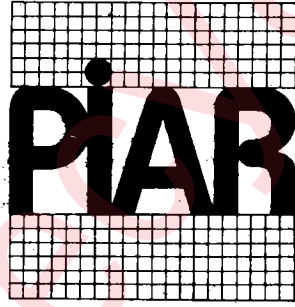
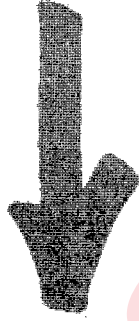

- _ 3 Ocak 1986'da kurulan İMKB'de '86 yılı hisse senedi alım satım işlemlerinde bir numara
- _ '87 yılı hisse senedi alım satım işlemlerinde bir numara
- _ 15 yıllık deneyimiyle İMKB'nin en etkin kuruluşu
- _ Güçlü kadrosu, çağdaş hizmet anlayışıyla siz tasarruf sahiplerinin "kanıtlanmış" güvencesi
- _ SEMİH Menkul Değerler Ticaret A.Ş. sizlerle "güçlenen", sizleri "güçlendiren" kuruluş

Merkez: Rıhtım Cad. No: 235 Karaköy - İstanbul Tel: 151 74 20 (10 hat) • Şube: Bahçekapı 4. Vakıf Han Zemin Kat Sirkeci 512 05 80
• İzmir Şube: Kemeraltı Cad. No. 27 Bilen İş Hanı Kat. 1 No: 112 İzmir Tel: 14 49 14 - 13 82 21

Güvenilir Bilgilerden

Uluslararası
GALLUP'un
Türkiye Üyesidir.

Doğru Kararlara

nl bir sözünü aktaracak olursak : Başka-
larının bir cevap gördüğü yerde o, bir so-
run görürdü. Ve: Girişimlerin yatırım faali-
yeti «neden» dönem dönem artar? — soru-
suna Marx'ın **Kapital**'i ikili bir cevap verir :
sermayeciler arasındaki karşılıklı rekabet;
sermayeciler ile işçi sınıfı arasındaki reka-
bet.

Teknik ilerlemenin değişik ekonomi ke-
simleri ve sanayi dalları arasında eşitsiz ge-
lişmesi, üretim artışlarının neden dolayı b-
tn alanlara yavaş yavaş ve eşiit olarak da-
đılmayıp sıçramalı olarak, önce tek tek giriş-
imlerde ve sanayi dallarında, meydana gel-
diğini aıklaş. Ancak bu gibi anı bir teknolo-
jik yenileme büyük bir kazanç artışında neden
olur. Ya da, Marx'ın diliyle konuşacak olur-
sak, bir girişimin cari piyasa fiyatı üzerinden
satış yapmasını, ama aynı zamanda aşırı ka-
zanlar gerçekleştirmesini mümkün kılar (10).
Gel gelelim toplam artık değer kütlesi önce-
den belirlenmiş, yani üretim sürecinde zaten
Üretilmiş olduğu, dolanım sürecinde artırıl-
ması artık mümkün olmadığı için bir girişi-
min ya da sanayi dalının elde ettiği bu tür-
den her artık kr, başka girişim ve sanayi
dallarının sırtından, onların kazancının orta-
lama kazancın altına düşmesi pahasına or-
taya çıkar. abucak genelleştikleri, sonun-
da aşırı ısınmaya, «emballement»a yol açtı-
ları bilindiği hâlde girişimlerin neden dolayı
dönem dönem yatırım faaliyetini artırmak
zorunda kaldıkları bilmecesinin ilk açıkla-
ması burada yatar (11). Kim bu yarışmada
geri kalırsa çökmeye mahkm olur. Rekabet
ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet,
bu amansız yasayı gerekli kılar.

Tam da fiyat rekabetini büyük ölçüde
devre dış bırakan birkaç dev konzernin pi-
yasa üstündeki egemenliklerini artırdığı ko-

şullarda yeni artık krlar arayışının ağırlık
merkezi, gitgide teknik ilerleme yoluyla **ima-
lt masraflarının köklü olarak düşürülmesi**
eğilimine ve teknik-bilimsel araştırma yoluyla
«yeni» ürünler peşinde koşmaya kayar. Tek-
nik ilerlemenin ve teknolojik yeniliğin bu eşi-
siz gelişmesinin günümüzde, tekelci serma-
yenin egemenliği altında, da geçerliğini ne
denli koruduğunu Amerikan büyük girişimle-
rinin son 30 yıldıki, 1935 ile 1965 arası d-
nemdeki, gelişimine kısaca göz atarak anla-
yabiliriz. Söz gelimi bakır sanayii, alüminyum
sanayii, et sanayii, demir yolları, madencilik,
tarım makineleri gibi alanlarda 30 yıl önce
en büyükler arasında yer alan çok sayıda
firmanın, hatta birçok elik konzerninin, o
günden beri aşama sırasındaki yerleri geri-
lemiş, hatta silinmiştir. Buna karşılık 30 yıl
nce oldukça önemsiz olan ya da mevcut
bile olmayan çok sayıda başka girişim, söz
gelimi uçak sanayii, elektronik, bilgisayar,
gıda sanayii ve petrokimya gibi alanlardaki
girişimler günümüzde zirveye tırmandı. Ko-
numlarını az çok olduğu gibi koruyan giriş-
imler, otomobil sanayii ile petrol işletmeleri,
bir de kimya trstlerinin en büyüklerinden
ibarettir.

Ama sermayeciler arasındaki bu karşı-
lıklı, üretim araçlarının özel mülkiyeti koşul-
larında kaçınılmaz, rekabet olmasaydı dahi
kapitalist üretim tarzında teknik ilerleme doğ-
rultusunda bir zorlama, sermayeciler ile iş-
iler arasındaki rekabet yüzünden, varlığını
duyururdu. Tam da bu günkü dünya duru-
munda ağır bir iktisadı bunalımı kaldırama-
yacak olan, bu nedenle enflsyoncu para ve
kredi yaratımı gibi resesyon ve çevrim karşı-
tı denilen teknikleri genelleştiren neo-kapi-
talizm koşullarında kapitalizm açısından hd
bir tehlike belirmektedir: Sürekli tam istih-
dam koşulları altında zgr sendikaların sağ-
layabileceği ücret artışları öyle boyutlara
ulaşabilir ki bu artışlar, ulusal gelirin top-
lumsal sınıflar arasında yeniden blşlme-

(10) Karl Marx, «Das Kapital», III. cilt, 1. Teil, Otto
Neissners Verlag, Hamburg 1921, s. 179.

(11) Joan Robinson, «The Accumulation of Capital»,
MacMillan and Co., London 1956, s. 199.

si ile artık değer ve kâr haddinin hızla düşmesini gerektirebilir.

Elbette bu durumdan teorik olarak bir çıkış yolu vardır: sendikaların hareket serbestliğinin gönüllü olarak ya da zorla sınırlandırılması, yani yeni yaratılan değerdeki ücret payının artırılması için piyasanın elverişli durumundan yararlanmaktan vazgeçilmesi. Oysa tarih kanıtlamıştır ki bu, uzun süreli olarak ancak en ağır diktatörlük koşulları altında, o da ancak sınırlı bir zaman için mümkündür. Çünkü hâd iş gücü eksikliği, tek girişimin çıkarı ile başlı başına girişimciler sınıfı arasında bir çatışma doğurur (12). Ücret payını yeniden kısmak için sermayeciler sınıfının elinde var olan tek olanak, canlı emeğin yerine hızlandırılmış bir biçimde ölü emeği geçirmek, yani kapitalist üretim tarzında yerleşik olarak bulunan «olağan» ücret düzenleyicisini yeniden üretmektir — yedek sanayi ordusunu.

Konjonktürel olarak, tam istihdamın ortadan kalkışının işletme içinde «çalışma disiplini»ni hızla artırdığını, emek yoğunluğu ve üretkenliğinin birdenbire yükseldiğini, yani mutlak ve göreceli olarak değer **çoğaltılması** yoluyla kâr haddinin tırmandırıldığını Federal Almanya'da son aylarda (1967) çok canlı bir biçimde yaşadık. **Yapısal olarak** ise, ileri sanayi ülkelerinde durmadan yükselen yarı ve tam otomasyon dalgası, milyonlarca vasıfsız ve yarı vasıflı işçinin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da savaş sonrasında ilk çevrimlerinin ardından genel ve sürekli işsizliği yeniden doğuran üretim sürecinin zorla dışına savrulmasından başka bir şey değildir. ABD'de vasıfsız işçilerin sayısı, 1950 yılında 13 milyondan 1962 yılında 4 milyonun altına inmiştir (13).

Demek ki teknik ilerleme ve teknolojik yenilenme kapitalist ekonominin büyüme sürecinin dışsal birer etkeni değildir. Bu üretim tarzının iç mantığının ve iç karşıtlıklarının kaçınılmaz birer sonucudurlar.

4.

«Örgütlü» ya da iktisadî programlama ve çevrim karşıtı tekniklerle çalışan geç çağ kapitalizmi, ağır iktisadî bunalımları ancak ikili bir bedel ödeyerek savuşturabilir: kapasite fazlasının büyümesi ve para değerinde «sürünen», kesintisiz düşme. Burada Profesör Hofmann'ın deyimiyle bu «uzun dönemli enflasyon»un (14) iktisadî büyüme üzerindeki etkilerini daha fazla incelemeyeceğiz. Pe-ki, bu büyüme sürecinin sürekli, kullanılmayan, üretim kapasitesi görüngüsüyle ilişkisi nedir?

Sürecin bir yanını demin incelemiştik: Teknolojik yenilenmenin kesikli karakteri, «yeni» ya da «büyüyen sanayi dalları» denen alanlardaki sermaye yatırımlarında dönem dönem sıçramalı artışlara yol açar. Bu artışlar, büyüme sürecinde, bu «yeni» sanayi dallarında kullanılan üretim araçlarını üreten kesimden başlayıp üretim araçları üreten kesimin tümüne, oradan da ekonominin tümüne yayılan genel bir hızlanmayı harekete geçirir. Belirli bir kesimde, diyelim ki çelik sanayiinde, zaten % 10'luk bir kapasite fazlası varken birdenbire % 20'lik bir üretim artışı ihtiyacı doğarsa bu alanda da yeni yatırımlara geçilmesi gerekir ki bunlar, çevrimin sonunda % 10 yerine % 15 ya da 20'lik bir kapasite fazlasıyla sonuçlanabilir.

Ancak sürecin öbür yanını görmezlikten gelemeyiz: Piyasaya egemen büyük konzermlerin sayısındaki artış, yani fiyat rekabetinin

(12) Bu konuda başkaları yanında, bk. Busch-Lüthy: «Gesamtwirtschaftliche Lohnpolitik», Kyklos-Verlag, Basel - 1, J.C.B. Mohr, Tübingen 1967.

(13) Paul A. Baran — Paul M. Sweezy, «Tekelci Kapitalizm», Doğan Yayınevi, Ankara 1970, s. 323.

(14) Werner Hofmann, «Die säkulare Inflation», Duncker and Humblot, Berlin 1962.

yok oluşu ve «örgütlü» sürümle nitelenen alanların sayısındaki artış kadar kapitalist sanayide genel kapasite fazlasının büyümesi eğilimi de, uzun dönemde büyüme ritminin yavaşlaması yönünde bir baskı yapmak zorundadır. Geç çağ kapitalizminin «uzun dönemli durgunluk» eğilimi, çok sayıda yazarca teşhis ve tahlil edilmiştir (15).

Buna karşın son 15 yılda Batı Avrupa ve Japonya'da, yüzyılın ilk yarısının ortalama-sıyla karşılaştırıldığında, büyüme haddi azalmayıp kuşkusuz arttıysa bu durumu önemli karşı eğilimlerin etkisiyle açıklamak gerekir. Bunlar arasında şunlar yer alır:

- a) Sabit sermayenin devir süresinin kısalması ya da, Marx ile birlikte söylersek, bu sermayenin «manevî aşınma»sının hızlanması. Bu hızlanma, teknolojik yenilenme ritminin kapitalist olan ve olmayan devletler arasındaki sürekli silâhlanma yarışıyla bağlantılı olarak hızlanmasına tekabül eder.
- b) Kapitalizmin geçmişindeki uzun dönemler ortalamasına kıyasla devlet eliyle yapılan tüketimin, özellikle silâhlanma, ayrıca alt yapı harcamalarında, alışılmış ölçüde yüksek oluşu. (Batı Avrupa ve Japonya'da 2. Dünya Savaşı sırasında yıkılan kentlerin yeniden inşasıyla bağlantılı olarak.)
- c) Toplumsal sermayenin büyüyen bir bölümünün yerli sanayiden başka alanlara, yani yurt dışına, çok daha büyük ölçüde de hizmet kesimi denen alana akması.

Amerikan sermayesinin ABD'den Kanada, Batı Avrupa ve Japonya'ya akışı — ki bu akış sermayenin sözümleri ona «gelişmekte olan ülkeler»e akmasından çok daha büyük boyutlardadır — geçmişte görülmemiş çapta

bir uluslararası rekabet ve yoğunlaşma süreci yaratıyor. Ama bu süreç, en sonunda yalnızca sanayileşmiş ülkelerde ortalama emek üretkenliği ile teknik düzeyin eşitlenmesine yol açıyor; dolayısıyla büyüme sorunu için sürekli bir çözüm olmuyor.

Aynı şey, çok sayıda «yeni» sanayi alanı görüngüsü için de geçerlidir. Bunlar büyüme hızını geçici olarak uyarabiliyor; ama tam da geç kapitalizm ekonomisi büyük bir sermaye fazlası kütlesinin varlığıyla nitelenmekteyken bu sermayenin son derece hızlı olarak bu «yeni» alanlara akması, orada da birkaç yıl içinde kâr haddinin toplumsal ortalama düzeyine düşürmesi ya da aynı şekilde kapasite fazlası görüngüleri yaratması zorunlu oluyor. Buna son zamanlarda yalnız plâstik sanayiinde, genel olarak da petrokimya sanayiinde değil, elektrik sanayiinde bile tanık olduk.

Şu hâlde «normal» kapitalizasyonu sermayenin tümünün değerlenmesini gittikçe artan ölçüde tehlikeye sokacak bu artık değer kütlelerini sermayeye dönüştürmek için geriye yalnız iki olanak kalıyor : silâhlanma ve hizmet kesimi. Sürekli silâhlanma ekonomisine içkin tehlike, yani bunun, Marx ile birlikte söyleyecek olursak, üretici güçleri yıkıcı güçlere dönüştürmesi, bunların silâh tekniğinin bu günkü düzeyinde yalnız insan kültürünü değil, genel olarak insan hayatını da yok edebilecek olması üzerine her türlü yorum gereksizdir. «Hizmet kesimi» denilen alanın toplumsal-iktisadî dinamiğini ise daha yakından incelemekte yarar var.

5.

Burada söz konusu olan, Marx'ın iktisat teorisi çerçevesindeki en karmaşık sorunlardan birisidir. Bununla ilgili olarak **Kapital**'in ilk üç cildindeki, yalnızca kullanım değeriyle donanmış metallerde somutlaşan maddî eme-

(15) D. Hamberg, «Economic Growth and Instability», W.W. Norton and Co., New York 1956; J. Steindl, «Maturity and Stagnation in American Capitalism», Basil Blackwell, Oxford 1953 vb.

ge yeni değer ve artık değer yaratma özelliği tanıyan formüller ile kapitalist bir girişimciye sermayesini değerlendirme olanağı veren, yani yalnız parayla değil, sermayeyle mübadele edilen her türlü ücretli emeğin artık değer yaratan emek sayıldığı, **Kapital**'in IV. cildi denilen **Theorien über den Mehrwert** arasında belirli bir çelişki vardır (16). Ancak bizim incelememiz açısından bu çelişkinin nasıl çözüldüğü önem taşımaz. Çünkü sermayesini hizmet kesimine yatırmış olan ve orada ücretli emek kullanan kapitalist girişimcinin, tıpkı tüccar yardımcılığıyla çalışan kapitalist tüccar gibi, bu yoldan toplam toplumsal artık değer bir parçasını mülk edinme olanağı bulduğu ne olursa olsun tartışma götürmez. Tartışma, kapitalist hizmet işletmelerinin toplam artık değer bölüşümüne katıldıkları olgusu üzerinde değil, yalnızca bu toplam artık değer hacmi üzerindedir.

Bu alana akmakta olan sermayenin büyümesi neye yol açar? İlk toplumsal sermayenin artan bir bölümünün hizmet kesimlerinde çalıştırılanların ücreti biçiminde harcanmasına kuşkusuz. Ama alternatif «bu sermayenin ya üretken biçimde ya da üretken olmayan biçimde yatırılması» değil de «ya fazla sermayenin kısırlaşması ya da hizmet kesimine yatırılması» olduğundan buraya yatırılan sermayenin toplam toplumsal satın alma gücünü, dolayısıyla büyüme haddini artırdığı kuşkusuzdur (17).

İkinci olarak: Bu hizmet kesimlerine yatırılan sermaye toplumsal artık değer genel bölüşümüne katıldığından hizmetlerin daha

iyi rasyonelleştirilmesi yönünde bir baskı oluşur. Ama bu, gittikçe daha çok sermayenin bu kesime akmasına yol açar. Makinleşme, yarı ve tam otomasyon, sanayie göre büyük bir gecikmeyle olsa da, buralarda da sıçramalı olarak gelişir. Bütün bu evre boyunca, «sanayileşmekte olan» hizmet kesimi, üretim araçları üreten sanayie — tıpkı «sanayileşmekte olan» tarım gibi — artan sayıda siparişler verir; böylece artan büyüme haddinin yeniden motoru olur. Bunun son on beş yılda ABD'de önemli bir rol oynamış olduğu kesindir.

Üçüncü olarak: Bu rasyonelleşme ve otomasyon süreci sona erer ermez (18) ya da en yüksek noktasını geçer geçmez hizmet kesimi, —önce görece, sonra mutlak olarak azalan— ücret kütlesi yüzünden olduğu kadar makine ve sabit tesisat siparişlerinin gerilemesi nedeniyle de büyüme haddi üstündeki uyarıcı etkisini yitirir. Genel olarak —tıpkı tarımda olduğu gibi— hizmet kesimi ile sanayideki teknikleşme ve emek üretkenliği dereceleri arasında gecikmiş bir eşitleme süreci yer almış, böylelikle sermaye fazlası için ek bir kaçamak ortadan kalkmıştır.

Burada hizmet kesimini yalnızca kapitalist ya da potansiyel olarak kapitalist girişimler söz konusu olduğu ölçüde, yani dağıtım, bankacılık ve maliye, nakliye işleri ve eğlence sektöründe göz önünde bulundurduk. Açıkça ki sözüm ona «hizmet kesimi»nin örneğin eğitim ve sağlık işleri, bilim ve sanat vb. gibi gitgide daha çok sayıda kapitalist ülkede özel-kapitalist girişim alanının dışına çıkarılmış bir bölümünde istihdamın daha da artışı, artık sermayeye çıkış yolu sunmayacak, olsa olsa dolaylı olarak, sanayi prole-

(16) Kar Marx, «Theorien über den Mehrwert», I. cilt, Dietz, Stuttgart 1919, s. 425-427.

(17) Şu da var ki ücretli işçilerin ücreti, bu koşullar altında gittikçe artan oranda, tüketim mallarıyla değil, hizmet kesiminde çalıştırılanların ücretiyle mübadele edilir. Bu ise, tüketim malları üretiminin içerdiği artık değer gerçekleşmesini ya da bu tür ürünlerin ödeme yapabilir talebini yeni baştan kısar.

(18) Bu, otomatik bütün ve sigara makinelerinin, otomatik içecek dağıtma makinelerinin, self servis mağazalarının, hatta otomatik çek okuma makinelerinin yaygınlaşması sayesinde daha bu günden açıkça farkına varılabilen bir eğilimdir.

taryasının niteliğini yükselterek ya da bilimsel araştırmanın üretken sonuçlarından yararlanılmasını sağlayarak, zaten yatırılmış olan sermayenin kârlarının yükselmesine yardımcı olacaktır.

6.

O hâlde şu sonuçlara varıyoruz : Keynesçi büyüme teorisinin önüne koyduğu görev, ağır iktisadî bunalımlar, yani iş gücü ve üretim araçları eksik istihdamının birdenbire ve sıçramalı olarak artışı sorununa pragmatik çözümler bulmaktır. Böylece bu teori, geç kapitalizm çağına zaten içkin bulunan otonom ve enflasyoncu kredi ve para yaratımını alabildiğine güçlendirmiş oldu. Bunun — günümüz dünyasında tahakküm politikasınca da koşullandırılmış olarak — sanayileşmiş geç çağ kapitalizminin iktisadî büyümesini bir süre için hızlandırmış olduğu kuşkusuzdur. Ancak çoğalan iktisadî zenginliğin gittikçe artan bir bölümü, toplumsal yeniden üretim açısından kısır harcamalara (silâhlanma harcamaları, arsa spekülasyonu, aynı değerlere kaçış vb.) gitmektedir.

Bu iktisadî büyüme, gittikçe artan sayıda iktisadî alanın piyasayı ele geçirmiş, gittikçe azalan sayıda konzernin egemenliği altına girdiği tekelleşen kapitalizm koşullarında yer alıyor. Fiyat rekabetinin ortadan kalkışı, yatırımların fiyat aracılığıyla finansmanına, yani artan ölçüde oto-finance ve aşırı kapitalizasyona yol açıyor. Bu, Keynes sonrası okulun genel olarak küçümsediği, ileri sanayi ülkelerinde sürekli aşırı kapasite ve sürekli sermaye fazlası sorunsalıyla sonuçlanıyor.

Makineli üretim kapasitesinin eksik istihdamı ile emek gücünün tam istihdamı, bir süre için, özellikle toplumsal güç dengesinin burjuva devleti ile kapitalist sınıfı buna zorladığı koşullarda el ele gidebilir. İşçi sınıfının asıl üretimde artık istihdam edilemeyecek

bölümü, hizmet, yönetim ve ordu kesimlerine akarken hizmet kesiminin geçici olarak şişmesi, Gillman'ın ayrıntılarıyla göstermiş olduğu gibi (19), her şeyden önce artık değerlerin gerçekleşmesinde gittikçe daha çok karşılaşılan sorunların üstesinden gelme çabasını yansıtır. Keynes sonrası okulun gitgide enflasyoncu denge bozulmaları sorunlarına yönelmesi, üretken olmayan alanlara olan akış arttıkça makinelerin eksik istihdamı ile işçilerin tam istihdamının bir araya gelmesinden doğan uzun dönemli sorunları ise yeterince ya da hiç ele almaması dolayısıyla bu okulun büyüme teorisi, gitgide soyut-gerçek dışı bir karaktere büründü.

Bu, geç kapitalizm çağına üçüncü gelişim evresinde, hızla artan otomasyon dolayısıyla —ve toplumsal sınıflar arasındaki güç dengesinde daha önce meydana gelen kaymanın ardından— tam olarak kullanılmayan üretim kapasitesinin yeni ortaya çıkan bir sürekli işsizlikle yeniden el ele gitmesiyle iyice su yüzüne çıkar (20). Pragmatik yaklaşımları nedeniyle **deficit spending** iğvası ile kredilerin sınırlandırılması yoluyla enflasyonla savaş arasında durmadan yalpalayan Keynes sonrası okul, geç kapitalizm çağında iktisadî büyüme yapısal sorunsalını çözmek şöyle dursun, teşhis etmekte bile gitgide yetersiz kalıyor.

Keynes sonrası büyüme teorisi, ulusal gelir, tüketim, tasarruf ve yatırım oranı gibi parasal derneşik büyüklüklerle çalışarak kısa dönemli denge bozulmalarının nasıl yumuşatılabileceği ya da yansızlaştırılabileceği konusunda pragmatik bilgiler verebiliyor gerçi. Ama aşırı kapitalizasyon ve otomasyon gibi

(19) Joseph M. Gillman, «The Falling Rate of Profit», Dennis Dobson, London 1957.

(20) D. Hamberg (op. cit. s. 163 vd.) iş gücünün tam istihdamı ile üretim kapasitesinin eksik istihdamının yan yana gelebileceğini teorik olarak kavramış ve, yetersiz olsa da, açıklamaya çalışmıştır.

geç kapita izm çağının içinde yatan çatışık eğilimlerin hangi uzun dönemli değişiklikleri doğurduğu konusunda bilgi veremiyor. Bu teori, burjuva toplumunun tarihî olarak sınırlı ve toplumsal çelişkilerle koşullanmış yapısından soyutladığı için bu çelişkilerin toplumsal üretim süreci içindeki gelişiminin farkına varamıyor; özellikle de bu günkü tekniğin alabildiğine artırdığı toplumsal zenginliğin özel mülk edinmenin gerekleriyle, potansiyel mal fazlasının piyasa ekonomisinin ya-salarıyla ne denli çeliştiğini kavrayamıyor.

Marx'ın iktisat teorisi bu konuda daha iyi donatılmıştır. Bu teoriye göre, kapitalizmde iktisadî büyümenin ritmini ve çapını kararlaştıran beş stratejik oran artık değer haddi, birikim haddi, sermayenin organik bileşimi, sabit sermayenin devir süresi ve biriktirilmeyen artık değer ne kadarının gelir olarak harcanacağıdır (21). Bu beş etkenin yardımıyla şunları belirleyebiliriz: Tek tek iktisadî faaliyet kollarında tekelleşme ve piyasa denetleme derecesi ne denli artarsa artık sermaye oluşumu o denli belirginlik kazanır; artık sermaye, «örgütlü» geç kapitalizm çağı koşullarında, birikmiş aşırı üretim, yani aşırı kapasite görüngüsünü doğurur; bu da, en sonunda büyüme haddinin uzun dönemli olarak düşmesini gerektirir.

Elbette bu koşullarda dahi, sistemin toplumsal açıdan «sürtünmesiz» bir şekilde işlemeye devam etmesi hulyası gerçekleşebilirdi. Bir tek koşul: değerlendirilemez hâle gelmiş artık-sermayenin gittikçe büyüyen bir bölümü sosyal yardım amacıyla harcansa, yani işsiz nüfusun gittikçe genişleyen bir bölümünün yeterli bir yaşam düzeyinde geçimi

düpedüz toplumca sağlansaydı. O zaman modern proletaryanın gerisingeri antik proletaryaya dönüşmesi yolunda bir eğilim kendini gösterirdi.

Böyle bir «çözüm», modern bir köleci toplumun iktisadî mantığına belki uygun düşer, ama kapitalist üretim tarzının iktisadî mantığına kesinlikle uygun düşmezdi. Çünkü bir kere, bütün toplum üyelerinin en az geçiminin güvence altına alınması, bu güvenceli en az geçim düzeyi ile ücret arasında anlamlı bir fark bulunmazsa ücretli işçilerin büyük bölümü düpedüz çalışmaktan vazgeçeceği için asgarî ücretin büyük çapta yükseltilmesini gerekli kılardı. Modern kapitalizmin ayakta durması için gerekli olan iktisadî **zorlama**, **emek gücünü satma zorlaması**, ortadan kalkardı yoksa! Asgarî ücretteki bu yüksek artış, kâr haddinde anî bir düşüşe, dolayısıyla yatırım faaliyetinin hızla gerilemesine yol açardı.

Öte yandan böyle bir toplum, temelde durgun bir toplum olur, satış piyasasındaki uzun dönemli durgunluk, üretim araçları kesiminde son derece ağır aşırı üretim bunalmılarına yol açardı. Çünkü bu kesimde tam istihdamın belirli bir büyüme haddine ne denli bağlı olduğunu çağdaş iktisat kanıtlamıştır.

Öyleyse her iki açıdan sistemin sağlamlaşmasından çok saçmalığının kanıtlanması söz konusu olacaktır. Dev harcamalarla gittikçe daha çok makine ve teçhizat üretilcek, bunlar gittikçe daha az kullanılacaktır. Otomatikleşmiş üretimin çıkardığı dev meta kütlesinin gittikçe büyüyen bir bölümü gerçek bir ihtiyacı gidermez olacak, şaşkın alıcılar kütlesinin dolaysız ya da dolaylı yollarla yönlendirilmesi için durmadan yükselen harcamalar yapılarak deyim yerindeyse bunların zorla kabul ettirilmesi gerekecek, üstelik hiç değilse bir bölümü satılamayıp elde kalacaktır. Sermayenin değerlendirilmesi, çözümsüz güçlüklerle karşılaşacaktır. Bu noktaya

(21) **Kalecki**'de, biriktirilmemiş artık değer ne kadarının gelir olarak harcanışının, yani sermayecilerin özel tüketiminin iktisadî büyüme ölçüğü açısından önemi üzerine derinlemesine bir tahlil vardır (Michael Kalecki: «Theorie der wirtschaftlichen Dynamik», Europa - Verlag, Wien, Frankfurt, Zürich, 1966, s. 50-55).

erişilmesinden çok önce toplumsal çelişkiler keskinleşip patlama noktasına varacaktır.

Marx'ın emek-değer öğretisi açısından bakıldığında bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü otomasyonun —hizmet işletmeleri alanında da— yaygınlaşması, üretilmiş toplam toplumsal artık değer hızla azalması, sermayenin değerlenmesinin gitgide olanaksızlaşması anlamına gelir. Gittikçe daha az insan çalıştığı için gittikçe daha az gelir yaratan bir üretim, uzun dönemde meta üretimi temeli üzerinde işlerliğini koruyamaz. Mal fazlası ile piyasa ekonomisi birbiriyi bağdaşmaz.

Ancak üreticilerin öz yönetimi koşullarında üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve bunların plâna uygun bir biçimde örgütlenmesi, bireysel gelirlerin azamileştirilmesi hedefinden uzaklaşılarak ihtiyaçların rasyonel olarak giderilmesine yönelmesi, var olan üretici güçlerin işe yaramaz ve kötü mallardan oluşan bir dağın sür git yükseilmesi yerine çok yanlı gelişmiş kişiliklerin durmadan artan sayıda yaratılması için kullanılmasını mümkün kılar. O zaman toplumsal zenginliğin artışı; emek-zamanın köklü biçimde kısaltılması — yarım iş günü, yarım

çalışma haftası — yüksek öğrenimin genişleşmesi, toplumsal tüketimin sıçramalarla artması, yani eğitim ve sağlık işleri, bilim ve sanat gibi alanlardaki istihdamın sıçramalarla genişlemesi, meta ve para ekonomisinin ve bunların içinde yatan, insan faaliyetinin şeyleşmesi, boş zaman uğraşlarının ticarileştirilip yeni bir yabancılaşma kaynağı hâline gelmesi eğilimlerinin körelmesi anlamına gelir.

Ancak böyle bir çerçevede insan, zincirlerinden kurtarılmış üretici güçlerin bu günkü gibi kölesi olacağı yerde onların gerçekten efendisi olur. Ancak böyle bir çerçevede sosyalist toplumun temel hedefleri gerçekleştirilebilir. Bunların paradoksal biçimde şöyle dile getirmek isterim: rasyonel olarak tüketilecek bir mal fazlası zaten mevcut olduğundan iktisadî büyümenin yavaşlaması; gerekli tarihî koşullar, yani toplumsal - iktisadî eşitlik zaten yaratılmış olduğundan eşitsizliğin, yani bütün insan bireylerinin öz gelişimlerinin alabildiğine açılıp serpilmesi; bundan böyle her bireyin gelişmesi herkesin gelişmesinin ön koşulu hâline gelmiş olduğundan insanlar arasındaki ilişkilerin nihai olarak insanileşmesi.

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE

KURULUŞUNUN 35 NCİ YILINI İDRAK EDERKEN YURDUMUZ EKONOMİSİNDE KÖKLÜ BİR YER SAĞLAYARAK ÇİFTÇİMİZİN İHTİYACI BULUNAN GÜBRENİN SAĞLANMASINDA KENDİSİNE DÜŞEN GÖREVİ BAŞARI İLE YERİNE GETİRMekten KIVANÇ DUYAN ŞİRKETİMİZ, BÜYÜK TECRÜBESİ VE TRİPLE SÜPERFOSFAT VE KOMPOZE GÜBRE TESİSLERİ İLE HİZMETİNİZDEDİR.

GÜBRELERİMİZ, BİTKİ İÇİN GEREKLİ BESİN MADDESİNİ TOPRAĞA SAĞLAYARAK BOL ÜRÜN ALINMASINDA BAŞLICA ETKEN OLMAKTADIR. BÜTÜN MAHSULLER İÇİN GÜBRE, ÜRÜNDE BEREKET DEMEKTİR.

ŞİRKETİMİZ TESİSLERİNDE ÜRETİLEN VE TÜRK STANDARTLARINA UYGUNLUĞU TESCİL EDİLMİŞ BULUNAN SÜPERFOSFAT VE KOMPOZE GÜBRELERİMİZ 50'ER KİLOLUK AMBALAJLAR İÇİNDE SATIŞA SUNULMUŞTUR.

ÇİFTÇİ VATANDAŞ, BOL VE İYİ VASIFLI MAHSUL ALMAK VE ÇOK KAZANMAK İSTERSEN, GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.'nin KOMPOZE VE TRİPLE SÜPERFOSFAT GÜBRELERİNİ KULLAN.

Genel Müdürlük : Kasap Sokak No. 22 Esentepe / İSTANBUL
Tel. : 174 28 82 (8 Hat)

Fabrikalarımız :

Yarımca Süperfosfat Fabrikası - İzmit
Tel. : 9.211. 31306-9. 921174721-22

Sarıseki Süperfosfat Fabrikası — İskenderun
Tel. · 9.881 13794-95-96-97

“MALİ BUTİK”

Mali Butik, klasik bankacılık hizmetleri yanısıra dış ticaret.. sermaye piyasası ve özel finansman becerisi isteyen konularda yaratıcı... çözümleyici ve kazandırıcı hizmetler sunan bankacılığın Egebank'taki yeni adıdır.

Egebank bir Mali Butik'tir.

60 yıllık deneyimi... güçlü bölgesel ve uluslararası ilişkileri ile Egebank mevduattan dış ticarete, proje etüd ve finansmanından portföy yönetimine kadar geniş bir alanda **kişiye özel** hizmetler sunan bankadır.

Dünyadaki değişen ve sürekli gelişen bankacılığı yakından izleyen... Türkiye gerçeklerini iyi bilen güçlü ve dinamik kadrosu ile Egebank, zamanı paraya çeviren yaratıcı... kazandırıcı öneriler sunar.

Egebank/Finans. yatırım bankacılığı ve özel finansman becerisi isteyen konularda...

Egebank/Invest. menkul kıymetler alım satımı ve portföy yönetiminde hizmet verir.

Paranızın daha çok kazanması sizi ilgilendiriyorsa... önünüzde hala çözüm bekleyen sorunlar varsa Egebank'a gelin:

Mali Butik'le tanışın !

EGEBANK MALİ HİZMETLER
PAZARLAMA BÖLÜMÜ
Cumhuriyet Caddesi No. 139
80230 Elmadağ-İstanbul
Telefon: (1) 130 20 57 (8 hat)
(1) 130 54 73 (Direkt)
Telefaks: 130 65 31
Teleks: 27678 egip tr

EGEBANK MERKEZ ŞUBESİ
Cumhuriyet Caddesi 67
35214 İzmir
Telefon: (51) 250900 (9 hat)
Telefaks: 19 48 82
Teleks: 53602 egim tr

EGEBANK

“ZAMANI PARAYA ÇEVİRİR”

CEVHER'den "seçkin otomobillerin gözdesi"

2 CEVHER JANT daha!.

İkisi de tüm otomobil sahiplerini
kışkırtacak güzellikte.
MURAT 131 (DOĞAN),
RENAULT 9 (BROADWAY),
FORD-TAUNUS 2000'lere
fabrika çıkışı takılan diğer
CEVHER'ler kadar. Özgün ve albenili..

CEVHER JANT'ın otomobilinize
en çok yakışan modellerinden
birini seçip, jantlarınızı değiştirin!.

Türkiye'nin bütün otomobil
üreticileri bu janta güveniyor..

5 YIL GARANTİ

Türkiye Genel Distribütörü:

**CEVHER
MOTOR TİCARET A.Ş.**

Halit Ziya Bul. No: 74 Halk Sigorta İş Merkezi (B) Blok İZMİR Tel: (51) 25 11 51-25 11 52 Telex: 53 078 cese tr. Telefax: (51) 18 65 60

TASAR

